

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ve ÇANAKKALE SAVAŞLARI
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Çanakkale
The Turkish
Araştırmaları
Yearbook of
Türk Yıllığı
Gallipoli Studies

ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM), 1992 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı olarak kurulmuştur. Merkezin amacı, Atatürk'ün Çanakkale Savaşları'ndaki rolü, bu savaşların Türk ve dünya tarihindeki yeri, önemi konularını araştırmaktır. Bu alanda yurt içi ve yurt dışında yayımlanmış, belge ve eserleri toplayıp bir arşiv ve kitaplık oluşturmak, yayınlar yapmak, bilimsel toplantılar düzenlemek ve bu amaçlarla, yurtiçi ve yurtdışındaki resmi kurum ve üniversitelerle işbirliği yapmaktır.

Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi bugüne kadar ulusal ve uluslar arası düzeyde çeşitli toplantılar düzenlemiş, bu toplantılarda sunulan tebliğlerin yanı sıra Çanakkale Savaşları tarihiyle ilgili kitaplar da yayımlanmıştır. Bunlar Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nden temin edilebilir.

1999 yılından itibaren, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi tarafından gerek Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) ve gerekse diğer üniversite öğrencilerine, Gelibolu Yarımadası Savaş Alanları ve Şehitliklere yapılan gezilerde, olanaklar ölçüsünde rehberlik hizmetleri sunulmaktadır.

Ayrıca Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, çeşitli resmi ve özel kurumlara, Çanakkale Savaşları Tarihi ve Gelibolu Tarihi Milli Parkı'nı ilgilendiren konularda, danışmanlık hizmetleri de vermektedir.

AÇASAM'ın son etkinliği ise, Çanakkale Savaşları tarihi ve Çanakkale ile ilgili bilimsel araştırmalara yer verecek Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies) adlı, yıllık bir akademik çalışmayı başlatmak olmuştur. Yıllık 18 Mart 2003'te, ilk sayısıyla yayın hayatına başlamıştır.

**ABOUT THE ATATÜRK AND GALLIPOLI CAMPAIGN RESEARCH
CENTRE
AT ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY**

The Atatürk and Gallipoli Campaign Research Centre (AÇASAM) was founded in 1992 under the administration of the Rectorate of Çanakkale Onsekiz Mart University (ÇOMÜ). The aim of the Centre is primarily to research all aspects of the Gallipoli Campaign and its significance in Turkish and world history, together with the decisive role played by Mustafa Kemal (Atatürk) in the campaign. We have recently decided to broaden the scope of research coordinated by the Centre to include other aspects of the history of the Çanakkale region, the results of which can be seen in the contents of the present Yearbook.

With these aims in mind, the Centre organises conferences in conjunction with institutions and universities in Turkey and abroad and gathers documents and books from inside and outside Turkey for its archive. AÇASAM also publishes, in English and Turkish, Gallipoli conference proceedings which may be obtained by writing to the address given.

Since 1999, the Centre has been involved in organising and guiding trips to the Gallipoli battlefields and memorials for students at ÇOMÜ and other universities. In addition, the Centre also acts in a consultative capacity to institutions and private organisations on topics related to the Gallipoli Campaign and Gallipoli National Park.

The latest initiative of AÇASAM has been the commencement of an annual academic study, the *Turkish Yearbook of Gallipoli Studies*, that will give space to scholarly historical research into the Gallipoli Campaign and Çanakkale region. The first issue of the Yearbook came out on 18 March 2003. The second issue presents expanded coverage on different aspects that we hope will meet with interest and encourage further inter-disciplinary and inter-university ventures in the future.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Müdürlüğü

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ
Yıl : 5 Sayı : 5 Bahar 2007

SAHİBİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi
Müdürlüğü Adına
Rektör Prof. Dr. Ali AKDEMİR

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi
Müdürü

YAYINA HAZIRLAYAN

Mustafa Kemal TUTKUN
Aytun YAZGI

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ali İhsan GENCER
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
Prof. Dr. Musa ÇADIRCI
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi,
Ankara.
Prof. Dr. Zerrin GÜNAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Çanakkale.
Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İzmir.
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Çanakkale.
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi,
Ankara.
Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi, Çanakkale.
Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Çanakkale.

**BU SAYIDA ÖZEL
HAKEMLER**

Doç. Dr. Ecmel ERLAT
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İzmir.
Doç. Dr. Telat KOÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Çanakkale.

ISBN 975- 8100.30.0

İÇİNDEKİLER

- Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar 1-68**
Ulvi KESER
- Çanakkale Merkeze Gelen Selanik Bölgesi Mübadilleri 69-85**
Cengiz PARLAK
- Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi'nde Eğitim ve Öğretimle İlgili Görüş ve Düşünceler 87-101**
Aziz KILINÇ
- Çanakkale İlinde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik İstatistiksel Bir Yaklaşım..... 103-127**
Aydın UÇAR, Mustafa Aydın BAŞAR, Sebahat HAMARAT
- Prof. Dr. Oğuz Erol'a Göre Çanakkale Yöresinin Jeomorfolojik ve Neotektonik Evrimi 129-145**
Murat TÜRKEŞ
- Bozcaada Bağcılığındaki Gelişmeler, Sorunlar ve Öneriler..... 147-161**
Alper DARDENİZ, Elman BAHAR, Levent ŞİMŞEK

SUNUŐ

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi'nin yayını olan Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı'nın beşinci sayısını bu yıl Nisan ayında yayınlıyoruz ve bundan çok mutluyuz. Çünkü artık Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı yılda iki defa yayınlanacak. Bahar dönemindeki sayısı Çanakkale Cephesinde Kara Savaşlarının başladığı Nisan ayında, Sonbahar sayısı ise Cumhuriyetimizin ilan edildiğı Ekim ayında okuyucularla buluşacak.

Çanakkale'nin tarihi, ekonomisi, sosyal ve kültürel yaşamını içeren makalelerinizi bekliyoruz.

Çanakkale Türk Yıllığı'nın beşinci sayısının yayımlanmasında emeğı geçen ve desteklerini esirgemeyen herkese en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY
Atatürk ve Çanakkale Savaşları
Araştırma Merkezi Müdürü

Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı (Bahar 2007,s.1-68)

KIBRIS'TA ÇANAKKALE SAVAŞ ESİRLERİ VE SAVAŞ DÖNEMİNDE ADADA YAŞANANLAR

GALLIPOLI CAMPAIGNS: TURKISH POWS IN CYPRUS

Ulvi KESER

Dr. Albay, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Yabancı Diller Bölüm Başkanlığı

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere savaşa girmesi ve bunun ardından Osmanlı İmparatorluğuna savaş açmasının hemen ardından bütün bu faaliyetlerden uzak kalmış gibi görünen Kıbrıs adası da bir anda kendisine savaşın içinde yer bulur. Kıbrıslı Rumların Enosis mücadelesine karşı koymaya çalışan Kıbrıslı Türkler bir yandan böyle bir mücadele verirken, diğer yandan da Anadolu'ya yardım etme telaşı içindedirler. Tam bu sırada ve özellikle de 1916 Ekim ayından itibaren Kıbrıs adası savaşın çok farklı bir yönüyle de karşılaşır. Çanakkale cephesinde İngilizler tarafından esir alınan Türk askerleri bu tarihten itibaren Kıbrıs'ta Karakol isimli bölgede inşa edilen esir kampına getirilirler. Aynı dönem içinde İngiltere'nin sağladığı altyapı, lojistik destek ve müsaade sonrasında Fransızlar da burada Ermenileri askeri eğitimden geçirmek üzere bir kamp açarlar. Ermeni Doğu Lejyonu'nun Mısırdan sonraki ikinci safhası böylece Kıbrıs'ta başlar. Kıbrıslı Türkler de toplum liderleri vasıtasıyla bir yandan Rumlara karşı mücadele etmeye çalışırken, diğer yandan İngiliz baskılarına ve sıkıyönetim uygulamalarına karşı mücadele verirler ve esirleri kurtarmak için girişimlerde bulunurlar. Aynı günlerde İngiltere ve Fransa'nın adadaki bütün askeri faaliyetleri önce Adana, daha sonra da Taşucu'nda konuşlandırılan 4. Tayyare Bölüğü tarafından yapılan keşif ve istihbarat uçuşlarıyla çok yakından takip edilir. Fransızların Ermeniler için açtığı kamp 1921 yılında Ankara Anlaşmasıyla beraber, İngilizlerin Çanakkale'den getirdiği Türk savaş esirleri için açtığı kamp da 1923 yılında Cumhuriyet ilanı ile beraber kapatılır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu

SUMMARY

As soon as Otoman Empire took part in World War I, then the British government declared war against Otoman Empire confiscating some warships in England. Meanwhile, the island, Cyprus was supposed to be far away from the war itself, on the other hand, the reality was not so. Not only the British government but French government was also interested in Cyprus. British government established a POW camp in the area named Karaolos, and France established another military camp so as to train the Armenians gathered from all around the world but mostly from Anatolia. British administration collected the prisoners of war mostly captured in Gallipoli in Karaolos camp. Having established French Armenian military camp in the vicinity of Karaolos British POW camp, French history opened a new page for the Legion D'Orient firstly originated in Egypt in 1916. Therefore opening a new training camp for the Armenians in Cyprus was supposed to be the second stage of Legion D'Orient for France. The Armenians trained in this camp by the French officers were all given missions of ambush, reconnaissance, intelligence, and assault in Adana area, as mostly known Cilicia. On the other hand, Turkish Cypriots trying to struggle against Grek Cypriots' efforts on the way of Enosis make another effort to help and supply assistance for Anatolia as well as helping the Turkish prisoners of war captured in Gallipoli by British forces. British POW camp, French Armenian camp, Greek Cypriots's efforts to unite Cyprus with Greece, Turkish Cypriots' efforts to help Turkish people in Anatolia, and to help the prisoners of war in Karaolos are all interwoven in Cyprus, and the daily life turns to be very sophisticated, hazardous, and challenging for Turkish people relating to British pressure and martial law, in particular, subsequent to October 1916. Taking British Prisoner of war camp in Cyprus and French Armenian camp in the same area into consideration, Ottoman administration also tried to take precaution against them and deployed 4. Aviation Company to Adana, and to Taşucu then. The photographs and the intelligence reports taken and gathered by 4. Aviation Company were of great importance for intelligence and the reconnaissance activities in Anatolia. French Armenian camps were all closed just after Ankara Agreement in 1921, and British POW camp was closed down in 1923 subsequent to the foundation of Turkish Republic.

Key Words: Cyprus, World War I, Otoman Empire

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından İngiltere de, Osmanlı İmparatorluğu da savaşın içine girerken savaştan uzak gibi görünen Kıbrıs adası da bir şekilde savaşın odak noktalarından birisi haline gelir. İngiltere'nin Osmanlı hükümeti tarafından siparişi verilen gemilere el koyması ve bu yeni tutumu Kıbrıslı Türkler arasında da çok büyük infiale

neden olur ve Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiseri Gold Adams bu durumu hükümetine derhal bildirmek zorunda kalır; (Gürel, 1964:164)

“1. Adadaki bazı Türk gazetelerinde, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu için yaptırmakta olduğu gemileri reddetmesiyle ilgili olarak İngiliz karşıtı yazılar çıkmaktadır. Bunların son derece kötü etkileri olmaktadır. Öyle ki, polis kuvvetleri mensupları arasında sadakatsizlik eylemleri görülmekte ve bu kimseler şiddetle cezalandırılmaktadır.

2. Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta iki Türk partisi var: İttihatçılar (Genç Türkler) ve İtilafçılar. İtilafçılar sayıca daha büyük. Ben bu sonuncuları etkilemeye çalışıyorum.

3. İrfan Bey'in mektubuna verdiğim cevapta Türk gemilerinin Müslüman dünyası tarafından ismarlanmış bulunduğu İngiliz Hükümeti'nce bilinmediğine emin olduğumu bildirdim”

Gold Adams'ın bu raporunda “İttihatçılar (Genç Türkler)” olarak nitelendirdiği ve pek etkileyemeyeceğini düşündüğü Kıbrıslı Türkler arasında Dr. Esat Bey, Dr. Behiç Bey ve Hasan Karabardak gibi toplum liderleri bulunmaktadır. Söz konusu bu toplum liderleri Çanakkale esir kampının açılması sonrasında İngiliz yetkililerin başını epeyce ağrıtabilecek olan eylemlerin de içine gireceklerdir.

İngiltere ve Fransa tarafından Çanakkale'ye yapılacak bir çıkartma hareketinde üs olarak kullanılması düşünülen adanın bir başka özelliği ise İngiltere'nin savaşla ilgili olarak burada bir esir kampı açma girişimidir. İngiltere esir kampıyla ilgili çalışmalara girerken Fransa'ya da aynı bölgede askeri tesis yapma konusunda lojistik destek verir. Bunun sonucu olarak aynı bölgede Fransızlar tarafından Ermenilere yönelik olarak askeri tesisler açılır. Böylece Kıbrıs adasında bir esir kampı açmaya hazırlanan İngiltere bununla ilgili olarak sıkıyönetim uygulamalarına da başlar ve İngiliz Yüksek Komiserliği aracılığıyla 4 Haziran 1915'te bir duyuruyla esirlerle ilgili hareket tarzlarını belirler (The Cyprus Gazette, 4 Haziran 1915).

Adanın bütün yeraltı ve yerüstü kaynaklarını çok iyi bilen İngilizler, Mağusa'da gözlerden uzak bir bölgede ve denize kıyısı olan bir bölgede

(ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65), yerleşim merkezinin olmadığı ve köylüler tarafından tarım arazisi olarak kullanılan (ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62), yeraltı su kaynakları açısından son derece verimli, Kıbrıslı Rumlar tarafından *Caraolos*, İngilizler tarafından *Kraolos* ve *Karaolos* adı verilen bölgede esir kampı açarlar. Karakol bölgesi halen Gazi Mağusa'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'na ait Gülseren Askeri Kampı'nın bulunduğu bölgedir. Aynı bölgede 20 Temmuz 1974 öncesinde Rum Milli Muhafız Ordusuna ait bir askeri garnizon bulunmaktadır ve garnizonunun girişinde Rumca olarak "Erkekseniz, gelin alın." şeklinde iddialı ve tahrik dolu ifadeler yazmaktadır. Harekattan sonra Türk askerlerinin eline geçen karargahın girişine bu sefer Türkçe olarak "Geldik, aldık" şeklinde bir söz yazılacaktır. Bu bölge daha sonraki dönemlerde Türkler tarafından *Karaoğlu* olarak da adlandırılır. 27 Eylül 1946 tarihinde *Hürsöz* gazetesine bir yazı gönderen *Cahit M. İnce* isimli Kıbrıslı Türk, bölgenin daha önce Kıbrıslı Türklere ait olduğunu, zaman içerisinde bu bölgedeki arazilerin Kıbrıslı Rumlar tarafından satın alındığını ve *Karaoğlu* olarak bilinen ismin Rumlar tarafından dilleri pek dönmediğinden *Karaolos* olarak değiştirildiğini, esasında resmi kayıtlarda buranın isminin *Karaoğlu* olduğunu belirtir ve söz konusu gazete de gerekli düzeltmeyi yapar. Ancak söz konusu bölgeyle ilgili yaygın kanaat isminin Karakol olduğu şeklindedir. Bu bölgede daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Alman zulmünden kaçan Yahudiler için bir toplama kampı açılır. 1946-1949 döneminde açık kalan bu kamp İngiltere'nin kontrolü altında faaliyette bulunmuş ve Yahudiler dönem dönem bu kamptan o günkü Filistin topraklarına gönderilmiştir. *Monarga* bölgesinde ayrıca 1956-1964 döneminde de İngilizler tarafından kullanılan bir askeri garnizon ve kamp söz konusudur. Aynı bölgede hemen sonrasında Fransızlar da Ermeniler için bir kamp açacaklardır. Çukurova bölgesi ve Toros tünellerinin stratejik önemini gören ve özellikle Ortadoğu konusunda İngiltere ile sıkı bir rekabete girişen Fransa (Gazigiray, 1982: 278) ise Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenileri destekliyormuş gibi görünerek daha önce yaptığı üzere sömürge ülkelerinden topladığı askerleri kullanmayı ve etkili propaganda sonucu istediklerini elde etmeyi planlamaktadır. Bunun sonucu olarak da Musa Dağı'ndan, Anadolu'nun farklı bölgelerinden, İngiltere, Fransa, Amerika başta olmak üzere pek çok ülkeden Ermeniler getirilir ve bu insanlar Mısır'ın Port-Said bölgesinde İngiltere'ye ait

kamplara yerleştirilirler. Bu insanlar daha sonra yapılacak sağlık kontrolü sonrasında Kıbrıs'a gönderilmeye başlanırlar. Mağusa'nın Monarga bölgesinde kurulacak Fransız Ermeni Askeri Kampının İngiltere'ye ait askeri garnizonla aynı sınırlar içinde olması (ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65) ve İngiliz Esir Kampıyla Fransızların kamplarının aynı eğitim alanından istifade etmesi (ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62) Fransız-İngiliz işbirliğinin bir sonucudur. Fransa'nın Monarga bölgesinde askeri amaçlı bir kamp açması ve burada Ermenileri eğitmesi konusunda hiçbir itirazı olmayan İngiltere'nin tek tereddüdü ise eli silah tutan Ermenilerle beraber adaya kadınların ve çocukların da getirilecek olmasıdır. Bu konuda İngiliz yetkilileri ikna turlarına çıkan Fransız yetkililer sonuç olarak ikna etmeyi başarırlar ve kadınlarla çocuklar da bu kampa getirilmeye başlanırlar. Adanın kuzeyinde askeri kamp kurulabilmesi maksadıyla İngilizlerin müsaade etmesi sonucu Ermeni kamplarını açmakla görevlendirilen *Albay Louis Romieu* da 4 Eylül 1916 tarihinde Kıbrıs'a gider ve kamp yerini tespit eder. Buna göre tarım arazilerinin üzerinde kurulan ve yer altı kaynakları açısından kamplar için sıkıntı yaratmayan, gözlerden uzak, İngiliz Esir Kampına yakın, meskun bölgenin dışında (ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60) ve Mağusa'ya da yaklaşık 24 kilometre uzaklıkta (ATASE, K.2680, D.210, F.1-37,1-65) bir yer bulunur.

Monarga, Gazi Mağusa'ya bağlı küçük bir köydür ve bugün *Boğaztepe* olarak bilinmektedir. Köyün ilk sakinleri Kıbrıslı Türkler olmakla birlikte özellikle 1964 sonrasında Rumlar da köye yerleşmeye başlarlar. Öte yandan 21 Aralık 1963 sonrasında Rumların *Akritas Planı* çerçevesinde *Megali İdea*'yı gerçekleştirmek amacıyla Türklere yönelik saldırıları artmaya başlayınca köyde de huzur ve emniyet kalmaz. Bu tarihe gelindiğinde köyde 63 Türk ve 17 Rum yaşamaktadır. Bölgedeki kampın Rum Milli Muhafız Ordusu tarafından kullanılmaya başlamasıyla beraber Türk aileler de 11 Haziran 1964 tarihinden itibaren köyü terk etmeye başlarlar. Köyün yaklaşık 150 yıllık geçmişinde üç ayrı dönemde askeri nedenlerle kamplar kurulmuştur. Bu kamplardan birincisi 1916 yılından itibaren faaliyete geçen Ermeni Kampıdır. 15 Kasım 1916 tarihinde *Başbakan Briand*'ın direktifleriyle (Akyüz, 1988:180) daha önce Mısır'da kurulan (Koçaş, 1967:237) Ermeni Doğu Lejyonu böylece bir kere daha tesis edilir (Genelkurmay Başkanlığı, 1966:46). Kıbrıs'ta Ermenilerin eğitilmesine yönelik olarak açılan bu kampların

kurulmasıyla ilgili olarak ayrıca *Doğu Lejyonu Talimatnamesi* hazırlanır (Milliyet, 21 Haziran 1992). Çukurova bölgesinin kendilerine verileceği sözüyle 5000-6000 Ermeni'den oluşan *Doğu Lejyonu* (Jaeschke, 1991:45) veya bölgede yaşayan Türklerin deyimiyle “*Ermeni İntikam Alayı*” (Sonyel, 1972:43) adlı Fransız üniforması giymiş bu “*Türk vatandaşlarıyla*” (Olca, 1981:XXIII) birlik başlangıçta 1 Suriye Bölüğü, 3 Ermeni Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve yarım 37 milimetrelik top bölüğünden oluşmaktadır (McCarthy, 1998:232). 10 Aralık 1918 itibarıyla Ermeni Lejyonu'nun kadrosunda 63 subay (54 mevcut), 4912 er (4298 mevcut) ve 750 Suriyeli Ermeni vardır. Kadroda görünen ancak mevcutta bulunmayanlar ise Kıbrıs'taki Ermeni Kampında eğitimde bulunanlardır.

Bu Ermeni Kampıyla ilgili olarak aynı dönemde *Taşucu*'ndan havalanan 4. Tayyare Bölüğüne mensup uçaklar vasıtasıyla istihbarat ve keşif faaliyetleri de yapılır; (ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27)

“...*Monarga mevkiinde öteden beri mevcut ordugahta beş bin kadar Ermeni askeri vardır. Bir miktar Fransız zabitan ve küçük zabitanı tarafından bunlara muallimlik edilmektedir. Bu Ermenilerin İskenderun, Dörtyol, Suriye taraflarından getirildiğini akdemce Mersin'de yakalanan casus Selim söylemişti.*”

Kıbrıs adasını da içine alacak şekilde bölgede uçuşlar yaparak keşif ve istihbarat raporları hazırlayan, esir kampı ve Ermeni Askeri Eğitim Kampının bulunduğu bölgeyle ilgili hava fotoğrafları çeken 4. Tayyare Bölüğü ilk etapta *Üsteğmen Mithat Tuncel* komutasında görev yapar. Birliğin ilk konuşlandığı yer ise Adana-Mersin sınırında ve dağlık bir bölgede bulunan *Gülek Boğazı*'dır. Ancak eldeki uçakların teknik kapasitelerinin o dönemin imkansızlıkları içerisinde Gülek bölgesinden havalanarak Kıbrıs üzerinde uçuşlar yapması ve tekrar geriye gelmesi neredeyse imkansız olduğundan birlik karargahı Silifke yakınlarındaki *Taşucu* denilen bölgeye taşınır.

İngiltere'nin müsaadesi ve lojistik desteğinin alınmasının hemen ardından *Monarga* (ATASE, K.2680, D.210, F.1-24), *Dokuzevler bölgesi* ve *Lefkoşa*'da toplam 3 Ermeni Kampı faaliyete geçer. Fransızlara ait bu kampın istihkamla ilgili bütün yapım, onarım ve bakım işlerini Kraliyet İstihkam Birliği'nden *Yüzbaşı E. H. D. Nicolles* üstlenir. *Yüzbaşı R. E.*

Nicholles bir istihkam subayı olup Fransızların Ermeniler için açtıkları kampın tesisi sırasında her türlü desteği sağlar, ayrıca bu kampta bulunan Arap ve Suriye asıllıların bu bölgede Ermeni kamplarının inşaatında çalışmalarına müsaade eder, kendi birliğini de bu göreve seferber eder. Kıbrıs'ta yaşayan Rum, Türk ve Ermeni toplumunun liderleriyle Ermeni Patriği'nin ikna edilmesi konusunda bir hayli zorlanan Fransızlar, kampın Türkiye'ye karşı kullanılacak askerlerin eğitimi için tesis edileceğini belirterek öncelikle Rumları, daha sonra da bu kampların çok gizli olarak faaliyet göstereceklerinin belirterek Kıbrıs'taki Ermeni cemaatinin lider kadrosunu da ikna ederler. Fransızların açtıkları bu kamplara ayrıca Kıbrıs'ta özellikle bakır madenlerinde çalışan, Mağusa surlarının tamir edilmesinde ve Kıbrıs'tan askeri gemilerle nakledilen kerestelerin gemilere yüklenmesinde kendilerinden istifade edilen ve o güne kadar İngiliz esir kamplarında tutulmakta olan Suriyeliler ve Iraklı Araplar da alınır. Bu işleri yapanlar arasında ayrıca Türk savaş esirleri de vardır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde bol ormanlarla kaplı olan Kıbrıs adası bu fiziki özelliği nedeniyle de İngilizler için bir avantaj yaratacak ve İngilizler adada bolca bulunan kerestelik ormanlardan istifade yoluna gidecektir. Özellikle savaşın *Kanal Harekatı* safhasında çok büyük kereste ihtiyacıyla karşılaşan İngiltere bu ihtiyacını Kıbrıs vasıtasıyla temin etmeye çalışır; ancak bilinçsizce yapılan orman kesimleri sonucunda bölgenin ağaçsız kalması ve daha sonra bu bölgelere yeni ağaç dikilmemesi sonucunda doğal olarak bundan iklim de etkilenir ve ada üzerine düşen ortalama yağmur miktarında gözle görülür bir düşüş kaydedilir. Yeterli yağmur yağmaması sonrasında karşılaşılan en büyük problem ise su kaynaklarının kuruması ve susuz kalan pek çok köy halkının başka yerlere veya ada dışına göç etmek zorunda kalmasıdır. Fransızlar da bu kampların kurulması ve faaliyetlerinin çok sıkı kurallar çerçevesinde devam edebilmesi için azami gayreti gösterirler ve kamp içinde kiliseden hapisaneyeye kadar çok farklı tesisler kurarlar. Bugün söz konusu bölgede Fransızlar tarafından Ermeniler için inşa edilmiş kiliseler, karargah binaları ve kurallara aykırı davranan ve ağır suçlar işleyen Ermeni lejyonerlerin kapatıldığı mağaradan bozma hapisane hala sağlam vaziyettedir.

Ermeni Kampının burada kurulmasının bir sebebi de Anadolu'daki Ermeni isyanlarında kullanılacak silahların *Mağusa-Dört Yol* güzergahıyla gönderilmesidir (ATASE, K.531, D.2075, F.4.). Demiryolu ve denizyolu

açısından ulaşım imkanının iyi olması, askeri açıdan çıkartma faaliyetlerine uygun olması, bölgenin doğusunda deniz (ATASE, K.2680, D.210, F.1-77), diğer taraflarının da Rum köyleri ile çevrili ve güvenli bir bölge olması, bölgenin muhtemel bir Alman veya Türk saldırısına karşı sahil topları ile donatılmış olması ve belki de en önemli sebep olarak kampın İngilizlere ait askeri savaş esirleri kamp bölgesi içerisinde kalarak kolayca kamufle edilebilmesi başlıca sebepler arasında gösterilebilir (ATASE, K.2680, D.210, F.1-86).

Esir Kamplarının Kurulma Hazırlıklarının Başlaması

Fransızların Ermenileri yetiştirmek ve daha sonra Anadolu’da Türklere karşı savaştırmak için açmayı planladığı bu kamptan ve İngilizler tarafından Türk savaş esirleri için Karakol bölgesinde kurduğu bu kamp inşaatından zarar görenler ise burada hayatlarını tarımdan kazanan köylüler ve çiftçiler olur. Bölgede kampların açılması konusundaki hazırlıkların fiiliyata dökülmesiyle beraber tarım yaptıkları arazileri ellerinden alınan ve askeri bölge olduğu iddiasıyla kendi arazilerini girmeleri yasaklanan köylüler olan bitenin farkında olmasalar da derhal resmi makamlara müracaat edip topraklarının geri verilmesini veya kendilerine tazminat ödenmesini talep ederler; ancak bütün bu çabaları boşa gidecektir. Öte yandan İngiliz askeri yetkililerinin bölgedeki faaliyetleri öylesine gizli ve sessizce yürütülmektedir ki Mağusa’nın en üst mülki amiri olan *Mağusa Kaza Komiseri* bile çevresinde ne olup bittiği konusunda habersiz durumdadır ve öğrendikleri de sadece gayrı resmi yollardan olmuştur. Toprakları ellerinden alınan ve ortada kalan Rum ve Türk köylülerin topraklarıyla ilgili şikayetlerinin yavaş yavaş ortaya çıkması sonrasında Karakol bölgesinde bir takım hareketlenmeler olduğunu fark eden *Mağusa Kaza Komiseri*, *Kıbrıs Genel Valiliği* ve Mağusa’daki askeri yetkililere 15 Eylül 1916 tarihinde “*Hizmete Özel*” bir yazı göndererek sözü edilen bölgede neler olup bittiğini öğrenmeye çalışır (HNÖA).

“Geçtiğimiz üç hafta içerisinde Kraliyet Alayı’na bağlı subaylar tarafından Mağusa’nın yaklaşık bir buçuk mil kuzeyinde bir takım çalışmalar yürütülmekte, bu bölgede kulübelere inşa edilerek dikenli tel çekilmektedir. Gayrı resmi olarak öğrendiğime göre burası Türk savaş esirleri için esir kampı olacaktır...”

Türk esirleri için inşaatına başlanan kampın başlangıçta ne olacağını kestiremeyen bölgede yaşayan Kıbrıslı Türk köylüler bunun askeri bir tesis olacağını anlaşılmaması ve buraya esir askerlerin getirileceğinin öğrenilmesi üzerine Kıbrıs'a getirilecek esirleri konuşmaya başlarlar (Kıbrıs Postası, 1 Kasım 1986). Mağusa bölgesinde ortaya çıkan bu olağanüstü faaliyetler bölgede bir şeylerin olacağı ihtimalini ortaya çıkartmakla beraber yine de Kıbrıslı Türkler ne olup bittiğini tam olarak anlayamazlar. İngilizlerin esir kampı inşaatı faaliyetini gören Kıbrıslı Türklerden *İbrahim Kalliga* da ne olup bittiğine anlam veremeyenler arasındadır (Kıbrıs Postası, 6 Kasım 1986).

“Sene 1914. Mağusa Kapısı'ndan başlayarak Karpaz yolu boyunca “T” şeklinde tahtalar dizildi. Ortadaki rivayet, buraya karargah kurulacağı, icabında esirlerin burada barındırılacağı şeklindeydi. Tabii, harp başlamıştı. Zamanımıza kadar görülmemiş vapurlar kereste yüklü olarak gelmekte idi. Liman boydan boya kereste idi. Ben de arabamla Karakol'a kereste taşıyordum. İnşaat süratle başlamıştı. Ameleler, memurlar artık haşır neşir olarak çalışıyorlardı. Başlangıçta avlu ve bir de tek katlı avlu(ev), 7 oda yapıldı. Her bir avluya 9 veya 12 olmak üzere yapılan barakanın uzunluğu 45 ayaktı. Üst tarafta iki avlu için bir tahtadan cami yapıldı. Tek bir cami de 7. barakaya yapıldı. Bunların hepsi şimdiki deniz fenerine kadar uzanmakta idi. Bunların yapılması epeyi uzun sürdü. Müthiş bir haber duyuldu; Türk esirleri gelecekti. Çok geçmeden vapurlar limana girmişlerdi. Esirler altışar olarak sahilten yaya olarak kampa sevk ediliyorlardı. Esirlerin gelmelerinden az önce bizlerin kampa girmemizi yasak ettiler. Orada sadece bir-iki kişi alıkonulmuştu ki, onlardan sağ olan yoktur. ”

İngilizler Kampın inşaatını süratle tamamlamaya çalışırken kampta esir hayatı yaşayacak olan Türk askerleriyle anlaşabilmek için tercüman aramaya da başlar; ancak bundan maddi kazanç beklentisi içerisinde olanlar da vardır. Bu konuyla ilgili olarak *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne 21 Eylül 1916 tarihinde bir mektup yazan Arap asıllı bir sağlık görevlisi bu kampta tercüman olarak görev yapabileceğini belirtir (HNÖA). Ancak bu müracaata iki gün sonra verilen cevapta hastanede doktorların mesailerinin insan sağlığıyla ilgili olarak klasik manada sabah 08.00 ile akşam 17.00 gibi bir mesai çizelgesi içerisinde yapılamayacağı ve doktorların mesaisinin 24 saate yayıldığı belirtilerek bu doktorun esir

kampında tercüman olarak çalışmasına müsaade edilmez (HNÖA). Kampta ilk görev yapmaya başlayanlar ise Rum ve Ermeni doktorlardır. Bu doktorların Türk esirlere karşı tutum ve davranışları son derece kaba ve serttir. Bu yüzden Türk esirlerinin kampta en çok şikayet ettikleri konuların başında yedikleri berbat yemekler alırken, ikinci sırada da bu doktorlar vardır. Kampta görev yapmak ve buradan maddi kazanç sağlamak isteyenler sadece Arapça bilenler değildir. Ekim 1916'dan itibaren faaliyete geçen esir kampın yanında açılan 24. *İntimo* isimli askeri kışladaki yaklaşık 2000 civarında İngiliz askeri (ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31), *Karakol* bölgesindeki kampın güvenliğinden sorumlu olan 500 kişilik İngiliz birliği (ATASE, K. 2680, D.210, F.1-3, 24 ve 31) ve buradaki sivil personel göz önüne alınınca yaklaşık 5000-6000 civarında insanın bulunduğu bu kadar büyük bir askeri garnizondan menfaat sağlamak ve para kazanmak düşüncesindeki tüccarlara ve ticaret adamlarına da yeni bir fırsat doğar. Ayrıca aynı garnizon içerisindeki Fransızlara ait Ermeni Kampı da dikkate alınınca savaş döneminde fahiş fiyatla ve karaborsa olarak mal satmak isteyen tüccarlar da kampa akın etmeye başlarlar. 22 Eylül 1916 tarihinde *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne bir yazıyla müracaat eden para kazanma sevdasındaki *G. Michaididis* isimli Rum bir avukat da kendi mesleğinden tamamen farklı bir konuda bu bölgede oluşan yeni potansiyelden maddi çıkar beklentisine girer ve esir kampında kantin çalıştırabilmek için müsaade ister (HNÖA). Ancak kamp komutanı bu talebe pek sıcak bakmaz ve başka müracaat sahiplerinin de bulunduğunu ifade eder. Bu arada bir yandan kamp kurma hazırlıkları bütün hızıyla devam ederken, bir yandan da personel tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan bu dönemde Kıbrıs adası, savaşın dışındaymış gibi görünse de yaklaşık 11000 Rum değişik görevlerde, doğrudan olmasa da savaşa katılmışlar (ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31) ve müttefiklere destek olmuşlardır (ATASE, K.531, D.2076, F.5). *İngiliz Yüksek Komiseri Sir Binbaşı John E.Clauson* imzasıyla Kıbrıs'ta 26 Ağustos 1916 tarihinde ikinci bir duyuru daha yapılır ve sıkıyönetim kanunlara bağlı olarak her türlü silah alım satımı, bulundurulması ve taşınması yasaklanır (The Cyprus Gazette, 2 Aralık 1916). Öte yandan yakın zamanda gelmeye başlayacak olan Türk esirlerin ne şekilde adaya getirilecekleri ve esir kampına kadar güvenlik içerisinde nasıl nakledilecekleri sorusu İngilizlerin başını ağrıtmaktadır. Kamp Komutanı tarafından Mağusa

Komiserliği'ne gönderilen “Gizli” ibareli, “Türk savaş esirlerinin gelişi” başlıklı ve 11 Ekim 1916 tarihli yazıda esirlerin adaya muhtemelen Ekimin 15-20'si arasında gelecekleri ve sayının yaklaşık 3000 civarında olacağı bildirilir (CEÖA). Bunun için bölgenin sivil halktan arındırılması ve esirlerin indirilmesini ve kampa gelişini engelleyecek her türlü durumun kontrol altına alınması konularında hazırlıklar yapılır. Burada İngilizleri asıl tedirgin eden konu Mağusa'da karaya ayak basacak olan esirlerin indikleri noktanın *Othello Kulesi* yakınlarında olması ve söz konusu kulenin bulunduğu bu yerin Mağusalı Türklerin büyük bir çoğunlukla yaşadıkları “*Surlariçi*” denilen bölgede bulunmasıdır. Nitekim bu endişenin sonucu olarak ilk etapta getirilecek olan Türk esirlerinin esir kampına götürülmesi sırasında sıkıntı çekeceklerini tahmin eden yetkililer bunun sadece askeri tedbirlerle olamayacağı düşüncesiyle Liman Başkanlığı ve Polis Teşkilatı başta olmak üzere pek çok resmi kurum ve kuruluştan da yardım isterler. Bölgedeki Kıbrıslı Türklerin esirlere yoğun ilgi göstereceğinden çekinen ve muhtemel meraklı bakışlardan tedirginlik duyan İngiliz idaresi esirlerin adaya ayak bastığı andan kampa götürülüşlerine kadar olan sürede esirlerle mahalli halkın irtibatını mümkün olduğunca kesmeye gayret eder.

26-29 Ekim 1916 tarihleri arasında Mağusa'ya getirilen ve buradan Karakol bölgesine sevk edilen Türk savaş esirlerinin sayısı 215 olmasına rağmen daha sonra adaya getirilen Türk savaş esirleriyle beraber kampta 3000 civarında esir toplanır. Bu kampa 1923'e kadar geçecek altı yıllık sürede değişik sayıda esir getirilmeye devam edilecektir. Kampta bu süre içerisinde kalmış ve daha sonra başka esir kamplarına nakledilmiş olanlar da dahil olmak üzere yaklaşık 7000-10000 civarında esir kalır. Bu konuyla ilgili olarak *4.ncü Ordu Komutanlığı*'na bağlı *4.ncü Tayyare Müfrezesi*'nce yapılan istihbarat ve keşif uçuşlarında değişik bilgiler bulunmaktadır (ATASE, K. 2680, D.210, F.1-3, 24 ve 31).

“Osmanlı üserası Mağusa'ya bir çeyrek mesafede şimalde barakalarda oturuyorlar. İki üç bin kişi kadardır. Barakaların etrafı tel örgülerle kapalıdır. Mağusa'nın şimalindeki Üseray-ı Osmaniye Ordugahı kema fi's-sabık mevcuttur. Ancak üseranın bazısı adadan bir başka mahalle nakledilmiştir. Elyevm yalnız 3000 kadarı kalmıştır. Üsera ile beş yüz kadar muhafız İngiliz askeri vardır.”

İki ayrı grup halinde ve İngiliz savaş gemilerinin sağladığı güvenlik çemberi içinde Mağusa'nın *Othello Kulesi* bölgesine yanaşan gemilerden inen Türk esirler sıkı güvenlik tedbirleri arasında ve Mağusalı Türklerle konuşmalarına müsaade edilmeden Karakol bölgesindeki esir kampına getirilirler. Bu arada İngiliz askerlerinin uyguladıkları güvenlik tedbirleri o kadar sert ve sıkı olur ki İngilizler o gün Kıbrıslı Türklerin limana girişlerini yasaklar ve çalışmalarına müsaade etmezler (Kıbrıs Postası, 1 Kasım 1986). Türk savaş esirlerinin adaya getirildiklerini görenlerden birisi de *Pembe Hasan* isimli Kıbrıslı bir Türk'tür(Kıbrıs Postası, 5 Kasım 1986).

“Şimdiki limandan karaya çıkarılmışlardı. Zavallılar yaya olarak, askerlerin nezareti altında Karakol'a götürülmüşlerdi. Bizler o zaman çarşafıydık. İyice örgütlenerek hisarlarla çıkmıştık. Hıçkırıklar etrafta kaplıyordu. Kendilerini unutarak bizleri teselli ediyorlardı. 'Ağlamayın anneler, yakın vakitte kurtulacağız' diyorlardı. Üstlerinde parça parça elbiseler vardı. Karakol'a yerleştirildikten az sonra aralarında ölenler olmuştu. Hemen hemen her gün bir iki tabut bayraklarla örtülü olarak şimdiki mezarlığa götürülüyordu. Bizler Akkule'ye çıkar, hazin hazin giden cenaze alayını seyrederdik. Bazen kendilerini görmemize izin verirlerdi. Bu da ekseriyetle bayramlar da olurdu. Erkeklerimizle gider ve tellerden hikayelerini dinler, oyunlarını seyrederdik. Bu günlerde bizlere kendi elleriyle yaptıkları eşyalardan hediye ederlerdi. Evdeki yılan da onlara aittir. Yılanlar, tespihler, sigara tablaları yaparlardı. Yedikleri zeytinlerin çekirdeklerini dahi atmazlar, tespih yapıp izinli olarak camiye geldiklerinde bize dağıtırlardı. Bayramlarda genellikle "Ağlamayın anneler, yine gideriz. Dinimiz uğruna şehit düşeriz." diye başlayan bir türkü çağırırlar, bizleri ağlatırlardı.”

Esirlerin gelmesinin ardından Kıbrıslı Türklerin duaları artık sadece Anadolu için değil ayrıca bu Türk savaş esirleri içindir(ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27).

“...Kıbrıs'taki İslamların daimen bizim muvaffakiyetimize duacı buldukları ve fırsat zuhurunda bizim tarafa gelmek istedikleri ve ancak sıkı bir inzibat ve hafiyeye teşkilatı hasebiyle kımıldamağa imkan bulamadıkları ve adada ekmeğin okkası dört kuruş ettiği merhum Hüseyin'in cümle-i ifadatından bulunduğu ma'ruzdur.”

Ancak İngilizler tarafından alınan her türlü güvenlik tedbirine rağmen *Surlariçi*'nde yaşayan Kıbrıslı Türklerin Türk esirlerini görebilmek için bölgeye akın etmeleri sonucu ilk gün çıkan karışıklıkta bir askeri araç devrilir ve iki Türk esir daha ilk günden hayatını kaybeder. Bu dönemde Mağusa'da ve kasabanın hemen doğusundaki ağaçlıklar arasındaki ordugahta 2000 kadar İngiliz askeri ve *Mağusa Kalesi*'nin sahil cephesinde de büyük çaplı sahil topları vardır (ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27). İngilizler her ne kadar Kıbrıs adasını savaşın dışında tutmaya çalışsalar da muhtemel bir Alman saldırısına karşı tedbirli davranmaktan kaçınmazlar. Adadaki askeri karargah ve ordugahların neredeyse tamamı Mağusa bölgesinde bulunduğu için muhtemel bir saldırıya karşı azami tedbirler de bu bölgede alınır. Mağusa limanında her ihtimale karşı savaş gemileri bekletilir, ayrıca Mağusa ve Karakol bölgesi arasında nispeten daha küçük iskele ve limanlar yapılmaya başlanır. Adanın bu tarafında hummalı bir faaliyet göze çarparken başta *Lefkoşa*, *Larnaka*, *Limasol* ve *Girne* olmak üzere diğer kaza merkezlerinde ise neredeyse hiçbir olağanüstü durum söz konusu değildir. Bu bölgelerdeki sessiz ve monoton ortam savaşın sonuna kadar devam eder. Bunun tek istisnası keşif ve istihbarat uçuşlarına çıkan 4. *Tayyare Bölüğü* mensuplarına 1917 yılı içinde Lefkoşa civarında uçaksavarla taciz ateşinde bulunulmasıdır.

Çanakkale cephesinden getirilen ilk Türk savaş esiri kafilisi er, onbaşı ve çavuşlardan oluşmaktadır ve aralarında birkaç başçavuş haricinde İngilizler tarafından istihbarat konusunda bilgi alınabilecek türden üst düzey rütbeli personel bulunmamaktadır (ATASE, K.3435, D.14, F.26-2). Bu kampta kaldığı tespit edilen üç başçavuştan 10413 esir numaralı *Hacı A.Mehmet Emin* 8 Mart 1920 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Aynı şekilde kampta 4 Şubat 1919 tarihinde hayatını kaybeden 6387 esir numaralı başçavuş ise *Ahmet Ömer*'dir. Esir kampında bulunduğu tespit edilen üçüncü başçavuş da 21 Temmuz 1919 günü hayatını kaybeden 9630 esir numaralı *Mustafa Hasan Hüseyin*'dir. Her üç başçavuşun da nasıl öldükleri konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu üç astsubayın kimlikleri bilinmesine rağmen şehitlikte hangi mezarlarda yatmakta oldukları da tespit edilememiştir. Öte yandan 3 Kasım 1919 tarihli *Doğruyol* gazetesinde çıkan haberde ise Anadolu'ya ve esir kampındaki Türk askerlere yardımcı olabilmek için *Lefkoşa Türk Derneği* tarafından organize edilen farklı kültürel etkinlikler sonrasında

toplanan paraların bu yolda kullanılması üzerine esir kampında bulunan 11 Türk başçavuşun teşekkür mektubu yazdıkları belirtilmektedir. Bu astsubayların kimler oldukları ve daha sonra nereye gittikleri ise bilinmemektedir.

Çanakkale'den getirilen Türk savaş esirlerinin yanı sıra bu kampta ayrıca 4. Ordu Komutanlığı'nca Kıbrıs adasında cereyan eden askeri faaliyetleri ve adanın son halini görüp bilgi toplamak üzere kayıklarla *Taşucu*'ndan adaya gönderilen ve yakalanarak diğer esirlerin yanına konulan üç asker de vardır (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1951; 185). Bu üç denizci askerin kimlikleri de bilinmemektedir. Bu arada Türk arşivlerinde Kıbrıs'ta esir düşerek şehit olduğu belirtilen tek bir kişiden söz edilmektedir. Bu kişi 1921 yılının Temmuz ayında şehit düştüğü bilinen ve makineci olarak görev yapan *Yüzbaşı Sudi Efendi*'dir. İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Deniz Müzesi'nden alınan bilgiye göre *Yüzbaşı Sudi Efendi* gizli bir görevle ilgili olarak Karadeniz'de tebdili kıyafet içerisinde kendisinden istenilen vazifeyi yerine getirmeye çalışırken bölgede faaliyette bulunan Rumlar ve Yunanlılar tarafından teşhis edilir ve derhal İngiliz askeri yetkililerine bildirilir. Karadeniz'de bir gemide tutuklanan *Sudi Efendi*'nin hangi sebeple ve nasıl Kıbrıs adasına gönderildiği ise belli değildir. Bu esir kampında bulunan bir diğer Türk esir ise *Kıbrıslı Hasan Hilmi Bey*'dir. Esir kampında ayrıca iki ayrı *Şevket Bey* bulunmaktadır. Bunlardan birisi diğer üç doktorla beraber kampta görev yapan *Doktor İsmail Şevket Bey* olup diğer kişiden tamamen farklıdır. Diğer *Şevket Bey* ise bir Türk esirdir ve kampta bir süre İngilizler tarafından inşa edilen ahşap caminin imamlığını da yapmıştır.

Öte yandan kampın 1923 yılına kadar açık olduğu dönem içerisinde kampı ziyaret eden Kıbrıslı Türklerden bazıları kendi akrabalarını görmek arzusundadırlar. Bu durum kampta başka Kıbrıslı Türkler de bulunabileceği ihtimalini ortaya çıkarıyorsa da bugüne kadar *Hasan Hilmi Bey* dışında başka bir Kıbrıslı Türk'e rastlanmaz(Erol Oklar, 2002).

“Babam 1800’lü yılların sonunda doğdu. Lübnan’a da kendisi gitti. Gittiği yer Osmanlı İmparatorluğu topraklarında olduğu için kendisi orada postacı olarak çalışmaya başladı. Savaş patladığında da doğru

Mekke'ye giderek Galip Paşa'nın emrine girdi...Babam çöllerde perişan olur. Su yoktur, yiyecek yoktur. Açlıktan üzerlerindeki kayışları ve kemerleri çiğneyip yemeye başlarlar. Araplarla girdikleri bir çatışmada ayağından yaralanır ve Araplar kendisini esir alırlar. Araplar o kadar acımasız ve zalimdirler ki esir düşen Türkler "Bizi İngilizlere teslim etseler de kurtulsak." demeye başlarlar. Eh babam Kıbrıslı, anası da burada, babası da burada. İngiliz askerleri de haliyle müsamaha gösterirler. Savaş bitip Kıbrıs'taki esir kampına getirildikten sonra yapılan anlaşmalar da neticelenince babamı da serbest bıraktılar tabii İngiliz idaresi. Ondan sonra babam hiçbir yere gitmedi. Daha sonra Mağusa limanında çalışmaya başladı. Çalışmayı da çok severdi. O yüzden 'Gel seni İngiliz uyruğuna geçirelim. Hem maaşın artar, hem de rütben yükselir. Yoksa rütben başka türlü yükselmez.' dediler. Katiyen kabul etmedi. 1954 yılında vefat edinceye kadar da bu şekilde yaşadı."

Çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalışan, pek çok kısıtlamalarla hayatları çekilmez hale gelen Türk esirlerin bir kısmı özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde, Süveyş bölgesinde konuşlandırılan İngiliz askeri birliklerine gönderilecek olan kereste ve lojistik malzemenin *Mağusa Limanı*'ndan gemilere yükletilmesinde de görev alırlar. Özellikle *Mağusa* bölgesindeki askeri faaliyetleri yakından takip etmek üzere başlatılan hava keşif uçuşlarında İngilizlerin değişik askeri maksatlarla esir kampının bulunduğu *Monarga* ve *Mağusa* yakınlarındaki diğer ordugahlarıyla ilgili olarak malzeme nakli ve malzeme getirilmesiyle ilgili olarak 5000-6000 gross tonluk buharlı nakliye gemileri kullandığı görülmektedir (ATASE, K.2680, D.210, F.1-6, 29, 37, 38, 43, 50, 51, 53, 75, 77, 88).

Geniş bir arazi üzerinde tel örgülerle çevrilmiş barakalardan oluşan kampın güvenliği İngiliz askerleri tarafından sağlanmaktadır. Esirler için yapılan barakalar her sırada dokuz veya oniki baraka bulunacak şekilde üç sıra halinde yapılmıştır. Söz konusu barakaların her birisi dokuz metre genişliğinde olup onbeş metre uzunluğundadır. Esir kampı, *Karakol* bölgesinin güney batısında bulunmaktadır. Esir kampında esirler için yapılan barakalar kamp yerinin batısından geçen yoldan başlayarak halen deniz fenerinin bulunduğu noktaya kadar devam eder. Ancak kampın yeni açılması sebebiyle esirler daha ilk günden pek çok sıkıntılarla karşılaşılırlar. Bu sıkıntılardan kurtulabilmek veya ihtiyaç duydukları

ekmek, zeytin gibi yiyecekleri veya yatak, yorgan, battaniye gibi bir takım malzemeyi temin edebilmek için en iyi fırsat ise çalışmak için kamptan dışarı çıkartıldıkları zamanlardır. *Mağusa Limanı*'ndan yükleme yapmak için esir kampından çıkarılan Türk esirler bu fırsatı değerlendirip kampta zeytin çekirdeklerinden tespihleri, tahtadan sigaralık gibi küçük eşyayı da hatıra olarak civarda yaşayan Kıbrıslı Türklere verirler. Bu şekilde esirler tarafından el emeği olarak yapılan iki küçük hatıra eşya halen *Gazi Mağusa*'da *Hüseyin Nafi Bey*'de bulunmaktadır. Dedesi *Mehmet Nafi Mustafa Bey*'e Türk savaş esirlerine gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından dolayı hediye edilen bu iki sigaralığın üzerinde de Çanakkale ve Anadolu'yu gösteren haritalar bulunmaktadır. *Mehmet Nafi Mustafa Bey*'in adına ay yıldız, fors ve sancak işlemeleriyle süslenen sigaralıklarda diğer pek çok el işinde olduğu üzere vatan hasretini ve vatan sevgisini gösteren sözler mevcuttur(HNÖA).

“Anadolu aşkı, vatan aşkı, memleket sevgisi bir başkaymış bu esir Türk askerlerinde. Yaptıkları kaşıklıkların üzerine, sigaralıklara hep Anadolu'yu işlemişler. Bu dedeme verdiklerinde de Çanakkale haritası var bir tarafında. Öbür yüzüne de Anadolu haritası işlemişler. ‘Ey vatan, güzel vatan.’ diyerek.”

Türk esirler tarafından yapılan bu küçük el işi sigaralık, tespih, kaşık gibi ürünlerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Halen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin değişik bölgelerinde yaşayan ailelerin evlerinde bu döneme ait bu eşyalardan bulunmaktadır. Bu hatıra eşyalardan birisi ise 1904 Kıbrıs doğumlu *Hamide Akil*'e verilen süslemeli bir mermer parçasıdır (Ertuğ, 1988:14). Türk savaş esirleri tarafından yapılan bu mermer parçasının üst kısmında *“Hattad Üstad”*, ortasında ise *“Bismillahirrahmanirrahim”* ve *“İnnehu min Süleymane ve innehu”* ifadeleri bulunmaktadır. Bunun dışında halen *Lefkoşa*'da *Tanzimat Sokağı*'nda yaşamakta olan *Doktor Fikret Rasim*'de boncukla örülmüş bir para kesesi, *Gazi Mağusa*'da yaşayan iş adamı *Ali Eyüpoğlu*'nda ise ikiye katlanabilen bir kaşık bulunmaktadır. Bunların dışında Çanakkale savaşı esiri Türk askerleri tarafından yapılan en güzel el işi örneklerinden bir tanesi de ağaç oyması bir komodindir. Bu komodin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında *Mehmetçik Köyü*'nden emekli öğretmen *Ahmet Şener* tarafından *Gazi Mağusa*'daki *Surlar* bölgesinin dışında *Massey Ferguson* bölgesi olarak bilinen yerde, terk

edilmiş bir Rum evinde bulunarak *Gazi Mağusa*'daki *Canpolat Müzesi*'ne teslim edilmiştir. Komodinin dört tarafı da kabartma ve oyma süslemelerle işlenmiştir. Üstteki iki köşesinde ay yıldız, ortasında kanatları açık bir kartal ve kanatların altında da birer gül motifi vardır. Sağ tarafında asma dalına uzanmış bir köpek, sol tarafında ise bir tavus kuşu motifi bulunmaktadır. Komodinin birinci sırasında bulunan çekmecelerinde çiçekler ve kuşlar, ikinci sırasındaki çekmecelerde ise doğan cinsi yırtıcı bir kuş ve kraliyet tacı, iki tarafı kanatlı bir daire içerisinde ise “*RAF*” ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca bazı bitki motifleri de vardır. Üçüncü sıradaki çekmecelerde ise duran iki asker, çarpışan iki asker ve son olarak oturan bir asker motifleri bulunmaktadır. Komodinin arka yüzüne ise eski harflerle ve el yazısıyla bir takım yazılar, kalp, çapraz olarak ok ve hançer gibi motifler kazınmıştır. Komodinin üzerinde “*25. 7. 1919. Kıbrıs adasının Famagusta kal'ası şimal-i garbi sevahilinde usera ikametgahında bulunan müstakil Balıkesir Sancağının Bandırma Manyas'ından 1802 numrolu onbaşı Hüseyin ve 1841 numrolu nefer Ramazan ve 10278 numrolu nefer Sinan tarafından tezyin edilmiştir. Fi sene 1335 Temmuz 20. Ah felek, yandı yürek. Zalim esaret.*” ifadesi yer almaktadır. Burada söz konusu edilen üç Türk askerinin mezarları halen *Çanakkale Şehitliği*'nde değildir ve akıbetleri de meçhuldür.

Türk esirlerin adaya getirilmesi sonrasında tercüman, doktor, kantin işletmecisi gibi faaliyetlerde bulunmak üzere İngiliz Yüksek Komiserliğine müracaat edenler yanında dikkati çeken müracaatlardan birisi de Kıbrıslı bir Türk'e ait olmaktadır. Türk savaş esirlerine yakın olabilmek ve onların ihtiyaçlarını karşılayarak destek olmak amacıyla böyle bir girişimde bulunan *Ay Simeo* köyünden *Ali Fevzi*, 1 Kasım 1916 tarihinde müracaatını İngiliz yetkililere teslim eder. Ali Fevzi'nin müracaat dilekçesinde belirttiği bir başka husus ise esir kampında bulunan Türk esirlere hocalık yapabilmesine müsaade edilmesidir. 2 Kasım 1916'da yapılan bu müracaata 8 Kasım 1916 günü olumsuz cevap veren İngiliz yetkililer kamptaki Türk esirlere dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için sadece *Mağusalı Mustafa Nuri Efendi*'ye müsaade ederler. Son derece aydın, kültürlü ve önder bir kişiliğe sahip olan *Mustafa Nuri Efendi*, 9 Ekim 1907 tarihinde İngiltere'nin *Sömürgeler Bakanı Winston Churchill*'in Kıbrıs ziyareti sırasında onu karşılayan Türk heyetinde de görev yapan Kıbrıslı bir toplum lideridir. *Churchill*'in

adaya ayak basmasının hemen ardından Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakını talep eden Rumlara karşılık *Churchill*'in cevabı ise olumsuz olacaktır (Alasya, 1988;143). Öte yandan tekliflerinin kabul görmemesi üzerine Enosis nutukları atıp büyük taşkınlıklar yapan Rumlara ise *Mağusa Kalesi*'ndeki Türk bayrağını indirerek yerine Yunan bayrağı dikerler. Buna tepki gösteren başta orada hazır bulunan Kıbrıs Türk heyeti olmak üzere Mağusalı Türkler de Türk bayrağını yine göndere çekerler. Esirlerin adaya ayak bastığı andan itibaren onlardan yardım ve desteğini esirgemeyen *Mağusalı Mustafa Nuri Efendi* Türk savaş esirlerinin dini vecibelerini daha iyi yerine getirebilmeleri için gayret eder. Bir Türk savaş esirinin cenaze törenini yerine getirmek için kampta bulunduğu bir sırada onlara dini kitaplar getirmeyi düşünen *Mustafa Nuri Efendi* bunun için müracaatta bulunur. 19 Aralık 1916 tarihinde *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne müracaat eden *Mustafa Nuri Efendi* yanında bulundurduğu Kuran-ı Kerim'leri Türk esirlere şahsen verme talebini iletir (HNÖA).

“Ekselansları,

Esir kampına gitmem ve bir erin cenaze törenine katılmam istendiğinde 24. İntimo'daydım. Esir kampında esirlerin herhangi bir istekleri olup olmadığını öğrenme, onlara bazı dini kitaplar ve Kuran-ı Kerim temin etme ve bunları postayla gönderme konusunda şahsıma izin verildi. Sizden istirhamım söz konusu bu dini kitapları bizzat kendimin esir kampı komutanına teslim etmeme izin vermenizdir.

Mustafa Nuri

Mağusa İmamı ve katibi

19 Aralık 1916”

Bu müracaat üzerine *Mağusa Kaza Komiserliği* durumu esir kampı komutanlığına hemen 1 gün sonra bildirir ve Mağusa İmamı olan *Mustafa Nuri Efendi*'nin Kuran-ı Kerim ve başka dini kitapları esir kampına göndermek için izin istediği, söz konusu kişinin Mağusa'nın eski hocası olduğu ve son olarak kampta hayatını kaybeden bir Türk esirin cenaze merasimini yerine getirdiğini belirtir (HNÖA). Esir kampı komutanı *Yarbay E. A. How* da *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne aynı gün gönderdiği yazıyla esir kampındaki esirlere dağıtılmak üzere getirilecek hediye Kuran-ı Kerimlerin kendilerini de mutlu edeceğini, *Mustafa Nuri Efendi*'nin dilerse kitapları istediği herhangi bir gün sabah 09.00-12.00

arasında şahsen teslim edebileceğini belirtir(HNÖA). Bu cevabi yazının alınmasından sonra *Mağusa Kaza Komiseri de Mustafa Nuri Efendi*'ye gönderdiği bir yazıyla esir kampına istediği herhangi bir gün sabah 09.00-12.00 arasında gidebileceğini ve dini kitapları şahsen teslim edebileceğini bildirir (HNÖA).

Esir kampında önceleri Türk esirlerin farklı sebeplerle kamptan çıkmalarına, ayrıca *Mağusa Surları*'ndeki camiye gitmelerine izin verilmesine rağmen daha sonra bu uygulamaya son verilir. O dönemi yaşayan *Mehmet Nafi Bey* de İngilizlerin bu tutarsız davranışlarına dikkat çeker(Kıbrıs Postası, 6 Kasım 1986).

“Karakol kampına yerleştirilenler 4000'i bulmuştu. Girişlerinde (Karakol esir kampına gelişlerinde) Mağusa halkı kumandanın izniyle kendilerine ziyafet vermişti. Ziyafetten sonra muhafızların gözcülüğünde şehir kendilerine gezdirilirdi...”

Hemen ardından İngiliz yönetimi tarafından Türk savaş esirleri için kamp bünyesinde minaresi bulunmayan ahşap bir cami yaptırılır (Kıbrıs Postası, 2 Kasım 1986). Bu caminin imamlığını da esirler arasında bulunan *Şevket* isimli bir esir yapar. Esir kampının ilk açıldığı günlerde bu cami ihtiyacı karşılamakla beraber daha sonra kampta bulunan Çanakkale cephesinden getirilen Türk savaş esiri sayısının artmasıyla beraber yeni bir camiye daha ihtiyaç duyulmuş ve Kamp Komutanlığı kampın üçüncü bölümünün yedinci barakasını da cami haline getirerek buranın da kullanılmasına müsaade etmiştir (Kıbrıs Postası, 7 Kasım 1986).

Esirlerin adaya getirilmesi ve kampın faaliyete geçmesinden sonra da İngilizlerin bölgedeki toprak sahipleriyle problemleri bitmez. 18 Kasım 1916 tarihinde bir Rum köylü tarafından kamp komutanlığına yapılan müracaatta ise askeri esir kampının kurulduğu bölgede bulunan kendisine ait arazideki çayır çimeni toplamasına müsaade edilmesi istenir. İngilizler işgal ettikleri bu tapulu arazileri askeri bölge ilan ederek köylülerin ellerinden almışlar ve herhangi bir tazminat da ödemişlerdir. Alkollü içki satışı bu şekilde bir uygulamayla geçştiren İngilizlerin başını devamlı ağrıtabilecek olan konu bölgede toprakları ellerinden alındığı için mağdur olan köylülerdir. Yaklaşık bir ay önce, 18 Kasım 1916 tarihinde kendi arazisindeki çayır çimeni toplayabilmek için izin isteyen Rum köylüden sonra, 27 Aralık 1916

tarihinde *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne müracaat eden *Avukat G. Michailides* başkanlığındaki bir grup Rum köylü de ellerinden alınan topraklarıyla ilgili olarak kendilerine o güne kadar hiç ödeme yapılmamasından ve tazminat ödenmemesinden şikayet ederler (HNÖA).

“Bizler aşağıda imzası bulunanlar bu müracaatı yapmak ve bu konuyla ilgili olarak cevabınızı rica etmek için yazıyoruz. Geçen Ağustos ayından bu yana *Caraolos* bölgesindeki arazilerimiz aynı yerde esir kampı inşa eden askeri yetkililer tarafından işgal edildi. O zamandan bu yana uzunca bir zaman geçmesine rağmen zararımızın karşılanması ve işgal edilen topraklarımızla ilgili ödeme yapılması konusunda bizlere hiçbir şey söylenmedi. Bu konuyu yetkili makamlara iletir ve bu bölgedeki arazilerin 2-3 sefer sürülüp mahsul alındığını göz önüne almalarını sağlarsanız şahsınıza minnettar kalacağız. Bu arazi sahiplerinden bazıları bu kazançlarından şu anda tamamen mahrum kalmış durumdadırlar.”

Mağusa Kaza Komiserliği ve bu esir kampının kuruluşunu gerçekleştiren *İngiliz Kraliyet İstihkam Birliği Komutanlığı*'nce incelemeye alınan bu talep ne yazık ki köylülerin istediği gibi bir netice vermez. Yılda iki, üç sefer ürün alınabilen bu bereketli topraklar askeri arazi statüsüne girmiştir ve İngilizlerin de buna karşılık tazminat ödemeye veya köylülere ürünlerini toplamalarına müsaade etmeye niyetleri yoktur. Söz konusu bu dilekçede dikkati çeken bir nokta ise Rum köylüler yanında bu dilekçeye imza atanlar arasında *Ahmet Vasıf* ve *Şevki Hüdaverdi* isimli Türklerin de bulunmasıdır. Bu iki Kıbrıslı Türk dışında ayrıca *H. Hamid* isimli Kıbrıslı Türk de vekaletlerini aldığı *Bahriye Hanım*, *Hattiye Hanım* ve *Naim Efendi* isimli şahıslar adına bu dilekçeye imza atmıştır.

Esirlerin getirilmesinden hemen sonra, 5 Aralık 1916 tarihinde Lefkoşa'da yapılan duyuruda İngiltere ile savaşa girmiş bir ülkenin mensubu olan düşman unsurlarına veya savaş esirlerine yardım ve yataklıkla kaçmalarına yardım etmenin en ağır şekilde cezalandırılacağı bildirilir.

Kıbrıs Genel Valisi John E. Clauson'ın 16 Ekim 1916 tarihli sıkıyönetim duyurusuyla Kıbrıs adasında fotoğraf makinesi bulundurmak ve fotoğraf çekmek yasaklanır. Bu duyuruya göre özellikle *Larnaka* ve *Mağusa* bölgelerinde Kaza Komiserininin yazılı müsaadesi olmadan herhangi bir

şeyin veya herhangi birisinin fotoğrafını çekmek yasak altına alınır. Kamp yakınlarında dolaşmayı, kamp civarında tekneyle gezmeyi, tekneyle bu bölgede sahile çıkmayı yasaklayan İngiliz idaresi özellikle esir kampının bulunduğu *Karakol* bölgesinde ve *Mağusa*'da fotoğraf çekmenin ve fotoğraf malzemesi bulundurmanın İngiliz askerleri dahil herkes için sıkıyönetim uygulamaları arasında olduğunu devamlı yineler (The Cyprus Gazette, 16 Ekim 1916). Böylece Kıbrıs Genel Valisi'nin 16 Ekim 1916 tarihli sıkıyönetim duyurusuyla Kıbrıs adasında fotoğraf makinesi bulundurmak ve fotoğraf çekmek yasaklanır. Bu duyuruya göre özellikle *Larnaka* ve *Mağusa* bölgelerinde Kaza Komiserinin yazılı müsaadesi olmadan herhangi bir şeyin veya herhangi birisinin fotoğrafını çekmek yasak altına alınır. Bu konudaki tek istisna özel mülkiyete ait yerlerde ve fotoğraf stüdyolarında çektirilecek fotoğraflardır. Ayrıca hiç kimse hangi maksatla ve sebebi ne olursa olsun fotoğraf makinesi, fotoğraf makinesi parçası taşımayacak veya taşınmasına yardımcı olmayacaktır. Aksi davranışlar hakkında sıkıyönetim kanunlarına göre işlem yapılacaktır. Esasında bu yasak sadece bu bölgede değil bütün ada sathında uygulanmakla beraber yetkililer özellikle *Mağusa*, *Karakol bölgesi* ve askeri tesislerin bulunduğu mahallerde bu yasaklamaya daha titizlikle uyulmasını istemektedirler. 22 Şubat 1917 tarihinde Türk savaş esir kampında görev yapan bir İngiliz onbaşı da birlik komutanı olan *Yüzbaşı R. E. Nicholls*'e yazılı müracaat ederek esir kampı bölgesinde fotoğraf makinesi taşınmasına ve kullanılmasına müsaade edilmesini ister. Söz konusu onbaşı böyle bir müsaadenin kendisine verilmesi durumunda bölgedeki askeri tesisleri veya savaş esir kampının resimlerini çekmeyeceğini, tek arzusunun Kıbrıs'la ilgili tipik manzara resimleri çekmek olduğunu belirtir. 21 Mayıs 1918 tarihinde bizzat Kıbrıs Genel Valisi'ne yazılı müracaatta bulunan esir kampı komutanı emrinde görev yapmakta olan 1. Kraliyet Taburundan 203126 yaka numaralı er *C. J. Greenwood* ile 45105 yaka numaralı er *R. Mackie*'in ada sathında fotoğraf makinesi kullanabilmek için kendilerine müsaade edilmesini talep eden müracaatlarını bildirir. Bu yasaklamanın doğal sonucu olarak özellikle esir kampına ait neredeyse hiç resim bulunmamaktadır. Bu konu öylesine hassas ve önemlidir ki *Yüzbaşı Nicholles* İngiliz onbaşının bu talebini derhal *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne iletir. İngilizler Kıbrıs'ta fotoğraf makinesi kullanılmasını ve fotoğraf çekilmesini savaşın sonuna kadar yasaklarlar ve bu yasağa istisnasız herkesin kayıtsız şartsız uymasını sağlarlar. Aksine davranış sergileyenler ise sıkıyönetim

yasalarına göre mahkemeye çıkartılıp yargılanırlar. İngiliz idaresinin bu konuda kendi askerlerine bile hoşgörüsü yoktur. Bu bölgede en hassas yasaklamalardan bir tanesi de içki satışı ve içki içilmesiyle ilgilidir. Mağusa Kaza Komiseri'nin 493/16 sayılı ve 8 Ocak 1917 tarihli talebine cevaben yazılan 10 Ocak 1917 tarihli yazıda alkollü içki satışı ruhsatı olanların bu ruhsatlarının sıkıyönetim uygulamaları doğrultusunda yasaklanıp yasaklanamayacağı ve İngiliz askerlerinin ellerinde muvazzaf bir subaydan alınmış bir müsaade kağıdı olmadığı takdirde içki alıp alamayacakları konusuna açıklık getirilir. Kıbrıs Genel Valisi ayrıca Mağusa Kaza Komiseri'nin bu yasaklamayla ilgili olarak bir emir yayınlamasını ve bunun Valilik emri olduğunu duyurmasını da ister. İngilizler bu şekilde adayı tam manasıyla abluka altına alırlar. Nitekim aksi davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle bir Rum tüccar mahkemeye sevk edilir (HNÖA).

Kamp yakınlarında dolaşmanın, tekneyle gezmenin, tekneyle bu bölgede sahile çıkmanın yasaklandığı, fotoğraf çekmenin ve fotoğraf malzemesi bulundurmanın İngiliz askerleri dahil herkes için sıkıyönetim uygulamaları arasında olduğu bölgede en hassas yasaklamalardan bir tanesi de içki satışı ve içki içilmesiyle ilgilidir. İngilizler bu şekilde adayı tam manasıyla abluka altına almışlardır. Nitekim aksi davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle Michael A. Stephanidos isimli bir Rum tüccar ve bazı İngiliz askerleri mahkemeye sevk edilir.

Esir kampında tutulan Türk savaş esirleri zaman zaman adada yaşayan Kıbrıslı Türklerle görüşme imkanı bulsalar da moral açısından son derece kötü durumdadırlar. Sağlık durumlarının kamptaki esaret hayatına paralel olarak çok kötü olması, esir hayatı yaşamının verdiği eziklik ve burukluk yanında hiç alışamadıkları sıcak hava esirleri perişan eder. Sıcak havaların bastırmasıyla beraber başlayan sivrisinek ve tatarcık salgını yanında bu hayvanların sebep olduğu farklı hastalıklar da onlara hayatı çekilmez hale getirir. Kötü yemekler, sağlıksız beslenme, salgın hastalık gibi değişik sebeplerle kampta hayat iyice çekilmez hale gelir.

Ağır esaret şartları içerisinde hayatta kalmaya çalışan, *Mağusa*'dan Ortadoğu'daki İngiliz birliklerine gidecek malzemenin ve kerestenin gemilere yüklenmesinde, bölgedeki inşaatlarda ve onarım işlerinde ve özellikle *Gemikonağı* bölgesindeki maden ocaklarında çalıştırılan Türk

esirlerinin bazıları bunlara ilaveten ağır şartlar, yetersiz beslenme ve sağlıksız şartlarda yaşamaya çalışmanın sonucunda duruma isyan ederek özgürlüklerine kavuşabilmek için kaçmış, bir kısmı İngiliz askerlerince vurularak veya esaret şartları sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. Hayatını kaybeden Türk askerleri için daha önce herhangi bir tören yapılmaması ve şehitlerin tören yapılmadan ve elbiseleriyle gömülmeleri adada yaşayan Türkleri hem üzer, hem de tepkilerini çeker. Bu arada Türk savaş esirleri ise “*Ağlamayın anneler yine gideriz. Dinimiz uğruna şehit gideriz.*” diyerek Kıbrışlı Türkleri teselli etmeye çalışırlar.

Esirlerin kampa getirilmesi sonrasında Türk savaş esirleri ilk günlerde kamptan kaçmak için herhangi bir hareketin içine girmezler. İlk etapta geldikleri bölgeyi tanımaya çalışan esirler daha sonra nasıl kaabilecekleri, kaçmayı başarabilirlerse nerelerde saklanabilecekleri hakkında yavaş yavaş bilgiler toplamaya başlarlar. Bunun hemen ardından ise Kıbrışlı Türklerin yoğun olarak yaşadıkları köyler, Rumlarla Türklerin karma yaşadıkları köyler ve asıl önemlisi de bu köylerde kendilerine yardımcı olabilecek güvenilir insanlar bulmak için çalışmalara başlanır. Esirlerin kamptan dışarıya çıkma fırsatı buldukları nadir zamanlarda veya Kıbrışlı Türklerin farklı sebeplerle kampa gelmeleri halinde bu konularla ilgili bilgi toplamaya çalışan esirler kendilerine en uygun ortam ve zamanda kaçma girişiminde bulunurlar. Ancak bu teşebbüslerin çoğu ölümle ve başarısızlıkla sonuçlanır. Kaçmaya alışanlar ya İngiliz askerleri tarafından vurularak öldürölürler veya Anadolu’ya geçme imkanı bulamayınca yakalanarak tekrar kampa getirilirler.

Türk savaş esirlerine her konuda yardımcı olmaya alışan Kıbrışlı Türkler zaman zaman Türk savaş esirlerinden bazılarını kaçırmayı başarmalarına ve onları bir müddet özellikle *Beşparmak Dağları*’nda saklamalarına rağmen bu savaş esirleri daha sonra İngilizler tarafından tekrar yakalanır. *Beşparmak Dağları*’nın saklanmak için ideal yer olarak seçilmesinin ilk sebebi bölgenin doğal ortamının yakalanma riskini ortadan kaldıracak özelliklerle dolu olması ve ormanlık arazi olması nedeniyle gizlenme, barınma, yiyecek ve su bulma imkanının daha fazla olmasıdır. Ayrıca Akdeniz aracılığıyla Anadolu’ya geçişin en kısa yolu olan Girne sahillerine varabilmek için de bu bölge bir ara geçiş niteliğindedir. Türk savaş esirlerinin kamptan bir yolunu bulup kamalarından sonra saklandıkları tek yer *Beşparmak Dağları* değildir. Bunun dışında kaçıp saklanmaya çalıştıkları *Mağusa*’nın *Aynakofo* ve *Topuköy* gibi köyleri de bulunmaktadır. Türk savaş esirlerinin

kendilerine yardım edeceklerine inandıkları Türk köylerini seçmeleri tesadüf değildir. Bir yandan İngiliz esaretinden kaçmaya çalışırken bir yandan da hayatlarını idame ettirmeye çalışan Türk esirler bu yüzden saklanma açısından uygun mekanların bulunduğu, yakalanma açısından ise riskin nispeten daha az bulunduğu bölgelere yönelirler ve genellikle Türk köylerinin yoğun olarak bulunduğu bölgeleri seçerler. Bu bölgelerin bir başka özelliği ise uygun bir fırsat bulunduğu anda Anadolu'ya kaçabilmek için en ideal yerler olmasıdır. Türk savaş esirlerinin kamptan kaçtıktan sonra gizlendikleri Türk köyleri göz önüne alındığında bunların Anadolu'ya geçişin nispeten daha kolay yerler olduğu görülür. Bu açıdan en güzel örnekler ise *Girne*'ye bağlı *Livera* ve *Kormacit* köyleridir(Halil Sadrazam, 11 Haziran 1998).

“Birinci Dünya Savaşı döneminde Çanakkale’de İngilizler tarafından esir alınarak adımıza getirilen Türk savaş esirleri çeşitli dönemlerde bu esaret hayatından kaçmaya çalışırlar. Kendilerine bu konuda en büyük destek ve yardımı ise Kıbrıslı Türkler yaparlar. Kaçtıktan sonra asıl önemli iş İngilizlere yakalanmamak ve hemen akabinde de mümkün olan en kısa sürede Anadolu’ya ulaşarak tekrar memleket için savaşa girmektir.

Bu şekilde kaçan esirlerden bir kısmı da bizim köye gelirler. Bu kaçak Türk esirlerine en büyük yardım da bizim aileden gelir. Anadolu’ya geçiş için tek çare bir sal yapmak veya bir sandal bulmaktır. Sadrazam ailesi de bu Türk esirlerden yardımlarını esirgemez. Onlara kol kanat gerer ve yaptıkları sandallarla kaçmalarına yardımcı olurlar.

Bu yardım ve desteğin sonucu olarak bizim köyün ismi değiştirilmiş ve aileme atfen Sadrazamköy olmuştur. Türk savaş esirlerine ailemin yaptığı yardım ve destek sonunda köyümüzün isminin Sadrazamköy olarak değiştirilmesi şüphesiz bizleri haklı olarak çok gururlandırmıştır.”

Kuzey Kıbrıs'ta Anadolu'ya kaçış için en müsait noktalar olan o günkü isimleriyle *Livera* ve *Kormacit* köyleri bitki örtüsü açısından da Türk esirlere büyük avantaj sağlamıştır. Sandal veya sal yapabilmek için ihtiyaç duyulan odun bölgedeki ormanlık araziden sağlanır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuzeyde en güney noktasını işgal eden *Kormacit* köyünde yaşlılar bugün bile Türk esirlere yaptıkları yardımları anlatırlar.

Kamptan ilk kaçma teşebbüsü 29 Kasım 1916 tarihinde gerçekleşir ve bunun sonucunda 2 Türk askeri vurularak hayatlarını kaybeder. Bu iki Türk askerinin dışında aynı tarihte kaçan ve yakalanamayan Türk askerleri de vardır. Bu askerlerden bir tanesi 4470 esir numaralı olan Türk askeridir. Gece yarısı kamptan kaçmayı başaran bu asker kampta en son görüldüğünde üzerinde siyah keten ceket ve kalın pantolon ve fes giymektedir. Siyah bıyıklı, esmer ve orta boylu asker İngilizlerin bütün gayretlerine rağmen yakalanamaz. 29 Kasım 1916 gecesi saat 22.00 ile 30 Kasım 1916 sabah 06.00 arasında kamptan kaçtığı tahmin edilen bir başka Türk esiri ise 4417 esir numaralı *İbrahim Ali Mehmed Sabri*'dir. İngilizler kaçan bu askerle ilgili olarak hazırladıkları duyuruları adanın dört bir yanındaki resmi makamlara dağıtarak ve kaçan askerin eşkalini bildirerek onu yakalamaya çalışırlar;

“Esir Kampı, Mağusa

29 Kasım 1916 gece saat 22.00 ile 30 Kasım 1916 sabah 06.00 arasında esir kampından kaçan Türk esirinin eşkali aşağıdadır;

Esir numarası: 4417 (Yuvarlak içerisine vurulmuş şekilde)

İsmi: İbrahim Ali Mehmed Sabri

Boy: Yaklaşık 1.60 metre

Ten rengi: Açık

Bıyık: Orta, siyah

Yaş: 30-35 arası

Kaçan savaş esiri en son görüldüğünde siyah keten ceket, siyah, kalın dokuma pantolon, askeri postal ve kırmızı fes giymekteydi.

Kaçarken yanına muhtemelen 2 fanila, 2 çift çorap, 1 havlu, 1 palaska, 1 çift askeri postal, 1 kırmızı fes ve 1 teneke maşrapa aldığı tahmin ediliyor. Kamptaki savaş esirleri kaçan esirin parasının olmadığını söylüyorlar.

30 Kasım 1916, Mağusa

Yarbay E. A. How,

Kamp Komutanı

İmza

Gereği:

Bölge polis komutanlığı, İstihbarat Subayı, Mağusa Kaza Komiseri, Kraliyet Birliği İrtibat Subaylığı, Genel Komutanlık Lefkoşa, Liman İşletmesi, Telsiz İstasyonu, Fransız Bölge Donanma Yetkilileri”

Gerek kimliği belli olmayan 4470 esir numaralı Türk askerinin ve gerekse 4417 esir numaralı *İbrahim Ali Mehmed Sabri*'nin isimlerinin Çanakkale Şehitliği'nde mezarları bulunan Türk askerleri arasında olmaması söz konusu 2 askerinin İngilizler tarafından yakalanmadıklarını ortaya koyuyor. Bu arada Kıbrıs Genel Valiliği tarafından Mağusa Kaza Komiserliğine gönderilen 12 Aralık 1916 tarihli mesajda aynı gün İskenderiye'den Victorian isimli İngiliz savaş gemisiyle esir kampına Çanakkale cephesinden 1300 Türk savaş esirinin daha getirildiği, bu esirlere 88 İngiliz askerinin de refakat ettiği bildirilir (HNÖA). İngilizler Kıbrıs adasındaki Türk savaş esir kampına neredeyse Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar değişik tarihlerde esir göndermeye devam ederler. Örneğin; 15 Ekim 1918 tarihinde *Kıbrıs Genel Valiliği*'nden *Mağusa Kaza Komiserliği*'ne gönderilen yazıda, 14 Ekim 1918 tarihinde *Mağusa*'ya Türk savaş esirlerinin geldiği belirtilmekle beraber Genel Valilik bu tür gizlilik içeren yazışmalarda her ne olursa olsun şifre kullanılması gerektiğini, gelen-giden gemilerin hareket saatleri ve gemilerin isimlerinin gizli tutulması gerektiğini bildirir. Aynı gün *Theseus* isimli İngiliz gemisiyle *Port-Sait*'ten 1002 Türk savaş esiri getirilmiş, söz konusu İngiliz gemisine *Wear* isimli savaş gemisi refakat etmiştir.

Kötü yemekler, sağlıksız beslenme, salgın hastalık gibi değişik sebeplerle esir kamplarında ölenler önce halen Gazi Mağusa Namık Kemal Lisesi'nin bulunduğu bölgedeki mezarlıklara gömülmüşler, çoğunun mezarları bile bulunamamıştır. Bu şekilde Gazi Mağusa'nın değişik yerlerinde rast gele yerlere veya mezarlıklara gömülenlerin bazıları daha sonra Gazi Mağusa'da bulunan panayır bölgesinden 3 Türk savaş esirinin cenazelerinin mezarlığa götürülmesi sırasında yaşanan olaylar nedeniyle daha sonra hayatını kaybedenler Karakol bölgesinde esir kampı yakınındaki özel mezarlığa defnedilmişlerdir (KTMA. 061.1951).

“1917-1918 yıllarında Mağusa esir kampından tünel kazarak kaçmayı başaran ve Çanakkale'de esir düştükleri öğrenilen 6 Türk esiri önce Gonedra'ya kadar gelir ve geceyi geçirmek için bir ağıla saklanırlar. Aradan birkaç saat geçince Türk olan ağıl sahibi ağılda birileri olduğunu anlar ve bunlarla konuşarak kaçak esir olduklarını öğrenir. Bu adamın esirleri saklayacak güvenli bir yeri olmadığı için onları komşu köy olan Ay Harida köyüne gönderir ve Osman amca'yı (Osman Ahmet) bularak ondan yardım istemelerini, bu adamın güvenilir biri olduğunu onlara söyler.

Esirler aynı gece ağıldan çıkararak bugünkü Ergenekon köyüne giderler. Fakat bölgenin yabancısı olduklarından, gittikleri yerin doğru yer olduğundan emin olmadıklarından sabaha kadar köyün yakınlarında gizlendiler. Sabah olunca köylülerin sesini duyan esirler geldikleri yerin doğru yer olduğunu anlayarak ortaya çıkarlar ve gördükleri bir çobanın yanına giderek Osman amcaya sorarlar. Yanına gidip Osman amcaya sordukları çocuk aslında Osman amcanın oğlu Mehmet Osman'dır. Daha sonra Osman amcaya haber salınır. Osman amca gelir. Esirler başlarından geçenleri anlatır ve Osman amcadan yardım isterler. Osman amca da oğlu Mehmet Osman'ı ve Hüseyin Yusuf isimli bir arkadaşını çağırıp esirleri Topaktaş mağarasına götürmelerini ister.

Esirler ilk olarak götürüldükleri bu mağarada saklanırlar. Bu bölgede davar güden çobanlardan esirlerin sesinin duyulduğunu duyan Osman amca o gece esirleri daha güvenilir bir yer olan ve bugün Esirler Mağarası olarak bilinen yere götürür. Bu mağara dağın tepesinde olup yaklaşık 20 metrekare kadardır. Bu mağaraya ilk gelen bu 6 kişi burada en uzun süre kalanlardır da. Yaklaşık olarak bir seneye yakın kaldıkları tahmin ediliyor. Bu esirlere iki veya üç günde bir Hüseyin Yusuf ile Mehmet Osman köyden yiyecek götürürlerdi. Esirler su ihtiyaçlarını da köyün hemen yanında, kaldıkları mağaranın bulunduğu dağın eteklerinde olan ve hayvanların içmesi için ve sulamada kullanılan bir pınardan karşıyorlardı.

Günümüzde bu pınar kurumuştur. Esirler suyu genellikle gece alırlardı. Bu dağdan suyun bulunduğu yere kadar inip çıkmak yaklaşık 2.5-3 saat alırdı. Bu arada İngilizler köye kadar gelip esirleri arayıp soruyorlardı. Fakat köy halkı bu olaylardan habersiz gibi davranıp hiçbir şey söylemiyordu. Sonraları savaş bitince af çıkmış ve bu esirlerden bazıları gidip teslim olmuş, bazıları da bir kıyı köyü olan Akatu'ya giderek teknelerle anavatanına gitmişler. Bu mağaraya ilk gelen bu 6 kişi burada en uzun süre kalan esirler olmalarına rağmen isimleri hatırlanmıyor.

Bunlar gittikten sonra aynı mağaraya üç kişi daha gelmişti. Bunlardan birinin ayağında kurşun yarası varmış ve öbür iki arkadaşının omuzlarında taşıyormuş. Bu esirlere de yine aynı şahıslar tarafından yardım edilmiş fakat bunların da isimleri hatırlanmamaktadır. Ancak bu üç kişinin de Akatu köyünden kaçtıkları bilinmektedir.

Son gelen ise tek bir kişiydi. Bu adam yalnız olduğu için fazla yalnız bırakılmamış ve köyün yakınında olan bir ağılda aynı kişiler tarafından saklanılarak yardım edilmiştir. Bu esirler içinde sadece yalnız olarak

gelen bu adamın adı hatırlanmakta ve Mesut olduğu bilinmektedir. Bu adamın daha sonra sağ salım Türkiye'ye ulaştığı Hüseyin Yusuf'a yazdığı iki adet eski Türkçe mektuptan öğrenilmiştir. Fakat Mesut'un Türkiye'ye kaçıışı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir."

Babası *Hüseyin Yusuf* gibi bu mağaraya defalarca giden *Yusuf Hüseyin* ayrıca bu mağarada söz konusu esirlere ait bir takım özel eşyalar da bulunduğunu, bunlar arasında bazı paltoların da olduğunu ifade ederek bu paltolardan hatıra olarak söktüğü iki adet düğmeyi uzun sürse evinde muhafaza ettiğini ancak bu düğmelerin daha sonra kaybolduğunu da belirtir. O günleri yaşayan *Kıbrıslı Mehmet Nafi Bey* de Türk savaş esirlerinin kaçma teşebbüslerini anlatır(Kıbrıs Postası, 6 Kasım 1986).

"..Her Türk'ün benliğine işlemiş olan hürriyet ateşi onlarda da zaman zaman alevlenir ve kendilerini kaçmaya sevk ederdi. Bunların bazıları kaçarken vurulmuştu. Çoğu kaçıp Kıbrıs'ın bir çok yerlerine dağılmışlardı. Evinde bunları saklayanlar hükümet tarafından hapsedilirdi..."

Esaret şartlarından bunaldıkça kamptan kaçmaya çalışan Türk savaş esirleri İngiliz askerleri tarafından vurulur ve törenlerle toprağa verilirler. O günleri yaşayan *Ali Osman Bey* böyle bir günü anılarında şöyle anlatır(Kıbrıs Postası, 7 Kasım 1986).

"Esirler geri gidince bir müddet sonra Mehmet Emin isminde rütbeli birisi gelip beni bulmuştu. Ona benim ismimi vermişler. Esirlerden burada şehit olan iki yeğenin mezarını görmek istiyordu. Kendisini alıp mezarlığa götürdüm. Sonra kardeşi oğlunun vurularak öldürüldüğünü işittim ve ona da söyledim. Kaçarken vurmuşlar, şehit etmişler onu."

30 Haziran 1917 tarihinde Çanakkale Esir Kampı'ndan kaçmaya çalışırken 2 Türk askeri daha İngiliz askerleri tarafından vurularak öldürülür. Öldürülen askerler 3105 numaralı *Ali Hacı Ahmet* ve 3109 esir yaka numaralı *Hanefi Ahmet*'tir. Söz konusu 2 Türk askeri İngiliz Kraliyet Birliği'nden er *John Garnett* tarafından vurulmuşlardır. Nöbeti sırasında kaçmaya çalışırken 2 Türk askerini vurarak öldüren İngiliz er *John Garnett* derhal tutuklanır ve sıkıyönetim kuralları çerçevesinde askeri mahkemede sorgulanır. Ancak bu yapılan sadece adli bir görevi

yerine getirmekten başka bir şey değildir. 2 Türk askerinin öldürülmesine şahitlik eden ve olayı görenler arasında ise başta kampta görev yapan İngiliz *Yüzbaşı Nicholson* ile *Lewis Hyde* isimli bir sivil İngiliz, 29210 yaka numaralı İngiliz er *F. Barrew* bulunmaktadır. Bu olayın en trajik ve üzücü yönlerinden birisi de 2 Türk savaş esirinin kaçarken vurulmasını bizzat görenler arasında 3251, 3252 ve 3018 esir yaka numaralı Türk savaş esirlerinin de bulunmasıdır. Kamp komutanı ise olayı görmelerine rağmen öldürülen savaş esirlerinin isimlerini bilemeyen şahitler aracılığıyla olayın ne şekilde olduğunu ve önce hangi esirin öldürüldüğünü bulmaya çalışır(HNÖA).

Tel örgülerle çevrili kampta üç bölüm halinde inşa edilen barakalarda kalan Türk esirler söz konusu bu barakaların sıhhi olmaması yüzünden çeşitli hastalıklara maruz kalırlar. Yazın sıcak hava, kışın da soğuk hava açısından son derece elverişsiz olan barakalar pek çok Türk esirinin esaret ve kötü barınma şartları yanında ciddi hastalıklar sonrasında ölüm olaylarını da hızlandırır(KTMA. 061.1951).

“...Harbi Umumi’de babam beni işçi yazdırdı. Burada ekmekçi yanındaydım. O zaman 1 şiline ekmek alırdık. Çünkü harp teydik ve çok pahalıydı. Ekmekler sıçan yeniği idi. Günde 1.5 şilin alırdım. Dört fırına ekmek taşırdım. Fırınlara surlar dışında, liman yolundaydı. Ekmekleri sırtıma yüklenir ve ekmek ambarına götürürdüm. Araba da bunları esirlere götürürdü. Yere dökülen hamurları süpürüp ekmek yaparlardı. Buna da gara ekmek denirdi. Esirleri her gün hisara çıkarırlardı. Ben de annemle hisara çıkar ve onları izlerdik. Beyaz sakallı İbrahim Efendi imamdı. Her gün hisara yayan giderdi ve meblağı mezara götürürlerdi. Esirler Mağusa’ya kendileri gelirdi. Çarşı Meydanı, Namık Kemal Meydanı’na gelirdi. Boncuklu yılan, tavla, mücevherat kutusu yaparlardı. Bunları satar ve eşya alırlardı. Esirler vapurla geldiğinde, limana geldiğinde vapurlar görünürdü. Kasaların içinde ölümler ve yaralılar vardı. Kadınlar da bunların ölü olduğunu söylerlerdi. Ben bunları gördükten sonra işe girdim. Yaklaşık 2 sene çalıştım. İngiliz bana 2 punya vurdu. Ekmekleri taşırdım. Ovada fakir çocuklar koyun beklerdi. Ben de tıka basa dolu olan köhünleri eğerdim ve ekmekleri düşürürdüm. Çocuklar da bunları alıp yerlerdi. Bu yasaktı. Rastgele bir gün İngiliz kumandanı bunları gördü ve bana ‘Kim verdi?’ dedi. Ben de ‘Bilmem.’ deyince bana 2 punyo vurdu ve yere düştüm.

Almanlar Yavuz Koper isimli bir gemiyle asker getirdiler. Surların en dışında Karakol'a bakan çifte mazgallı yerde asker çıkardılar. Burada talim yaptılar. O zamanlar İngilizler peşlerine düştü..."

Çeşitli sebeplerle hayatını kaybeden Türk esirler için İngiliz Kamp Komutanlığı tarafından düzenlenen askeri cenaze törenine 30-40 civarında Türk savaş esiri de katılır, törene katılan bu savaş esirlerine hemen hemen aynı sayıda İngiliz askeri de refakat eder, saygı duruşu ve saygı atışını müteakip tören biter. Türk askerlerinin cenaze merasimlerinde *Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi* ve beraberindeki bir kaç Türk hafız görev alır ve şehitlerin yıkanıp bir grup Türk esirin de katıldığı dini bir törenle son yolculuklarına uğurlanmalarında onları yalnız bırakmazlar. Özellikle *Mağusalı Mustafa Nuri Efendi*'nin girişimleriyle İngiliz Kamp Komutanlığı daha önceki uygulamalardan vazgeçerek esirlerin dini törenle ve Türk Mezarlığı'na gömülmelerine müsaade eder. Ancak o güne kadar farklı yerlere ve mezarlıklara gömülen, hatta mezarları bile bulunmayan ve toplu olarak ve hiçbir dini, askeri tören yapılmadan gömülen Türk savaş esirleri içinse yapacak bir şey yoktur. Öte yandan gerek *Mustafa Nuri Efendi*, gerekse o dönemin Yasama Meclisi olan Kavanin Meclisi'nin *Mağusalı* üyesi *Mahmud Celaleddin Efendi* bazı işbirlikçi jurnalcilerin kışkırtmaları sonucunda İngilizler tarafından Türk savaş esirlerine yardım ettikleri, esir kampında ölen savaş esirleri için dini görevlerini yerine getirmek üzere esir kampına girdiklerinde esirlere yiyecek temin ettikleri iddiasıyla (Nesim, 1989; 29) divan-ı harbe verilmişler, daha sonra bu suçlamalardan beraat etmelerine rağmen mahkeme salonundan çıkar çıkmaz alalacele Girne'ye götürülüp Birinci Dünya savaşı sonuna kadar Girne Kalesi'nde sürgün hayatı yaşamışlardır (Emine Hasan, 14 Temmuz 1992).

Ne acıdır ki yıllar sonra bakımsızlık ve ihmal yüzünden kaybolmaya başlayan bu mezarlıklardan ancak kurtarılabilen bazı esir mezarları halen *Gazi Mağusa*'da Türkler tarafından mezarlık olarak kullanılmakta olan *Mağusa Türk Mezarlığı*'na nakledilmişlerdir. Aynı şekilde esir kampından kaçmaya çalışırken hayatını kaybeden 3 Türk esir için de benzer törenler yapılır. Ancak o gün *Mağusa*'da panayır kurulması ve bu panayırın da adanın en büyük panayırı olması sebebiyle bölgenin son derece kalabalık olması gerginliği iyice artırır. Panayıra gelenler arasında alışveriş yapmak veya gezmek maksadıyla orada bulunan Kıbrıslı

Rumlar da bulunmaktadır. Cenaze alayından gelen tekbir seslerinin duyulmasıyla beraber gelenlerin bir Türk cenazesine ait olduğu anlaşılır. Panayır alanında bulunan Mağusalı Türkler cenazelere doğru koşarken panayırda bulunan Rumlar ve diğer ziyaretçiler de dağılırlar ve böylece panayır da kendiliğinden son bulur. Cenazelerin mezarlığa getirilmesinden sonra İngiliz askerleri tarafından komutanlarının direktifiyle askeri tören yapılır ve Türk savaş esirleri sıraya geçirilerek tekrar esir kampına dönülür. Bu panayırda olan bitenleri bizzat görenlerden birisi de Kıbrıslı Türk *Ali Osman Bey*'dir (Kıbrıs Postası, 7 Kasım 1986).

“Bir gün panayır vardı. Panayır şimdiki yerinde değil, Mağusa Kapısı’ndan az ileride yapılıyordu. Panayırın çok hareketli bir anında uzaktan kaside sesleri işitildi. Tüylerim ayağa kalktı. Derhal arabayı terk edip cenaze törenine koştum. Rumlar bu kaside seslerinden donup kalmışlardı. Şanlı bayrağımıza sarılıp üç tabut arka arkaya geçip gidiyordu. Panayır o an sona ermişti. Bu olayı hiç unutamam evlat. Aralarından Erzurumlu Tosunoğlu Rıza Onbaşı arkadaşımды. Ben ona sigara tabakası hediye etmiştim. Esirlerin aralarında Kıbrıslı da varmış fakat ben şahsen tanımış değilim. Yalnız af olununca Bekir Pehlivan ile İsmail Pehlivan Kıbrıs’tan ayrılmadılar. Buraya yerleştiler.”

Esirlerin adaya getirilmesinden sonra burada yakınları bulunanlar başta olmak üzere Kıbrıs Türklerinin kamp komutanlığına yaptıkları müracaatlar ilk günlerde kabul edilse de daha sonra İngilizler bu ziyaretleri ellerinden geldiğince engellerler(Erol Olkar, 9 Ağustos 2001).

“ Adaya Türk savaş esirleri getirildikten sonra bütün Kıbrıslı Türkler hep oraya akın ettiler soydaşlarını görebilmek için. Babam da bu esir kampına getirildikten sonra hep aynı şeyler olmuş. Çok sıkıntı çektiler bu kampta. O yüzden babam serbest bırakıldıktan sonra bile İngilizlere tepkisini böyle gösterdi ve İngiliz uyuşuna hiç geçmedi ölünceye kadar.”

Bu esir kampının çevre emniyeti ve güvenliği önce İngiltere’nin Kraliyet Manchester Alayı’nın 8. Bölüğü ile Kraliyet 1.Garnizon Liverpool Alayı tarafından ortaklaşa sağlanmış; ancak savaşın uzun sürmesi ve çeşitli cephelerden getirilen esir Türk askerlerinin sayısının devamlı artması

sebebiyle kampın güvenliğini sağlama konusunda Ermeni kampında eğitim gören Ermenilerden de istifade yoluna gidilmiştir. Özellikle Çukurova bölgesinden Fransızlar tarafından kandırılarak Kıbrıs'a getirilen ve Çukurova'da bir Ermeni devleti kurma hayal eden Ermeniler de bu fırsatı çok iyi değerlendirerek Türk savaş esirlerinin hayatlarını iyice katlanılmaz hale getirirler. Çanakkale Esir Kampı'nda geçen yıllar boyunca sağlık açısından pek çok hastalığa maruz kalan Türk savaş esirlerine verilen yemek maliyeti son derece ucuz ve bol bulunduğu için çoğunlukla kırmızı kabak, bu kabaktan yapılan son derece tatsız kabak lapası ile günün şartlarına göre yenmeyecek kadar berbat olan kılçıklı arpa ekmeğidir (Sami, 1964:10). Türk savaş esirleri neredeyse kampın kapatıldığı tarihe kadar hep aynı şeyleri yemek zorunda kalmışlardır(Erol Oklar, 9 Ağustos 2001).

“İngilizlerin kendilerine yedirdikleri tahta talaşı, öğütülmüş keçiboynuzu, kaynatılmış yağsız kabaktır. Başka neredeyse hiçbir şey yemek imkanları yoktur maalesef.”

Tel örgülerle çevrili kampta üç bölüm halinde inşa edilen barakalarda kalan Türk esirler söz konusu bu barakaların sıhhi olmaması yüzünden çeşitli hastalıklara maruz kalırlar. Yazın sıcak hava, kışın da soğuk hava açısından son derece elverişsiz olan barakalar pek çok Türk esirinin esaret ve kötü barınma şartları yanında ciddi hastalıklar sonrasında ölüm olaylarını da hızlandırır. Verilen yemeklerin berbatlığı yanında Çanakkale esir kampında görev yapan Rum ve Ermeni asıllı doktorların Türk esirlere karşı takındıkları tutum ve davranışlar da son derece kötüdür ve bu doktorlar özellikle hasta olan Türklere karşı son derece kaba davranmaktadırlar. Esir kampında dört doktor görev yapmaktadır. Bu doktorlar İsmail Şevket isimli bir Türk doktor, *Aneksopulos* isimli bir Rum doktor, *Freyzer* isimli bir *Maronit* doktorla beraber bir de Ermeni doktordur (Kıbrıs Postası, 4 Kasım 1986). Ermeni, Rum ve Maronit doktorlar arasında *İsmail Şevket Bey* isimli Türk doktoru ise çok zor günler beklemektedir. Esir kampında bir Türk doktorun görev yaptığını öğrenen Türk esirler diğer üç doktora muayene olmak istemezler ve sadece Türk doktor *İsmail Şevket Bey*'e güvendiklerini de açıkça ortaya koyarlar. Böylece esir kampındaki hemen hemen bütün zamanını Türk savaş esirleriyle geçiren ve onların dertlerine çare olmaya çalışan *Şevket Bey* sadece esir kampında değil adanın dört bir tarafında tanınmaya

başlanır. Böylece özellikle Mağusa'nın *Surlarıçi* olarak bilinen bölgesinde yaşayan Kıbrıslı Türkler de muayene olabilmek için kampa gelmeye başlarlar. Mağusalı Türklerin de Türk bir doktora muayene olmak gayesiyle esir kampına gelmelerine ilk günlerde ses çıkarmayan ve olayları gözlemlemekle yetinen İngiliz idaresi daha sonra bu ziyaretleri güvenlik gerekçesiyle iptal eder ve kısıtlamalar getirir. Kıbrıslı Türkler arasında meydana gelecek hoşnutsuzluktan da çekinen ve özellikle insan sağlığı gibi bir konuda mahalli halkla fazla çatışma içine girmek istemeyen İngiliz idaresi *Doktor Şevket Bey*'in müsaade edilen belirlenmiş zamanlarda Mağusalı Türkleri muayene etmek üzere kamptan çıkmasına müsaade eder. İngiliz savaş esir kampında görev yapmakta olan *Doktor Şevket Bey* yine böyle bir dönemde kendisine verilen özel izinle esir kampından dışarıya çıkar ve *Surlarıçi* bölgesinde Kıbrıslı Türk hastalarını muayene ettikten sonra da 1873-1879 yılları arasında Mağusa'ya sürgün edilen *Namık Kemal*'in Lefkoşa'da oynanmakta olan "*Vatan Yahut Silistre*" (Özoran, 1971:163) piyesini görmeye gider; ancak bu *İsmail Şevket Bey* için son gezi olur. İngilizler için çalışmakta olan bazı Türk ve Rum jurnalciler tarafından ihbar edilen *İsmail Şevket Bey*, oyun seyretmekte olduğu salondan *Yüzbaşı Fuat Bey*'in kontrolünde tekrar *Karakol* bölgesindeki esir kampına getirilir ve bir daha kamp dışına çıkmasına müsaade edilmez (Topcan, 1990:21). Dönem İngiltere ve adadaki İngiliz idaresi için çalışan jurnalcilerle o kadar doludur ki *KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denктаş*'ın hakim olan babası *Mehmet Raif Bey*'in de Kıbrıs'ta esir olarak bulunan Türk askerlerine yardım edebilmek için camilerde yapılan yardım faaliyetlere katıldığı için başı sık sık belaya girmiş, ayrıca bu jurnalcilerin yapılan esirlere yardım çalışmalarını İngiliz İstihbarat subaylarına rapor etmeleri sonucunda pek çok Kıbrıslı Türk fişlenmiş ve baskı görmüştür (Denктаş, 1993:8).

Çanakkale Esir Kampı'ndaki Türk savaş esirlerinin Anadolu'yla haberleşmeleri de aynı şekilde özellikle Mağusalı Türkler sayesinde gerçekleşir. Kamp yakınlarında çalışan veya farklı sebeplerle kampa girme imkanı bulan Kıbrıslı Türkler esirlerin yazdıkları mektupları gizlice alarak kamp dışına çıkartırlar ve hiç bekletmeden gemicilikle uğraşan Mağusalı Türklere verirler. Bu mektuplar daha sonra balıkçı tekneleriyle gizlice Mersin'e ulaştırılır.

Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra kampta özellikle kaçırmaya çalışırken vurularak hayatını kaybeden savaş esirlerinin sayısında meydana gelen artış İngilizlerde bu konularla ilgili adli soruşturmaları ne şekilde yapacakları sorusunu gündeme getirir. 20 Mayıs 1917 tarihinde Kıbrıs Genel Valiliği'ne müracaat ederek Türk savaş esirlerinin herhangi bir nedenle ölmeleri durumunda adli soruşturmanın kimin tarafından yapılacağını öğrenmek isteyen Kaza Komiserine hemen 1 gün sonra Kıbrıs Genel Valiliği Genel Sekreterliği tarafından Lefkoşa'dan 1039 çıkış numaralı telgrafla verilen cevapta bu görevin Kaza Komiserinin kendisi tarafından yapılması gerektiği belirtilir. Adli soruşturma ve otopsiyle ilgili olarak görevlendirilen Kaza Komiseri ayrıca zor kullanma ve şiddet neticesinde meydana gelen ölüm olaylarında kendisine cesetler henüz gömülmeden bilgi verilmesini de talep eder. Esaret şartlarından bunaldıkça kamptan kaçmaya çalışan Türk savaş esirleri İngiliz askerleri tarafından vurulur ve törenlerle toprağa verilirler. O günleri yaşayan *Ali Osman Bey* böyle bir günü anılarında şöyle anlatır(Kıbrıs Postası, 7 Kasım 1986).

“Esirler geri gidince bir müddet sonra Mehmet Emin isminde rütbeli birisi gelip beni bulmuştu. Ona benim ismimi vermişler. Esirlerden burada şehit olan iki yeğeninin mezarını görmek istiyordu. Kendisini alıp mezarlığa götürdüm. Sonra kardeşi oğlunun vurularak öldürüldüğünü işittim ve ona da söyledim. Kaçarken vurmuşlar, şehit etmişler onu.”

Kamptan kaçmaya yönelik olarak bir takım teşebbüslerde bulunan ve bunun sonucunda da hayatlarını kaybeden Türk askerleri İngiliz görevliler için neredeyse yeni bir kazanç kapısı olur. Mağusa Kaza Komiserinin vurularak hayatını kaybeden Türk askerleriyle ilgili olarak adli soruşturma ve otopside sorumlu tutulmasından sonra kampta görevli İngiliz subayları da bu tip çalışmalarda buldukları gerekçesiyle kendilerine de ödeme yapılmasını talep ederler. 26 Mayıs 1917 tarihinde Mağusa Kaza Komiserine bir yazı gönderen *Yüzbaşı Williamson* bu şekilde öldürülen bir Türk askeriyle ilgili olarak *24. İntimo*'da adli soruşturma ve otopside bulunduğu gerekçesiyle para talebinde bulunur.

Bu arada Türk keşif uçakları da bu dönemde aralıksız istihbarat çalışmaları yapmaktadır. Bu bölgede bulunan çadır ve barakalardan oluşan askeri tesisler ve ordugahlar (ATASE, K 2680, D.210, F.1-67),

Monarga'daki Türk savaş esirlerinin tutulduğu Çanakkale esir kampı ve hemen akabinde Fransızlar tarafından aynı bölgede kurulan Ermeni kampları hakkında çekilen hava fotoğraflarıyla istihbarat ve keşif bilgileri 4. *Hava Bölüğü* tarafından en ince ayrıntılarına kadar toplanır (ATASE, K 2680, D.210, F.1-54, 1-63, 1-64, 1-65, 1-66, 1-71, 1-72, 1-73, 1-74).

İngilizlerin Türkler için açtığı esir kampını gizleme çabaları, ayrıca bu esirlere yardımcı olmaya çalışan Kıbrıslı Türkleri engellemeye yönelik girişimleri, Fransızların Ermeniler için açtıkları kamplar ve bu kamplardaki Ermeniler vasıtasıyla istihbarat ve casusluk yapmaya başlamaları sonrasında adada hayat özellikle Kıbrıslı Türkler için iyiden iyiye çekilmez hale gelir. 4. Uçak Bölüğü'nün Kıbrıs'la ilgili olarak Karargah-ı Umumi Harekat-ı Harbiye Şube Müdürü'ne 12.07.1334 tarih ve *M. Cemal* imzasıyla gönderilen keşif raporunda "...*Kıbrıs'taki İslamların daimen bizim muvaffakiyetimize duacı buldukları ve fırsat zuhurunda bizim tarafa gelmek istedikleri ve ancak sıkı bir inzibat ve haftiye teşkilatı hasebiyle kımıldamaya imkan bulamadıkları...*" (ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-24) belirtilmektedir. Gelişmelerden son derece rahatsız olan İngilizler çeşitli bahanelerle Türklerin faaliyetlerini engeller, toplanan yardımların yerlerine ulaştırılmasını geciktirir ve ancak uzun uğraşlar ve mücadelelerden sonra yerlerine ulaşmasına müsaade eder. Ayrıca kamptaki Türk esirlere yardımcı olan Kıbrıslı Türkleri de hapse atarlar (Denktaş, 1997:22). İngilizler bir yandan kamptaki esirleri kontrol altında tutmaya çalışırken bir yandan da önde gelen toplumsal liderleri tutuklamak suretiyle Kıbrıslı Türklere gözdağı verirler. Türk savaş esirlerine yardım ettikleri gerekçesiyle İngilizler tarafından Girne'de hapse atılanlar arasında *Osman Bey* ve oğlu *Ali*, *İskeleli tüccar Kenan* kardeşlerden *Raşid*, *Kamil*, *Said* ve *Hasan Efendi*, *Kamil Paşa'nın* damadı *Doktor Esat*, *Kormacit köyünden Kolya çiftliğinin* sahibi olan *Ahmed Sadrazam*, *Bilelleli Küçük Hacı Hüseyin Efendi*, *Mahmud Naim'in* akrabası *Mağusalı Hoca Mustafa Nuri Efendi*, *Baf'tan Kavanin Meclisi üyesi Dr. Eyyüp Bey* vardır (Sayıl, 1983:238).

Karakol bölgesi ve *Mağusa*'da kısıtlamalarına devam eden İngiliz yönetimi hem Kıbrıslı Rumları ve hem de Kıbrıslı Türkleri farklı sebepler ve mazeretlerle cezalandırmaya ve hapse atmaya devam eder. Kampın açılmasıyla beraber bu bölgeyi kazanç kapısı olarak gören

özellikle Rum tüccarlar Türk savaş esirlerinden ve kampta görevli İngiliz askerlerine fahiş fiyatla satış yapmaya kalkınca başları da belaya girer. 11 Ocak 1918'de Limasol'dan *Yanco Peristiani* isimli Rum, fahiş fiyatla şeker, kahve, vs. satmaktan 20 Kıbrıs Lirası ceza alır. Aynı şahıs fahiş fiyatla mal satmaya devam ettiğinden ve ayrıca bunları esir kampında normal fiyatından satmayı reddettiğinden 15 Şubat 1918 tarihinde gıyabında bir kere daha ceza alır. 7 Şubat 1918'de *Filoxis* köyünden *Yanni Loizou* da esir kampı civarında dolaşırken yakalanır ve 1 Kıbrıs Lirası para cezasına çarptırılır. Aynı tarihte *Milia* köyünden *Paraskeva Hanna* isimli Rum da Varoshia köyünde 6 okkadan daha küçük bir kuzuyu kesip satmaktan 2 Kıbrıs Lirası para cezasına çarptırılır ve etlerine el konulur. 8 Şubat 1918'de *Tymbou* köyünden *Nicola Constantino* 5 Kıbrıs Lirası ceza alır. 11 Şubat 1918'de *Angastina* isimli köyden *Savas Georghalli* de esirlere mal satmaktan gıyabında ceza alır.

Türk esirler *Beşparmak Dağları*'nda *Alevkayası* olarak bilinen bölgedeki mağara ve kovuklarda da saklanmak suretiyle İngilizlerin elinden kurtulmaya çalışırlar. Bu bölgede ayrıca *Mehunda*, *Aynikola* ve *Konedra* köyleri de Türk esirlerinin kaçtığı köyler arasındadır. Öte yandan *Ayharida* köyü yakınlarındaki bir dağın yamacında dışarıdan bakınca fark edilmesi neredeyse imkansız gibi görünen bir mağara uzun süre Türk savaş esirlerine barınma ve saklanma imkanı sağlamıştır. Küçük bir girişi olan mağaranın içine girilince çok geniş ve rahat bir alanla karşılaşılır. Bu mağara bölgede "*Esirler Mağarası*" olarak bilinmektedir. Bu mağarayla ilgili olarak anlatılan hikayelerden birisi ise Türk savaş esiri *Topal Süleyman lakaplı Süleyman Osman*, *Nuri İbrahim* ve *Mustafa İsmail* ile ilgilidir. Neredeyse bütün ada sathına yayılan ve özellikle *Mallıdağ*, *Yamaçköy*, *Erenköy*, *Gönendere* köylerini de içine alan bölgede herkes tarafından bilinen bu hikayeye göre esir kampındaki zor hayat şartlarından ve esaret hayatından bıkip usanan bu esirler bir punduna getirerek Mart 1918 tarihinde Çanakkale Esir Kampı'ndan kaçmayı başarırlar ve gündüzleri dinlenmek, geceleri de kaçmak suretiyle adanın kuzeyine kadar gelmeye çalışırlar. Kışın adada en çetin yaşandığı bu ayda gündüzleri bulabildikleri sığınaklarda ve tarlalarda saklanan Türk esirler geceleri de hiç durmadan kaçarak İngiliz askerlerinden ve Rum polislerinden olabildiğince uzaklaşmak isterler. Maksatları gündüz İngiliz askerlerine ve Rum polislere görünmemek ve yakalanmamaktır. Bir yandan saklanmaya çalışırken bir yandan da bir sandal bulup Anadolu'ya geçme niyetleri vardır. Mağusa bölgesinden iyice uzaklaştıktan sonra gizlice

geldikleri bir Rum köyünde kendilerine yardım edecek birisini ararlar; ancak köyde Rumlardan başka kaçak Türk askerlerine yardımcı olacak hiç kimse yoktur. Kaçak Türk askerleri çaresiz bir şekilde para karşılığında bir sandal bulmaya çalışırlar ve bu köyde yaşayan bir Rum köylüyle anlaşarak ondan kendilerine bir sandal temin etmesini isterler. Ne yazık ki Rum köylü parasını aldığı sandalı bir türlü esirlere getirmeyebilir ve onları aldatır. Rum köylüden sandal almaya çalışan ancak bunda da başarılı olamayan 3 Türk esir daha sonra yine aynı şekilde gündüz saklanmak ve gece ilerlemek suretiyle kaçarak *Mallıdağ* ve *Yamaçköy* arasındaki bölgeye kadar gelirler. Günlerdir kaçıktan yorgun düşmüş, karınları aç ve Anadolu'ya kaçacak bir sandal bulamadıkları için de moral olarak yıkılmış durumdadırlar. Ne yapacaklarına karar vermeye çalışırken tesadüfen bir mağara bulurlar ve kendilerini hemen içeri atarlar. Burası o günden sonra *Esirler Mağarası* olarak bilinir; ancak *Esirler Mağarası*'nda durum değerlendirmesi yaparlarken yanlışlıkla mağaraya giren bir davar onların kaderini de değiştirir. Açlıktan perişan bir durumdadırlar. Hemen oracıkta hayvanı keserler ve bir kısmını pişirerek yerler. Ancak hayvanın sahibi Türk çobanın kaybettiği hayvanın peşinden oraya gelmesiyle işler biraz karışır. Köye dönerek babası *Hacı Mehmet Ali*'ye durumu bildiren çobanla beraber *Hacı Mehmet Ali* ve yanında birkaç kişi daha mağaraya gelir. *Esirler* durumlarını anlatırlar, aç kaldıklarını, Türk olduklarını ve esir kampından kaçtıklarını söylerler; ancak *Hacı Mehmet Ali* ile bir türlü anlaşamazlar. Kendisine ait bir hayvanın bu şekilde izinsiz yenmesi yüzünden sinirlenen *Hacı Mehmet Ali* daha sonra esirlerden para koparmanın yollarını aramaya başlar. Kendilerine yardımcı olabileceğini ve onlara küçük bir sandal temin edebileceğini belirtir. *Hacı Mehmet Ali* böylece Türk esirlerden kendilerini Anadolu'ya götürecek sandal vaadiyle para alır ve tekrar köyüne döner. Günlerce bu bölgede parasını ödedikleri sandalın hazır olduğu haberini almak için bekleyen esirler ne yazık ki bu haberi hiçbir zaman alamayacaklardır. Çaresiz mağarayı terk ederek kimseye görünmeden köye gelirler ve ne olup bittiğini öğrenmeye çalışırlar. Burada gizlice görüştüğü kimse *Kıbrıslı Mehmet Osman*'dır. *Mehmet Osman* ve ailesi esirlerin bu bölgeye geldikleri günden itibaren kendilerine yardımcı olmuştur. *Esirler* köyde güvenebilecekleri insanlar bulunduğuna inanarak bu aileyi ziyaret ederler. Ancak *Mehmet Osman* onlara İngiliz askerleriyle Rum polislerinin köye baskın düzenleyerek kaçak Türk esirlerini bulmaya çalıştığını, esirlere yardım ve yataklık ettikleri düşüncesiyle de babası *Osman Ahmet*'le beraber *Yusuf Ahmet*, *Mehmet İbrahim* ve *Salih Musa* isimli köylüleri de

tutukladıklarını ve *Geçitkale*'ye götürdüklerini belirtir. Bunun üzerine ne yapacaklarını düşünen 3 Türk esiri kendileri yüzünden tutuklanan Kıbrıslı Türkleri kurtarmaya karar verirler. Köy meydanına giderek Kıbrıslı Türk köylülere teslim olmak istediklerini söylerler. Polise haber verilir ve ardından bölgeye gelen 2 Rum polis esirleri olarak *Geçitkale*'ye götürür. Burada diğer tutuklularla yüzleştirilen esirler tutuklu bulunan Türk köylülerin hiç birisini tanımadıklarını ve onlarla herhangi bir alışverişleri bulunmadığını, köylülerin kendilerine yardım ve yataklık etmesinin söz konusu olmadığını belirtirler. Bunun üzerine 3 Türk savaş esiri tekrar kaçtıkları *Karakol* bölgesindeki esir kampına götürülürken köylüler serbest bırakılır. Köyde tutuklanan tek kişi ise *Hacı Mehmet Ali*'dir ve o da hapis cezası olarak Girne'deki hapisaneyeye gönderilir. Söz konusu Türk köylü, Hacı Mehmet Ali daha sonra çıkartıldığı mahkeme tarafından Kıbrıs Genel Valisi'nin 15 Aralık 1916 tarihli sıkıyönetim uygulamasına muhalefet ve Türk savaş esirlerine yardım etmek suçlarından 2 yıl hapis cezasına çarptırılır. 8 Şubat 1918 tarihinde polis tarafından Kıbrıs Genel Valiliği adına hazırlanan adli suçlarla ilgili tutanak ve mahkeme dosyası *Melounda* köyünden *Hacı Mehmed Ali Mustafa* ile ilgilidir(HNÖA).

“Dava Numarası: 534/1918

Melounda köyünden Hacı Mehmed Ali Mustafa

Suç: Suçlu 8 Şubat 1918 tarihinde esir kampından kaçan Türk savaş esirleri Süleyman Osman, Nuri İbrahim ve Mustafa İsmail'in her birisinden Kıbrıs adasından kaçmalarına yardımcı olmak amacıyla Şubat veya Mart 1918 tarihinde 2.10 Kıbrıs Lirası almıştır.

Yukarıda belirtilen dönem içerisinde söz konusu savaş esirlerinin Kıbrıs adasından kaçabilmelerine yardımcı olmak gayesiyle yiyecek sağlamış ve savaş esirlerine yardım ve yataklık etmiştir.

5 Aralık 1916 tarihli 611 sayılı duyuru

Şahitler: Türk savaş esirleri Süleyman Osman, Nuri İbrahim, Mustafa İsmail

*M.Fleury
İmza
9 Mart 1918”*

9 Mart 1918 tarihi itibarıyla cezası henüz resmen Vali tarafından onaylanmış olmamakla beraber *Hacı Mehmet Ali Mustafa*'ya 2 yıl hapis

cezası verildiği Mağusa Kaza Komiseri vasıtasıyla duyurulur. *Mağusa Kaza Mahkemesi* tarafından Türk savaş esirlerine yardım ve yataklık etmekten suçlu bulunan ve 2 yıl hapis cezasına çarptırılan *Hacı Mehmet Ali Mustafa*'nın cezası 13 Mart 1918 tarihi itibarıyla Kıbrıs Genel Valiliği tarafından da onaylanır ve söz konusu Türk hapse atılır. 9 Mart 1918 tarihinden itibaren 2 yıl süreyle hapis cezasına çarptırılan *Hacı Mehmet Ali Mustafa*'nın cezası aradan yaklaşık 9 aylık bir süre geçtikten sonra yeniden gündeme gelir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ateşkes ilanından sonra ilişkileri düzeltme gayretine giren İngiliz yönetimi sudan sebeplerle hapse attığı Türklerle ilgili olarak ceza indirimlerine gitmeye karar verir. 5 Aralık 1918 tarihinde Mağusa Kaza Komiseri tarafından kaleme alınan ve 9 Mart 1918 tarihinden itibaren hapis cezasını çekmekte olan Kıbrıslı Türk köylünün cezasının Türkiye ile girilen ateşkes süreci dikkate alınarak indirilmesi gündemdedir. Bu konuyla ilgili müracaat İngiliz Genel Valiliğine gönderilir. Harp sonrasında ilişkilerin düzelmesiyle beraber İngiliz yönetiminin de Kıbrıslı Türklere ve Türk savaş esirlerine bakış açılarında gözle görülür bir esneklik hissedilmeye başlanır.

Dr. Behiç Bey ve Arkadaşlarının Faaliyetleri

Kıbrıs adasında bu dönemde bir yandan Kıbrıslı Rumların Enosis faaliyetleri devam ederken, diğer taraftan da Kıbrıslı Türklerin bu duruma karşı tepkileri artarak kendini göstermektedir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşı çıkanların başında ise Baf milletvekili *Dr. Mehmet Esat Bey*, *Dr. Hüseyin Behiç Bey* ve *Hasan Karabardak* isimli Kıbrıslı Türk liderler gelmektedir. İngiliz idaresi tarafından bütün faaliyetleri adım adım takip edilmekte olan *Dr. Mehmet Esat Bey*, *Dr. Hüseyin Behiç Bey* ve *Hasan Karabardak*'ın bir başka çalışması da Kıbrıs adasının Türkiye'ye iade edilmesini savunan bir parti kurma girişimidir. İngilizlerin daha 1914 yılından itibaren gözetim altında tuttukları ve çekindikleri bu partinin önde gelen liderleri de söz konusu bu Kıbrıslı Türklerdir. Öte yandan söz konusu toplum liderlerinin girişimleri ve *Mağusalı Ali Hüseyin Babaliki* (Ali Babaliki, 22 Mayıs 2002) gibi insanların gayretleriyle bir başka girişimde daha bulunulur ve *Karakol* bölgesindeki Türk savaş esirlerini kurtarabilmek amacıyla son derece gizli ve sessiz bir şekilde bir isyan teşebbüsünde bulunulur. Kıbrıs'ta pek çok jurnalci, ajan ve muhbir vasıtasıyla özellikle toplum liderlerinin neredeyse bütün faaliyetlerini takip eden ve muhtemel

karışıklıklara anında tedbir almak düşüncesinde olan İngiliz idaresi bu isyan girişimini son ana kadar öğrenemez. İsyan girişimiyle ilgili ilk bilgilerin kendisine ulaşmasının hemen ardından *Kıbrıs Valisi Malcolm Stevenson*, 6 Mayıs 1919 tarihinde Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği bir raporla Paskalya kutlamaları sırasında Kıbrıslı Türkler tarafından karışıklık çıkartılacağını, hemen ardından da esir kampındaki Türk esirlerin İngiliz askerlerini etkisiz hale getirip ayaklanmayı adanın dört bir tarafına yaymaya çalışacaklarını bildirir(Hill, 1949: 329).

“Alınan önleyici tedbirler sayesinde ada sathında yayılacak kargaşa belirtileri şimdilik ortadan kalkmıştır. Adada yaşayan Türklerin ve Rumların davranışları bu açıdan son derece tatmin edicidir.

Ada sathında kargaşalık çıkacağı konusunda meclis üyesi Sait Efendi'nin verdiği bilgiye ilaveten Kıbrıs'ta bulunan eski istihbarat servisinin sabık ajanları ve başka bazı kaynaklar aracılığıyla şu bilgi edinilmiştir: Doktor Esat, Doktor Behiç ve Hasan Karabardak, Rum Paskalya Haftası'nda Lefkoşa'da bir kargaşa ve ayaklanma başlatmayı planlıyorlar. Bunda başarı sağlandığı takdirde Mağusa Esir Kampı'nda bulunan savaş esirleri verilecek bir işaretle muhafızların üzerlerine çullanarak silahlarını alacaklar ve onlar da bu ayaklanmaya katılacaklardır.

Mısır ve Hindistan'da karşılaştıklarımızı göz önüne alarak ada sathına yayılabilecek bu kargaşa emarelerini ve kargaşa çıkması ihtimalini önlemek gayesiyle etkili tedbirler almayı tercih ettim.

Kıbrıs'taki askeri birliklerimize komuta eden Albay Brown'un bana bildirdiğine göre, Paskalya'dan bir veya iki gün önce Mağusa'daki Esir Kampı'na bir kibrit kutusu atılmıştır. Bu kibrit kutusunda bulunan gizli bir yazıda Mısır'da bulunan İngiliz Yönetimi'nin bir çırpıda devrildiği ve 15.000 İngiliz'in ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir. Bu ayaklanmayla ilgili olarak Lefkoşa'da bazı Türklerin tutuklandığı günün gecesinde Mağusa Esir Kampı'nda bulunan savaş esirleri elbiselerini çıkartmadan yataklarına girmişler ve kendilerine verilecek işareti beklemeye başlamışlardır. Bu konuyla ilgili olarak tutuklanan üç kişi (Dr. Mehmet Esat Bey, Doktor Behiç Bey ve Hasan Karabardak) Girne Kalesi'nde olup kendilerine iyi bakılmaktadır. Karısı tarafından Kamil Paşa'nın yakını olan Dr. Mehmet Esat Bey bunu istismara kalkışmasının yanında son zamanlarda Genç Türkler hareketi içerisinde yer alan, Alman ve genellikle ihtilal sempatzanı davranışlar sergileyen bir kişi olup

Mısır'daki ihtilalcilerin davranışlarını haklı gösterme gayreti içerisindedir.

Bu bağlamda Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhaki konusunda ortalıkta yayılan dedikoduların Müslümanları olduğu kadar adada yaşayan her sınıftan insanı son derece rahatsız ettiğini ve eğer sonuç olarak bir ilhak söz konusu olacaksa bunun hemen karara bağlanmasını, bu konuda herhangi bir girişim yapılmadan önce adada hali hazırda görev yapmakta olan askeri birliğin iki veya üç piyade bölüğünce ihtiyati tedbir olarak kalıcı bir şekilde güçlendirilmesi gerektiğini çok arzu ettiğimi de belirtmek isterim.”

6 Mayıs 1919 tarihinde Kıbrıs Valisi Malcolm Stevenson'un İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği ve Kıbrıs'taki Türklerin ada sathında ayaklanma girişimi başlattıklarını beyan eden mektup İngiltere Sömürgeler ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından son derece ciddiye alınır(Hill, 1949: 529).

“Rum heyetinin eylemlerinin Türkler arasında yarattığı tedirginlik, adanın Türkiye'ye verilmesini savunan küçük bir partinin örgütlenmesine yol açtı. Önde gelen Müslümanların (İrfan Bey ve Hamdi Bey) bu işle hiçbir ilgileri yoktu. Sait Efendi ise, yalnızca gönülsüz destek oluyordu. Partinin önderleri (bir İttihat ve Terakki üyesi olan Dr. Esat ile Dr. Behiç ve Hasan Karabardak) Rumların Türklere karşı Paskalya Haftası'nda saldıracakları söylentisini çıkartmışlardı. Bu önderler bir ayaklanma ile birlikte Mağusa'da bulunan savaş esirlerini serbest bırakmayı tasarlıyorlardı. Adanın yöneticilerinden Malcolm Stevenson tarafından zamanında alınan önlemlerle, bu kimseler tutuklanıp hapse konuldular.”

Vali Malcolm Stevenson'un korku ve panik içinde kaleme aldığı ve adada derhal tedbir alınmasını talep ettiği raporu esasında bütün sıkıyönetim uygulamaları ve yasaklamalara rağmen Kıbrıs'ta duruma tam olarak hakim olamadığını da göstermektedir. Bu dönemde Dr. Behiç Bey ve arkadaşları tarafından Karakol bölgesindeki Türk savaş esirleriyle irtibat İngilizlerin bütün istihbarat ve jurnal faaliyetlerine karşılık hiç kesilmeden devam eder ve yaratılacak bir kargaşa ortamında esirlerin serbest kalması sağlanarak Anadolu'ya kaçmaları hedeflenir.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin hemen ardından İngiliz askeri yetkililerinin esir kampında güvenlik tedbirlerini biraz daha gevşetmeleri sonrasında esirlerin oradan kurtarılması ve Anadolu'ya geçirilmeleri böylece gündeme gelir. Ancak ada sathına yayılması planlanan Türk ayaklanması, Türk esirlerin gece elbiseleriyle yataklarında bekleyerek isyan için hazır olmaları gerektiğini belirten küçük mesajın bir kibrit kutusu içerisinde kampa sokulduğunun anlaşılmasıyla suya düşer, *Dr. Mehmet Esat Bey*, *Gazi Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi*, *Dr. Hüseyin Behiç Bey* ve *Hasan Karabardak* ve Kavanin Meclisi Mağusa üyesi *Mahmut Celalettin Efendi* gibi birçok Kıbrıslı Türk de tutuklanarak Girne Kalesi'nde hapsedilirler (Topçan, 1990:21). *Dr. Esat Bey*'in İngilizler tarafından tutuklanmasından sonra özellikle eşi *Faika Esat* tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığı nezdinde bir takım girişimlerde bulunularak *Dr. Esat Bey*'in serbest bırakılması ve ada dışına sürgüne gönderilmesi için çalışmalarda bulunulur (F.O.371/4225-9275). Bunun hemen akabinde dokuz aylık bir tutukluluk halinden sonra İstanbul'a sürülen *Dr. Mehmet Esat Bey* önce Mersin'e geçer, daha sonra da eşi *Faika Hanım*'la beraber Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'na katılır.

Çoğu zaman hiç bir sebep gösterilmeden yapılan bu tutuklamaların ardından bu Kıbrıslı Türkler hapisane hayatından kurtulup serbest kalsalar ve İngilizlerin bütün yasak ve kısıtlamalarına harfiyen uysalar dahi yine de İngiliz İdaresi'nin baskısı ve gözetimi altında yaşamak zorunda kalırlar, ayrıca zengin ve varlıklı Türkler baskı altında tutularak bütün mal varlıklarını kaybetmelerine sebep olunur ve sonuçta Kıbrıslı Türkler gittikçe fakirleşirken Türklerin mal varlıklarını ucuz fiyatlar karşılığında elde eden Rumlar zenginleşirler. (Denktaş, 1997:23). İngiliz Hükümeti ve Kıbrıs Valiliği yaptığı emrivakilerin hesabını vermediği gibi, mal varlıklarını kaybeden ve hapse düşen Kıbrıslı Türklerin herhangi bir tazminat isteğinde bulunmalarını önlemek için alelacele bir kanun tasarısı hazırlayarak bunu Kavanin Meclisi'ne getirerek hemen kanunlaştırırlar. İngiliz yetkililer bu dönemde ayrıca aslen Giritli olan *Ahmet Çavuş* ile *Ahmet Hüseyin Çavuş* isimli iki Türk'ü daha hapse atarlar (Nesim, 1989:29). Tutuklananlar arasında *Ahmet Çavuş'un kardeşi Osman* ve oğlu *Ali* de vardır. Babası *Hacı Hasan Efendi* sadece 2 gün Limasol'da tutuklu kalmış ve serbest bırakılmıştır (Nesim, 1989:26). Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde ikişer gemilerini kaybeden bu insanlardan *Hüseyin Çavuş* daha sonra Girne'ye, *Ahmet Çavuş* da Limasol'a yerleşirler.

İngiltere ise Kıbrıs Valisi tarafından güvenlik açısından acilen ihtiyaç duyulduğu belirtilen Kıbrıs'taki küçük garnizonunu takviye edecek asker bulamadığından piyade bölüklerini adaya gönderemezken bu dönemde İngiltere'nin adaya gönderdiği tek takviye birlik Suriye kıyılarında görev yapan Akdeniz'deki donanmasından teşkil edilen 50 kişilik makineli tüfek birliğidir ve Lefkoşa'da görevlendirilir. *Vali Stevenson*'un asker isteğine karşılık verilmezken Sadrazam Kamil Paşa'nın damadı *Dr. Mehmet Esat Bey* önderliğinde Türk savaş esirlerini kurtarmaya yönelik plan ise Dışişleri ve Koloniler Bakanlığı'nca son derece önemsenir. Özellikle Hindistan'da savaş sonrasında Müslüman halk arasında başlayan hoşnutsuzluk ve İngiliz idaresine karşı başlatılan direniş, o zamana kadar İngiltere'ye fazla bir sorun çıkarmadan devam eden bir takım küçük huzursuzluklar Kıbrıs'taki ayaklanma girişimiyle bir araya gelince İngiltere'nin göz ardı edemeyeceği bir vaka halini alır ve *Hindistan Eski Genel Valisi Lord Curzon* bu olayla ilgili olarak apar topar Paris'e gider(Hill, 1949:549).

“Hint Müslümanlarının bu karşı koyma hareketlerinin önemi 1919'da Gandhi'nin yönetiminde İngiliz hakimiyetine karşı ayaklanmış olan Hinduların da desteğini kazanmış olmasıyla artıyordu. O zamana kadar, Hinduların aksine, Hint Müslümanlarının İngiltere'ye bağlı kaldıkları da hatırlanırsa, durum daha kolay değerlendirilebilir. Nitekim Lloyd George bu gerçeği hemen anlamış ve Barış Konferansı'nda göz önünde bulundurmıştır.

Kıbrıs Başpiskoposu'yla birlikte, Londra'daki Kıbrıs heyetini yönetmekte olan Dr. Lanitis, 14 Mayıs 1919 günü mektupla, Londra Büyükelçisi Kaklamanos'u uyardı. Buna göre İngiliz makamları Kıbrıs'ta Rum halka karşı Türklerin komplosunu ortaya çıkartmışlardı. Dr. Lanitis, “İngiliz polisinin vardığı sonuçlara göre bu komplo, Mısır ve Hindistan'da karışıklıklar çıkartmış olan İslam Birliği ile ilgilidir.” diyordu.

“İngiliz Hükümeti'nin bazı üyeleri, her şeyden önce bu Müslüman hareketine önem veriyorlardı; bunlar, ancak Mustafa Kemal'in yönetimindeki milli Türk hareketi geliştikten sonradır ki, diğer milliyetçi İslam hareketlerine ne çeşit bir örnek vermekte olduklarını anladılar.”

Bütün bu gelişmelerden o ana kadar haberi olmayan İngiltere Hükümeti, *Dr. Mehmet Esat Bey*'in eşinin İngiliz Kralı'na eşinin serbest bırakılması konusunda yaptığı başvuru sonrasında haberdar olur ve o güne kadar bu

tür gelişmeler hakkında kendisine bilgi aktarılmayan Dışişleri Bakanlığı, Koloniler Bakanlığı'na resmi bir yazı göndererek Kıbrıs'ta veya başka yerlerde meydana gelebilecek bu tür hareketlerle ilgili alınan raporlardan bu bakanlığın da haberli kılınması gerektiğini bildirir.

Dr. Hüseyin Behiç Bey ve eşi *Fatma Hanım*'ın kaderleri de ne yazık ki son derece trajik ve acıdır. Öteden beri *Doktor Behiç Bey*'in kendileri açısından bir tehlike oluşturduğunu bilen İngiliz yönetimi son derece sinsi bir planla *Doktor Behiç Bey*'den kurtulmanın yollarını araştırmaya başlar ve Kıbrıs tarihinde 37 gün gibi son derece kısa bir süre içerisinde yargılama ve idam cezasının yerine getirilmesiyle sonuçlanan bir vakayla *Doktor Behiç*'ten kurtulmayı başarırlar (Ertughrul, 1996:6). Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını önlemeye yönelik faaliyetlerin içerisinde lider olarak görünmesi, İngiltere'nin özellikle Çanakkale cephesinde esir ettiği Türk savaş esirlerini kurtarmaya yönelik faaliyetleri, Teşkilat-ı Mahsusa ile yakın ilgisi ve Kıbrıs Türk toplumunu dağınıklıktan kurtaran özellikleriyle de gerek Rumların, gerekse İngiliz yönetiminin başını ağrıtmaktadır.

11 Mayıs 1924 Pazar sabahı Lefkoşalılar duydukları bir cinayet haberiyle ürperirler. *Dr. Behiç Bey*, karısı *Fatma Hanım*'ı üç kurşunla öldürmüştür (Hakikat, 17 Mayıs 1924). O günlerde *Doktor Behiç Bey*'in işlediği cinayet sıradan bir olaymış gibi görünse de işin aslı son derece farklıdır. *Dr. Mehmet Esat Bey*'i tutuklayıp daha sonra İstanbul'a sürgün eden ve adaya girmesini yasaklayan İngiliz İdaresi, *Hasan Karabardak*'ı da yıllarca *Girne Kalesi*'nde hapsedmiş ve daha sonra da *Doktor Behiç Bey*'den kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır (KTMA.TK.060.1950.) *Doktor Behiç Bey* ve eşini içine alan sinsi plan gereğince önce *Fatma Hanım*'a eşinin belli dönemlerde Lefkoşa'daki bir batakhaneye gittiği ve istenirse orada bulunabileceği söylenir. İngiliz istihbarat subaylarının ustaca planları sonucunda kocasının kendisini aldattığı düşüncesi kafasında oluşmaya başlayan *Fatma Hanım*'ın bilinçaltına bu kuşku ve düşünceler zaman içinde iyice yerleşir ve İngilizlerin sinsi planının birinci kısmı böylece ne yazık ki başarıyla tamamlanır. Bütün bunlara inanmaya başlayan *Fatma Hanım*'ın durumu eşinden farklı değildir çünkü aynı şeyler *Doktor Behiç Bey*'e de karısı için söylenmiştir (Ertughrul, 1996:6). Birbirlerinden habersiz karıkoca için başlatılan bu karalama kampanyası sonucunda *Dr. Behiç Bey* karısını öldürür ve Kıbrıs tarihinde rekor sayılabilecek bir süre içerisinde

mahkemeye çıkartılır, idama mahkum edilir ve bu karar 9 Haziran 1924 tarihinde Kıbrıs Genel Valiliğine bildirilir (KTMA.TK.061.1952).

İlk defa 6 Mayıs 1919 tarihinde *Kıbrıs Genel Valisi Malcolm Stevenson*'un İngiltere'ye bildirdiği Kıbrıs Türklerinin Paskalya öncesi ayaklanarak Türk savaş esirlerini kurtaracakları haberiyle kayıtlara geçen ancak uzun süredir İngilizlerin gözetimi altında tutulan *Doktor Behiç Bey*'i İngiliz yetkililerin sıradan bir vatandaş gibi görmeleri veya hiç tanımıyormuş gibi davranmaları ise son derece ilginç bir durumdur (Emine Hasan, 14 Temmuz 1992).

“Doktor Behiç Bey buralarda (Lefkoşa’da) herkes tarafından bilinen, tanınan, sevilen, muhiti olan bir insandı. Tıp tahsilini yurtdışında bir yerlerde yapıp adaya gelmiş. Herkese yardımcı olurdu. Rumlarla İngilizler pek sevmezlerdi o yüzden. Bir de Mağusa’daki esirlere yardım ediyor falan diyerek peşine düşmüşlerdi. Sonunda olan oldu ve hem Hüsni Efendi’nin kızı ve hem de Behiç Bey öldü gitti.”

Bu olaydan 37 gün sonra *Dr. Behiç Bey*, 17 Haziran 1924 Salı günü Lefkoşa’nın Rum tarafındaki Merkez hapisanede idam mahkumları ve müebbet hapis cezası alanların bulunduğu tutulduğu 8. bloktan alınarak 1 komiser, hapisane komutanı, *Adli Tabip* ve *Muavini Hacı Gavril* huzurunda idam edilir. *Dr. Behiç Bey*'in idam edilerek cezalandırılması sonrasında “böylece kurnaz İngiliz, tehdit unsuru olarak gördüğü bir lideri, büyük bir oyuna getirerek siyaset sahnesinden silme becerisini, kendine özgü metotlarla halletmenin mutluluğunu yaşamıştır. İşbirlikçilerin sevincini saymazsak. İttihat ve Terakki'nin bu genç doktoru, sarsılmaz İngiliz adaletinin pençesine düşmüş, cinayet anındaki ağır tahrik göz ardı edilmiş, uyduruk şahadetlere itibar edilerek adada o dönemde üç tane doktordan birisi olmasına rağmen seri bir şekilde yargılanmış ve öldürdüğü karısı daha kırkklanmadan asılarak idam edilmiştir.” (Doğrusöz, 2002:145). *Dr. Behiç Bey*'in idamı sonrasında Kıbrıs'ta onunla ilgili farklı hikayeler anlatılır, ayrıca 1890 Lefkoşa doğumlu *Ahmet Babacan*'ın not defterinden alınarak günümüz diline Kıbrıslı Türk araştırmacı *Harid Fedai* tarafından çevrilmiş olan 83 bölümlük ağıt, Kıbrıs'ta Azinas veya Azinos olarak da bilinen Kıbrıslı Rum halk ozanı *Haralambos Mihail* tarafından *Dr. Behiç Bey*'in karısı *Fatma Hanım*'a istinaden “*Fatma Hanım Ağdı*”, yine Kıbrıslı Rum halk ozanı *Hristoforos Kutsavakis* tarafından “*Karısını Öldüren Behiç*

Bey'in Merkezi Cezaevinde Asılması Ağdı" isimli bir başka ağıt gibi pek çok ağıt da kaleme alınır.

Ermeni Kamplarının Kapatılması

The Cyprus Gazette'nin 3 Eylül 1920 tarihli sayısında yayımlanan 488 ve 489 sayılı hükümet bildirimleriyle *Kıbrıs'ın İngiliz Valisi Clauson* kampın sadece Osmanlılar için kurulmadığını, İttifak Devletleri'yle yapılan savaşların da kampın kuruluş nedenleri arasında bulunduğunu belirtip bir takım kısıtlamalar getirir. 2 Ekim 1916 tarihinde Ermeni terör kamplarının kurulabilmesi için Kıbrıs'ta bulunan Rumları ve Ermeni cemaatini ikna eden ve bu kampın kuruluşunu adada yaşayan Türklerden gizleyen Fransızlar daha sonra Kıbrıs'ta İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından da istenmemeye başlar. Fransız subaylarınca eğitilen Ermenilere askerî eğitimin yanında sabotaj teknikleri, propaganda ve casusluk konularında da bilgi verilmektedir. Ayrıca kamptaki Ermeni ve Araplara milliyetçilik duygusu aşılaraq savaşta Fransızlara rehberlik ve kılavuzluk edebilmeleri de sağlanır (Aytekin, 1993:309). Ancak Fransızların Ermenilerin yanında başka milletlere mensup Cezayirli ve Suriyeli Araplar gibi insanları da kullanma istekleri kampta huzursuzluklara yol açar. İngiltere'nin 5 Ağustos 1914 tarihinde *İngiliz Yüksek Komiseri ve Kıbrıs Genel Komutanı John Eugene Clauson* imzasıyla ilan ettiği sıkıyönetim çerçevesinde adada başka bir ülkeye ait bir askerî kampın bulunmasını istemeyen İngilizler, Ermenileri düşündüklerinden değil, öncelikle adanın güvenliğini sağlamaya çalıştıklarından ilişkilerde problemler çıkmaya başlar.

Ermeni kampındaki Fransız subaylarının Ermenilere daha sıcak ve sempatik yaklaşımlarına karşılık, İngilizlerin önce kendi güvenliklerini düşünmeleri ve bu dönem içinde Ermenilerin *Trikomo* isimli bir Rum köyünü basıp soymaya çalışmaları ve Kraliyet Muhafız Alayı'ndan bir İngiliz askerinin Ermeniler tarafından öldürülmesi adada gerginliğin bir anda artmasına sebep olur. Esasında Doğu Lejyonu bünyesinde eğitilen Ermenilerin vukuatları daha Beyrut'ta iken başlar. Mondros Mütarekesi öncesinde bu bölgede toplanan Ermenilerin polisle çatışması ve daha Anadolu topraklarına gönderilmeden önce bir takım hadiseler sebebiyet vermeleri üzerine Fransızlar Ermenilerden oluşan askerî gücün "disiplin yokluğu salgınına düşmüş oldukları" ve subaylarının verdiği emirleri yerine getirmeyi reddettiklerini görürler. Taşnak ve Hınçak gibi grupların

etkisi altına giren Ermenilerdeki Türk düşmanlığı o kadar güçlüdür ki Fransız ordusunda bulunan Senegalli Müslümanlarla bile çatışmalara girmekten çekinmezler. Kampın kuruluş aşamasındayken *İngiliz Genel Valisi John Clauson*'un Fransız yetkili *Albay Louis Romieu*'dan ısrarla talep ettiği kampa getirilecek Ermenilerin kesinlikle kamp dışına çıkmalarının yasaklanması ve civar köylerde bulunan Rumlar ve Türklerle herhangi bir irtibatlarının olmaması konusundaki istekleri zaman içinde göz ardı edilince Ermenilerin sebep olduğu taşkınlıklar adayı sarmaya başlar. Kampta bulunan Ermenilerin civarda bulunan ve adadaki Ermeni azınlığa her zaman yardım edip dostluk elini uzatmış Türk köylerine de saldırmaları, özellikle *Karpaz* bölgesindeki Türklerin güvenli bir şekilde *Mağusa*'ya gidip gelememeleri, ayrıca bir seferinde de Rum ahalinin Ermenilere yardım ederken Türk esir kampını da taş yağmuruna tutmaları bardağı taşıran son damla olur (Nesim,1990:28). Esasında kamplarda askerî eğitimden geçirilen Ermenilerin sebep oldukları olaylar bunlarla da sınırlı değildir. Özellikle civar köylerde yaşayan Türklerle tarlalarıyla ilgilenmek için kamp yakınlarına gelen köylüler Ermenilerin öfkesiyle karşılaşılır (KTMA.061.1951).

“Monarga'nın yanında Ailya diye bir köy varmış. Bir gün bu köyden bir Rum, kızı ile birlikte öküzlerini otlaturken birkaç Ermeni askeri kızına tecavüz etmek istemiş. Başka Rumlar yetişmişler ve kızı kurtarmışlar. Bir kaç gün sonra Ailya'ya giden Ermeni askerlerini köylüler fena halde dövmüşler. Buna çok sinirlenen Ermeniler ertesi gece silahlarını da alıp Ailya'ya katliam yapmaya gitmişler. Bunu haber alan Fransız idarecileri hemen gidip kendilerini geri çevirmişler. Eğer geri çevirmeseydiler (Ermeniler) büyük bir katliam yapacaklardı. Bu askerler çok disiplinsiz imişler. Bu nedenle Monarga'ya giden yolu keserlermiş. O dönemlerde herkes kasabaya katır arabalarıyla giderlermiş. Ermeniler yolu kestiği için de kadınlar arabanın içine saklanarak kasabaya giderlermiş...”

Yalnız başına dolaşan, tarlasıyla uğraşan ve bir şekilde Ermenilerle yollarda karşılaşanlar dayaktan kurtulamazlar, paraları ve eşyaları gasp edilir, hakarete uğrarlar ve feci şekilde dövülürler (KTMA. TK.060.1949.). Olayların artması, Ermenilerin Kıbrıs'ta yasadışı işlere kalkışmaları Ermeni kampındaki hapishanenin yoğun bir şekilde kullanılmasına sebep olur. Ayrıca özellikle İngiliz esir kampı civarında bu tip olayların yaşanması *İngiliz Yüksek Komiseri ve Kıbrıs Genel Komutanı*

John Eugene Clauson'un bir bildiri yayımlayarak adada özel yetkilerle donatılmış başka bir ülkeye ait bir askerî kamp bulunsa da Kıbrıs'ta kanuni tek yetkilinin Valilik makamının olduğunu, Ermeni askerî kamp yetkilileri de dahil olmak üzere bütün ada sathında her türlü deniz ulaşım araçlarının uygun görülmeyen kişilere veya kuruluşlara devredilmesinin yasaklandığını, ayrıca Kıbrıs'a getirilecek askerî amaçlı her türlü malzemenin de Valilik onayı ve bilgisi dahilinde getirileceğini ilan ederek duyurmasına neden olur.

Öte yandan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın imzalanması da gerekçe gösterilerek Kıbrıs'ta tesis edilen Ermeni kampları kapatılır, kampla ilgili her şey *İngiliz Esir Kampı Komutanı Yarbay Motherwell* tarafından teslim alınır. Kampla ilgili her türlü malzemeye oluşturulan bir askerî komisyon tarafından el konulur. Kampta bulunan Ermenilerin adayı terk etmelerine müsaade edilir ve bu Ermeniler gemilerle adadan ayrılır. Monarga'daki mezarlıkta 3'ü yol kestiği için Rumlarca öldürülen, diğerleri kendi ecelleriyle ölen toplam 20 Ermeni ve 3 Fransız'a ait mezar (KTMA.061.1951) daha sonra 1940'lı yıllarda Kıbrıs'taki Fransa Büyükelçiliği'nin girişimleriyle oradan alınarak Fransızlar *Larnaka*'daki Fransız mezarlığına, Ermeniler de yine *Larnaka*'da bulunan Ermeni mezarlığına nakledilir. *Larnaka*'da mezarları ve kimlikleri bilinen Ermeni Doğu Lejyonu mensubu iki asker ise çavuş *Pierre Christophe Besson* ile *Georges Gagneron*'dur. 359. *Piyade Alayı* mensubu olan söz konusu çavuşun birlik kayıt numarası 8862, sicil numarası ise 276'dır. 175. *Piyade Alayı* mensubu olan er *Gagneron* 8962 kayıt numarası ve 464 Auxonne sicil numaralıdır. Her iki askerin kayıt numaralarının 8.000'den daha büyük rakamlar olması, *Monarga*'daki Ermeni Doğu Lejyonu mensuplarının sayısının 1921 yılına gelinceye kadar 9.000'e yaklaştığını göstermektedir. Ermeni lejyonerlerin mezar taşlarına beyaz yuvarlak bir taş konurken, Fransızlar ise haç yerleştirmeyi tercih ederler. Söz konusu mezarlıklardaki Ermeni lejyonerler ve Fransızlar için her yıl 11 Kasım tarihinde *Larnaka*'da bulunan askeri misyonun da katılımıyla askeri anma töreni düzenlenmektedir.

İngiliz idaresinin bir takım yasaklamalar getirmesi sonucunda bu kamplar kapatılır ve böylece *Port-Said*'den Arabistan çöllerine kadar pek çok yerde Fransız bayrağı ve Fransız üniformasıyla görev yapan, Çukurova bölgesini işgal eden, posta, istihbarat, istihbarata karşı koyma, pusula, sabotaj, ulaşım, haberleşme ve güvenlik gibi stratejik konularda Kıbrıs'ta eğitilip Çukurova

bölgesinde ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde casusluk faaliyetlerinde bulunan (Ural, 1998:308) Ermeni gücü Kıbrıs'ta faaliyetini noktalar.

Çanakkale Şehitliği

1920 yılından sonra nispeten hafifletilen esir kampındaki askeri uygulamalar Cumhuriyet ilanı sonrasında esir kampının tamamen kapatılmasıyla sonuçlanır. Türk esirlerin bir kısmı Anadolu'ya geçerken, bazıları Kıbrıs'ta kalmayı tercih eder. Kıbrıs'ta kalan ve burada yaşamak isteyen esirler bir süre daha sıkıntı içinde yaşamalarına rağmen Kıbrıslı Türklerin yardım ve destekleriyle hayatta kalmayı başarırlar. Esarettten kurtulan ve Kıbrıs adasında kalan Türk askerlerinin yardımına özellikle Mağusalı Türkler koşarlar(Hüseyin Nafi, 18 Ağustos 2001).

“Dedem Mehmet Nafi Mustafa Bey'dir. Mağusa'da onu tanımayan hiç kimse yoktu ve ona Nafi Bey derlerdi o zaman. Çok saygıdeğer, çok muhterem bir insandı. Herkese elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışırdı. Asıl yaptığı iş ise İngilizler aleyhine casusluk yapmaktı. Kıbrıs'ta olup bitenler ve İngiliz idaresinin Kıbrıs'ta yaptığı her şeyi takip eder, bütün faaliyetlerini gözler ve derhal Şam'a giderek orada yetkililere bilgi aktarırdı.

Bu arada Türk savaş esirleriyle ilgili olarak da bilgi götürmeye devam etti. Savaş bitip mütareke imzalandıktan sonra esirlerin bir kısmı anavatana döndü, birçoğu ise buralarda kaldı. Kimisi evlenip çoluk çocuğa karıştı. Ancak ilk zamanlarda esirler bayağı sıkıntı çektiler buralarda. Ceplerinde para yok. Yiyecek ekmek yok, ilgilenen yok. Ne yapsınlar?

Bütün gün surların içinde dolanıp dururlardı öyle. Dedemin dükkanının önünden geçerlerdi esirler. Dedemin burada çok güzel bir fırını vardı. Sırf Türk esirleri için özel ekmekler yapardı ve onlara dağıtırdı. Esarete talaş ve yağsız kabak yediklerinden şimdi de taşlı ekmek yemesinler diye yaptığı o ekmekleri dağıtırdı askerlerimize. Savaş 1918 tarihinde bittikten sonra İngilizler Türkleri Anadolu'ya göndermek istemediler kendilerine karşı yeniden savaşmasınlar diye. Ne yapacaktı bu askerler de? Anavatana dönebilmek için çok uğraştılar. O zaman çok yardım edildi onlar. Kimisi sandal yaptı, kimisi sal yaptı sırf Anadolu'ya gidebilsinler diye.”

Gazi Mağusa'daki Çanakkale Şehitliği'nde bulunan ve çeşitli sebeplerle İngiliz esir kampında hayatını kaybeden esirlerden 33 tanesinin kimliği ve hangi mezarda yattıkları bilinmektedir. Ayrıca şehitlikte isimleri

bilinen ancak hangi mezarda yattıkları bilinmeyen 217 askerin daha mezarı bulunmaktadır. Mezarları belli olmayan bu Türk şehitlerinin iki tanesi 1916, 76 tanesi 1917, 59 tanesi 1918, 62 tanesi 1919, 18 tanesi de 1920 yılında değişik sebeplerle şehit olmuşlardır. Şehitlikte bulunan Türk mezarları içerisinde hiç subay bulunmaması, burada sadece üç tane astsubay başçavuşa ait mezar bulunması, geriye kalanların ise er ve erbaşlardan oluşması İngilizlerin rütbeli Türk subaylarını başka esir kamplarına götürdükleri fikrini ortaya çıkarabilir. İngilizlerin bu esir kampında Türk subaylarını barındırmamalarının en büyük nedenlerinden birisi komutanlarıyla bir arada bulunacak rütbesiz askerlerin komutanları tarafından verilecek emir ve direktifleri uygulayacakları, esir kampında olsalar dahi emir-komuta zincirinden çıkmayacakları endişesidir. Moral ve motivasyon açısından dirençlerini kaybetmeyecek Türk esirleri kontrol altında tutmanın daha zor olacağı kaygısı İngilizleri rütbeli Türk askerleriyle er ve erbaşları farklı esir kamplarına sevk etmeye iter.

3 Kasım 1919 tarihli *Doğruyol* gazetesinde yayımlanan haberde, yapılan müsamereler sonucunda toplanan 24 İngiliz lirası, 1 şilin ve 2 kuruşun Türk savaş esirlerine hediye edilen üzeri Kıbrıs işlemeli ipek ve keten mendiller için harcandığı, bunun üzerine *Türk Esir Taburu İmamı Şevket Bey* ve 11 başçavuşun *Lefkoşa Türk Derneği Riyaseti Aliyesi*'ne teşekkür mektubu gönderdiği bildirilmektedir. Bu başçavuşların da başka esir kamplarına götürüldükleri, kurtuldukları veya mezarlarının Kıbrıs'ta olduğu düşünülebilir. Ayrıca Türk savaş esirlerine verilen numaraların - en azından bilinenler arasında - 245 ila 10426 arasında değişmesi, buraya bu kadar çok Türk savaş esirinin getirilmediği göz önüne alındığında, bu durum İngilizlerin Çanakkale cephesinde esir aldığı askerleri başka esir kamplarına da götürdüğünün bir işareti olabilir. Örneğin *Karakol* bölgesindeki esir kampı komutanının 13.3.1919 tarihli yazısında da belirtildiği üzere, İzmirli Türk savaş esiri *İbrahim Osman Burnova*, Kıbrıs'tan Selanik'e gönderilmiştir. Ayrıca 12 Temmuz 1918 tarihinde *M. Cemal* imzasıyla 4. *Tayyare Müfrezesi*'nin Kıbrıs üzerinde yaptığı keşif uçuşu sonrasında Karargah-ı Umumi Harekat-ı Harbiye Şube Müdürü'ne gönderilen keşif raporunda da "... *Mağusa'nın yani San Magusa'nın şimalindeki Üseray-ı Osmaniye Ordugahı kema fi's-sabık mevcuttur. Ancak üseranın bir kısmı adadan bir başka mahalle nakledilmiştir.*" denilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasının hemen ardından yeni Türk devletiyle sıcak ilişkiler kurma gayretine girişen İngiliz hükümeti Kıbrıs'ta bulunan Türk askerlerine ait mezarları da koruma kapsamına alır ve Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği bünyesinde bunlarla ilgili düzenleme, tanzim ve koruma faaliyetlerine girişir. Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği, dünyanın dört bir tarafında hayatını kaybetmiş İngiliz askerleriyle ilgili olarak tesis edilen şehitliklerin bakım, onarım, koruma ve kollama faaliyetlerini yürüten bir kurumdur. İngiltere'nin bugüne kadar katıldığı bütün savaşların kayıt ve envanterinin tutulduğu kuruluş böylece konuyla ilgili her türlü problemi de anında çözmeye imkanına sahiptir. Kurum İngiliz askerleri yanında İngiltere'yle ittifak içerisinde olan ülkelerin askerlerine ait mezarlıkların da bakım, onarım, koruma ve kollama görevlerini üstlenmektedir. Ayrıca Kıbrıs'ta olduğu üzere kendi sorumluluk alanlarında bulunan farklı ülkelere ait mezarlıkların bakım ve onarımlarını da yerine getirmektedir.

Ana karargahı Mısır'ın Kahire şehrinde bulunan söz konusu komiserliğin Kıbrıs'ı da içine alan Doğu Bölgesi'nden sorumlu Binbaşı tarafından 13 Temmuz 1936 tarihinde Mağusa Kaza Komiserliğine gönderilen yazıda Türk savaş esirlerinin mezarlarının temizlenmesi konusunda yapılan tavsiyeler, bu konuyla ilgili olarak ileride gönderilecek ayrıntılı rapor ve savaş esirlerine ait mezarlara gösterilen ilgi nedeniyle teşekkür edilmektedir (IWGCA 3328). Aynı konuyla ilgili olarak İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'nın Kıbrıs Bürosu tarafından Mağusa Kaza Komiserine gönderilen 16 Aralık 1939 tarihli yazıya Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği'nin Türk savaş esirlerinin mezarlarıyla ilgili bir mektubu eklenir ve Mağusa bölgesindeki Türk askerlerine ait mezarların ne durumda olduğu, istenilen ödeneğin gelip gelmediği ve ayrıca Türk esirlerine ait mezarların kimin kontrolünde olduğu ve ne gibi düzenlemelerin yapıldığının bildirilmesi istenir (IWGCA 1190/16/2). Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği bu konudaki faaliyetlerine daha sonraki yıllarda da devam eder ve Türk savaş esirlerine ait mezarların bakım, onarım ve korunması için gerekli olan ödeneği göndermeğe devam eder. Mağusa Kaza Komiserliğinin 28 Nisan 1941 tarihli isteğine paralel olarak Mağusa'da bulunan Türk mezarlarının bakımı için de 2 İngiliz Lirası gönderilmiştir (IWGCA 145).

11 Nisan 1949 tarihinde ise bu bölgenin komutanı İngiliz Yarbay J. K. Tilly tarafından Türk savaş esirleriyle ilgili olarak burada mezarı bulunan Türklerin bir listesi Mağusa Kaza Komiserliğine gönderilir (IWGCA R-183 HQ-CS/23). Halen Kıbrıs adasında 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı dönemi ve 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı dönemiyle ilgili olarak Kraliyet Savaş Şehitlikleri Komiserliği bünyesinde 2 mezarlık ve 2 anıt bulunmaktadır. Lefkoşa'nın Rum kesiminde kalan mezarlıklarda toplam 218 İngiliz askerine ait mezar bulunmaktadır. Burada ayrıca 1939-1945 döneminde hayatlarını kaybeden Kıbrıs Alayı ve Kıbrıs Gönüllü Birliği personeli anısına dikilmiş bir anıt da bulunmaktadır. Ayrıca İngiliz ordusunda savaşırken hayatlarını kaybetmiş ve dini inançlarına uygun olarak yakıldıktan sonra külleri muhafaza edilen 73 Hint asıllı askere ait mezarlık da burada bulunmaktadır. Bu mezarlıklar ve anıtların bulunduğu bölge halen “Yeşil Hat” olarak bilinen ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Kıbrıs Rum Yönetimini birbirinden ayıran sınır üzerindedir. Lefkoşa'nın yaklaşık 4 kilometre kadar batısında ve Çamlıbel yönünde bulunan mezarlıkların kontrolü ve güvenliği ise UNFICYP (United Nations Forces In Cyprus) tarafından sağlanmaktadır. UNFICYP tarafından bu bölgede sadece mezar taşlarının resimlerinin çekilmesine izin verilmektedir. Pazartesi-Cuma ve 09.00-12.00 arasında UNFICYP görevlilerinin kontrolü altında yapılabilecek ziyaretler için önceden izin alınması gerekmektedir.

Burada söz edilmesi gereken en önemli husus ise gerek Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Gazi Mağusa şehrinde tesis edilen Çanakkale Şehitliği ve gerekse bu savaş esirleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye ne şekilde ulaşıldığı konusudur. Bütün bu faaliyetlerin temelinde ise halen Londra'da yaşamakta olan Kıbrıs asıllı *Cafer Ertuğrul* bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda nişanlısının yaşadığı İngiltere'nin *Doncaster* bölgesine giden *Cafer Ertuğrul* burada antika pazarını da ziyaret eder ve koleksiyonu için eski bir antika sandık satın alır. Londra'ya döndükten sonra söz konusu sandığı çatı katına kaldıran ve yıllar sonra temizlik için çatıya çıktığında bu sandığı hatırlayan *Cafer Ertuğrul*'u bir sürpriz beklemektedir Sandığın içinden *General Rommel* tarafından *El-Alamein*'de askerlerine hitaben yazılmış bir mesajla askeri raporlar çıkar. Aynı sandıktaki bir başka zarfın içinden ise Kıbrıs'ta esir kampında hayatını kaybeden Türk askerlerinin isimleriyle bunlara ait bilgiler de ortaya çıkar. *Gazi Mağusa Belediyesi* tarafından başlatılan şehitlik yapımı sırasında bu belge ve

bilgilerden de istifade edilir. Bu esir kampıyla ilgili belgelerin bir kısmı ise halen kapalı durumda ve *UNFICYP* kontrolünde askeri bölge olarak korunan Gazi Mağusa'daki Maraş bölgesinde İngilizlere ait askeri depo ve arşivlerden elde edilmiştir. Bu bölgenin 20 Temmuz 1974 sonrasında savaşın içinde kalması ve *Rum Milli Muhafız Ordusu* tarafından Maraş bölgesindeki neredeyse bütün binaların savaş mevzisi olarak kullanılması sonucu savaş bu bölgede de çok şiddetli cereyan eder. Bu dönemde İngiliz arşivlerinin de isabet alması sonucunda arşiv ve depolar havaya uçar. Burada bulunan bazı belgeler de sağa sola savrulur ve kaybolur. Çanakkale savaş esirleri ve bu esir kampıyla ilgili belgeler bu depolardan kurtarılabilen belgelerdendir. Bütün bu belgelerin bir araya getirilmesiyle bugünkü Çanakkale Şehitliği inşa edilecektir.

Özellikle Gazi Mağusa'nın farklı bölgelerine dağılmış durumda olan Türk mezarlarının bir araya getirilmesi ve korunması çalışmalarının devam ettiği günlerde ve özellikle 1978-1980 yılları arasında Kıbrıs'ta hayatını kaybeden esirlerle ilgili olarak yeni bir planlamaya gidilir ve Karakol bölgesindeki mezarlığın şehitlik haline getirilmesi ve burada bir anıt yapılması kararlaştırılır. Düzenleme çalışmalarının tamamlanmasının hemen ardından yapılan ve Çanakkale'de bulunan anıtın nispeten daha küçük ebatlı olan anıt da 15 Şubat 1980 tarihinde *Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin* tarafından açılır. Çanakkale Şehitliği olarak bilinen bu şehitliğin sivil kabristanlık bölümünde ayrıca 1958-1974 yılları arasında Kıbrıslı Rumlar ve İngilizler tarafından öldürülen 9 Kıbrıslı Türk'ün mezarları bulunmaktadır.

Şehitlikte Mezarları ve Kimlikleri Bilinen Türk Esirler

Bu esir listelerinden de anlaşılacağı üzere o dönemde baba isimleri soyadı gibi kullanıldığından kamptaki esirlerin açık kimlikleri konusunda bilgi sahibi olmak neredeyse imkansız gibidir. Örneğin söz konusu bu esir listelerinde 4 tane *Ali Hüseyin*, 3 tane *Mehmet Osman*, 4 tane *Mehmet Mustafa*, 3 tane *Mustafa Mehmet*, 2 tane *Osman Ali*, 2 tane *Halil İbrahim* ve 2 tane de *Hasan Ali* vardır. Kimlikleri mezar taşlarından tespit edilen bu 33 Türk askerinden 11 tanesi Çanakkale Cephesinde, 15 tanesi Kanal Harekatı sırasında ve geriye kalan 7 tanesi de Hicaz Harekatı sırasında esir alınarak Kıbrıs'ta Karakol bölgesindeki esir kampına getirilmişler ve burada hayatlarını kaybetmişlerdir. Kamptaki esirlerin büyük bir kısmı farklı zamanlarda başta Selanik olmak üzere

farklı yerlerdeki İngiliz esir kamplarına gönderilirken, Kanal hareketi, Hicaz ve Filistin cephesinden de zaman zaman esirler bu kampa getirilmişlerdir. Söz konusu 33 Türk askerinin silinmeye yüz tutmuş mezar taşlarında şu ifadeler bulunmaktadır;

1- *Orduyu Osmani efradından olup, Süveyş Kanalı hareketinde düçar-ı esaret olan, Fırka 22, Alay 130, Tabur 2, Sancağının İdilli karyesinden Mehmet oğlu Cafer'in ruhu için Fatiha.*

2- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketinde düçar-ı esaret olan , Fırka 3, Alay 39, Bölük 13 ve Adana'nın Girit karyesinden Ahmet oğlu Hanifi'nin ruhuna Fatiha. 3 Ramazan.*

3- *Orduyu Osmani efradından olup, Mekke'de esir olan Fırka 22, Alay 128, Bölük 3, Ahmet oğlu Yusuf'un ruhuna Fatiha.*

4- *Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale Harbi hunrizinde giriftarı esaret olan Fırka 5, Alay 14, Bölük, Edremit'in Kemer karyesinden Ahmet oğlu Halil'in ruhu için Fatiha.*

5- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketinde düçar-ı esaret olan Fırka 27, Alay 80, Tabur 3 ve Anamor kazasının Tekmellekeli karyesinden Bobuş Kahya Mehmet'in ruhu için Fatiha.*

6- *Osmanlı Ordusu'nun Kanal hareketinde düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Tabur 1, 1. İstihkam Bölüğü efradından ve Bilecik Sancağı'nın Kefsit karyesinden Mustafa oğlu Ahmet'in ruhu için Fatiha. 17 Mayıs 332.*

7- *Osmanlı Ordusu efradından şecaat nikadından olup, Çanakkale Muharebesi hunrizinde düçar-ı esaret olan Fırka 3, Alay 32, Bölük 3, Babaeski kazasının Taptık karyesinden Ali oğlu Adem'in ruhu için Fatiha.*

8- *Müstakil Fırka 22, Alay 128, Bölük 11 efradından Cidde'de düçar-ı esaret olan ve fücceden vefat eyleyen Dersaadet'te Eyyüpsultanlı Mehmet oğlu Hacı Şerif'in ruhu için Fatiha.*

9- *Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale hareketinde düçar-ı esaret olan Fırka 9, Alay 26, Bölük 12 ve Balıkesir'in Kemer kazasının Hacıahmet karyesinden Osman oğlu Halil Mehmet'in ruhuna Fatiha.*

10- *Çanakkale muharebesinde düçar-ı esaret olan, Alay 126, Tabur 1, Bölük 2 efradından Divriği sancağı ve Tulu kazasının Kerkar karyesinden Memiş oğlu Yusuf Onbaşı'nın ruhuna Fatiha.*

11- *Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale'de düçar-ı esaret olan Fırka 5, Alay 14, Bölük 11 ve Çatalca Sancağı'nın Istranca karyesinden Mustafa oğlu Yusuf ustanın ruhuna Fatiha.*

- 12- Osmanlı ordusu efradından olup, Çanakkale’de dört ay müdafaadan sonra düçar-ı esaret olan Alay 129, Tabur 3, Bölük 2, İzmir vilayetinin Manisa Sancağı’ndan Mustafa oğlu Süleyman Ağa’nın ruhu için Fatiha.
- 13- Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan Fırka 31, Alay 39, Bölük 8 ve Konya’nın Karabıyık karyesinden Hacı Ahmet oğlu Ali’nin ruhuna Fatiha.
- 14- Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan Fırka 3, Alay 31, Tabur 1 ve Düzce kazasının Sirkeci karyesinden Derviş oğullarından Ahmet oğlu Fehmi’nin ruhu için Fatiha.
- 15- Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan Fırka 21, Alay 128, Tabur 1 ve Urfa Sancağı’nın Siriz karyesinden Hamza oğlu Mehmet’in ruhu için Fatiha.
- 16- Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale’de düçar-ı esaret olan Fırka 11, Alay 33, Bölük 8 ve İzmir’in Milas kazasının Mersin karyesinden Pekmezci oğullarından Hasan oğlu Hasan’ın ruhuna Fatiha.
- 17- Osmanlı Ordusu’nun Süveyş Kanalı hareketında düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Alay 39, Bölük 12 efradından ve Tarsus kazasının Kumetiye karyesinden Osman oğlu Mehmet’in ruhu için Fatiha.
- 18- Osmanlı Ordusu’nun Süveyş Kanalı hareketında düçar-ı esaret olan Fırka 3, Alay 32, Bölük 9 ve Edremit kazasının Cami-i Vusta Mahallesi’nden merhum ve mağfur Emir oğlu Muharrem’in ruhu için Fatiha. (Ketebe Ali)
- 19- Osmanlı Ordusu’nda Süveyş kanalı hareketında düçar-ı esaret olan Fırka 3, Alay 6, mitralyöz neferi, Silifke’nin Hasan Aliler karyesinden merhum ve mağfur Mahmut oğlu Osman’ın ruhu için Fatiha.
- 20- “ Öldüm, azmimden dönmedim.”
Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale Harbi hunrizinde düçar-ı esaret olmuş ve vatana visali maksadiyle firarisinde bulunarak İngilizler tarafından şehit edilmiş olan Fırka 4, Alay 12, Bölük 10 ve Konya’nın Büyük Sinan Mahallesi’nden Ömer Ali oğlu Hüseyin’in ruhuna Fatiha.
- 21- Orduyu Osmani efradından olup, Çanakkale’de düçar-ı esaret olan, Fırka 16, Alay 47, Bölük 1 ve Mersin sancağı, Dağlı karyesinden Tursun oğlu Bekir Hüseyin’in ruhuna Fatiha.
- 22- Orduyu Osmani efradından olup, Mekke’de düçar-ı esaret olan, Fırka 22, Alay 13, Bölük 10 ve ecri narı zehumhalarından Halil oğlu Mustafa’nın ruhuna Fatiha.

23- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal'da esir olan, Fırka 3, Alay 22, Bölük 9 ve Sivrihisar kazasının Çelik Nağlı karyesinden Kadı Osman oğlu Mehmet'in ruhuna Fatiha.*

24- *Orduyu Osmani efradından olup, Mekke'de düçar-ı esaret olan, Fırka 22, Alay 128, Bölük 8 ve Tarsus kazasının Musalı karyesinden Osman oğlu Turhan'ın ruhuna Fatiha.*

25- *Orduyu Osmani efradından olup, Mekke-i Mükerrede'de düçar-ı esaret olan, Fırka 22, Alay 128, Bölük 6 ve Kastamonu vilayetinin İnebolu kazasının Künkler karyesinden Mehmet oğlu Mustafa'nın ruhuna Fatiha.*

26- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Alay 32, Bölük 6 ve Tarsus kazasının Ali Bey karyesinden Abdullah oğlu Mehmet'in ruhu için Fatiha.*

27- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Alay 31, Bölük 5 ve İzmir vilayetinin Timurcu karyesinden Hasan oğlu Halil'in ruhuna Fatiha.*

28- *Orduyu Osmani efradından olup, Mekke'de düçar-ı esaret olan, Bodrum kazasının Seyit karyesinden Fırka 22, Alay 128, Bölük 1, Kara Ali oğlu Hasan'ın ruhuna Fatiha.*

29- *...Zair, ibru Fatiha oku geç ki buradan, Zira itila-i ma'kiçün idem canum feda, Gülşen sinemde açılan Çanakkale Muharebesi, Kapunun tamiyet bir fena akar nehrül Nil, ... zicelal eceli mirat, Gam değil yurdum ayalim heman mesut kılsın Hüda, Bursa'nın Karacabey kazası, Yeniceköy karyesinden Abdullah oğlu Ahmet'in ruhu için Fatiha.*

30- *Çanakkale'nin kahraman _itre_ lerinden olup, Seddülbahir muhaberati hunruzanesinde ve Kanal cephesinde, Romanya ve _itre_ muharebelerinde müteaddit ceriha alarak düçar-ı esaret olan, Alay 56, Tabur 1, Bölük 3 efradından, Kayseri'nin Hacılar karyesinden Veli oğlu Mustafa'nın ruhu için Fatiha.*

31- *Osmanlı Ordusu'nun Süveyş Kanalı hareketında düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Alay 9, Bölük 9 efradından Mehmet oğlu İbrahim'in ruhu için Fatiha.*

32- *Orduyu Osmani efradından olup, Kanal hareketında düçar-ı esaret olan, Fırka 3, Alay 31, Bölük 11 ve Sinoplu Veli oğlu Halil'in ruhu için Fatiha.*

33- *Orduyu Osmani efradından olup, Cidde'de düçar-ı esaret olan, Fırka 22, Top 2, karyesinden Ali Osman oğlu Salih'in ruhuna Fatiha."*

Sıra	Baba Adı-Adı	Şehadeti	Mezar No	Doğum Yeri
1	Mehmet oğlu Cafer	2 Temmuz 1916	1	-
2	Ahmet oğlu Hanifi	-	2	Adana
3	Ahmet oğlu Yusuf	21 Haziran 1917	3	Ordu
4	Ahmet oğlu Halil	7 Mayıs 1916	4	Balıkesir
5	Mustafa oğlu Ahmet	17 Mayıs 1916	5	Bilecik
6	Okunamadı	-	6	-
7	Ali oğlu Adem	4 Nisan 1917	7	Kırklareli
8	Mehmet oğlu Hacı Şerif	8 Nisan 1917	8	İstanbul
9	Osman oğlu Halil Muharrem	-	9	Balıkesir
10	Memiş oğlu Yusuf	9 Şubat 1916	10	Maraş
11	Mustafa oğlu Yusuf	7 Mayıs 1916	11	İstanbul
12	Mustafa oğlu Süleyman	27 Ocak 1916	12	İzmir
13	Hacı oğlu Ahmet	3 Haziran 1917	13	Konya
14	Hamza oğlu Mehmet	9 Mayıs 1917	14	Rize
15	Ahmet oğlu Fehmi	23 Mayıs 1917	15	Bolu
16	Hasan oğlu Hasan	15 Nisan 1917	16	İzmir
17	Osman oğlu Mehmet	6 Ocak 1917	17	Okunamadı
18	Emin oğlu Muharrem	14 Kasım 1916	18	Balıkesir
19	Mehmet oğlu Osman	11 Kasım 1916	19	Mersin
20	Ömer oğlu Hüseyin	Mayıs 1916	20	Konya
21	Dursun oğlu Bekir Hüseyin	1916	21	Mersin
22	Okunamadı	-	22	-
23	Osman oğlu Mehmet	12 Mart 1916	23	Eskişehir
24	Osman oğlu Turhan	-	24	Mersin
25	Mehmet oğlu Mustafa	-	25	Kastamonu
26	Abdullah oğlu M. Ramazan	1916	26	Mersin
27	Hasan oğlu Halif	-	27	İzmir
28	Ali oğlu Hasan	-	28	Muğla
29	Abdullah oğlu Emin	21 Ocak 1916	29	Bursa
30	Halil oğlu Mustafa	16 Ocak 1916	30	-
31	Okunamadı	-	31	-
32	Veli oğlu Halil	Mayıs 1917	32	Sinop
33	Ali Osman oğlu Salih	Okunamadı	33	-

MEZARLARI BELLİ OLMAYAN TÜRK ASKERLERİ

<u>Sıra</u>	<u>Esir No</u>	<u>Rütbesi</u>	<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>Ölüm tarihi</u>
1	715	Rütbesiz Er	Osman Mahmud	24.11.1916
2	921	Rütbesiz Er	Muharrem Emin	26.11.1916
3	2048	Rütbesiz Er	Mustafa Veli	8.1.1917
4	526	Rütbesiz Er	Mehmet Osman	19.1.1917
5	4098	Rütbesiz Er	Said Ahmet	27.1.1917
6	4264	Rütbesiz Er	Süleyman Mustafa	4.2.1917
7	1498	Rütbesiz Er	Ahmet Abdullah	12.1.1917
8	3971	Rütbesiz Er	Halil Esat	17.1.1917
9	1721	Onbaşı	Yusuf Muhammed	25.2.1917
10	2909	Onbaşı	Yusuf Mustafa	2.3.1917
11	1246	Onbaşı	İsmail Hüseyin	3.3.1917
12	3445	Onbaşı	Ali Şaban	8.3.1917
14	4180	Onbaşı	Ahmet Osman	17.3.1917
15	4885	Onbaşı	Muhtedi Ahmet	29.3.1917
16	4278	Onbaşı	Nasuh Salih	30.3.1917
17	4295	Onbaşı	Mehmet Şerif	7.4.1917
18	441	Onbaşı	Ali Adem	16.4.1917
19	1706	Onbaşı	Mehmet İbrahim	23.4.1917
20	1275	Onbaşı	Bayram Recep	24.4.1917
21	5233	Rütbesiz Er	Mustafa Mustafa	24.4.1917
22	2733	Rütbesiz Er	Hasan Hasan	29.4.1917
23	4336	Rütbesiz Er	Mehmet Mustafa	3.5.1917
24	3834	Rütbesiz Er	Mustafa Mehmet	8.5.1917
25	3884	Rütbesiz Er	Salih Ali Osman	25.5.1917
26	480	Rütbesiz Er	İbrahim Halil	21.5.1917
27	2297	Rütbesiz Er	Ömer Hüseyin	21.5.1917
28	4368	Rütbesiz Er	Muhammed Hamza	23.5.1917
29	3141	Rütbesiz Er	Halil Hasan	25.5.1917
30	4657	Onbaşı	Ahmet Mustafa	29.5.1917
31	2700	Rütbesiz Er	Mehmet Osman	31.5.1917
32	4145	Rütbesiz Er	Abdullah Hasan	1.6.1917
33	4583	Rütbesiz Er	Mehmet Babuş	2.6.1917
34	473	Rütbesiz Er	Fahri Ahmet	6.6.1917
35	245	Rütbesiz Er	Halil Ahmet	11.6.1917

36	5141	Rütbesiz Er	Osman Abdullah	13.6.1917
37	4804	Rütbesiz Er	Akif Mehmet	18.6.1917
38	4804	Rütbesiz Er	Yusuf Ahmet	19.6.1917
39	1835	Rütbesiz Er	Mehmet Sait Ali	21.6.1917
40	464	Rütbesiz Er	Mehmet Abdullah	25.6.1917
41	3105	Rütbesiz Er	Ali Hacı Ahmet	30.6.1917
42	3109	Rütbesiz Er	Hanefi Ahmet	30.6.1917
43	3873	Rütbesiz Er	Halil Mustafa	2.7.1917
44	4909	Rütbesiz Er	Yakup Kıdır	13.7.1917
45	4379	Rütbesiz Er	Cafer Memiş	15.7.1917
46	4277	Rütbesiz Er	Mustafa Mehmet	7.8.1917
47	2960	Rütbesiz Er	Muhammed Osman	9.8.1917
48	2150	Rütbesiz Er	Ali Hüseyin	9.8.1917
49	1290	Rütbesiz Er	Mustafa Mehmet	16.8.1917
50	4760	Rütbesiz Er	Raşit Mehmet	18.8.1917
51	3496	Rütbesiz Er	Salih Mehmet	23.8.1917
52	1482	Rütbesiz Er	Hasan Hüseyin	25.8.1917
53	2502	Onbaşı	Durmuş Bekir	27.8.1917
54	3684	Onbaşı	Duran Osman	1.9.1917
55	4294	Onbaşı	Mehmet Ferhat	6.9.1917
56	3576	Onbaşı	Ali Selim	22.9.1917
57	3967	Onbaşı	Mehmet Emin	29.9.1917
58	4376	Onbaşı	İzzet Mehmet	7.10.1917
59	2128	Onbaşı	Hüseyin Ahmet	7.10.1917
60	3675	Onbaşı	İsmail Mustafa	7.10.1917
61	4678	Onbaşı	Rifat İskender	13.10.1917
62	5238	Onbaşı	Abdullah Mustafa	21.10.1917
63	911	Onbaşı	Ahmet Mustafa	25.10.1917
64	3555	Onbaşı	Arslan Mehmet	26.10.1917
65	4582	Rütbesiz Er	Mahmut Mehmet	30.10.1917
66	4142	Rütbesiz Er	Şakir Ali	7.11.1917
67	733	Rütbesiz Er	Tahir Muran	7.11.1917
68	5136	Rütbesiz Er	Dede İbrahim	7.11.1917
69	3786	Rütbesiz Er	Nuri Hacı Bekir	22.11.1917
70	3778	Rütbesiz Er	Sait Mustafa	30.11.1917
71	4170	Rütbesiz Er	Osman Ahmet	1.12.1917
72	4033	Rütbesiz Er	Ahmet Mustafa	1.12.1917

73	3090	Rütbesiz Er	İsmail Recep	5.12.1917
74	5128	Rütbesiz Er	Salih Osman	5.12.1917
75	270	Rütbesiz Er	İsmail Süleyman	16.12.1917
76	3831	Rütbesiz Er	Mustafa Ahmet	17.12.1917
77	4609	Rütbesiz Er	Mehmet Ali	20.12.1917
78	2347	Rütbesiz Er	Halil Mustafa	23.12.1917
79	127	Rütbesiz Er	İbrahim Recep	4.1.1918
80	3820	Rütbesiz Er	İbrahim İsmail	8.1.1918
81	4280	Rütbesiz Er	Numan Hasan	16.1.1918
82	3976	Rütbesiz Er	Mehmet Ali	19.1.1918
83	2518	Onbaşı	Muhammed Hüseyin	28.1.1918
84	1880	Rütbesiz Er	Ahmet Mustafa	2.2.1918
85	4248	Rütbesiz Er	Hasan Ali	3.2.1918
86	3477	Rütbesiz Er	İsmail İsmail	8.2.1918
87	1663	Rütbesiz Er	Muhammed Ali Ali	10.1.1918
88	2443	Rütbesiz Er	Ali İlyas	23.2.1918
89	3446	Rütbesiz Er	Ahmet Ali	6.3.1918
90	2835	Rütbesiz Er	Mehmet Yusuf	18.3.1918
91	3192	Rütbesiz Er	Ramazan Muhammed	12.4.1918
92	3590	Rütbesiz Er	Ali Süleyman	24.4.1918
93	2825	Rütbesiz Er	Cemal Halil İbrahim	18.5.1918
94	3957	Rütbesiz Er	İsmail İbrahim	19.5.1918
95	1490	Rütbesiz Er	Mehmet Ali Ümmet	1.6.1918
96	1717	Çavuş	Mehmet Mustafa	6.6.1918
97	1288	Rütbesiz Er	Ahmet Ali	22.6.1918
98	4053	Rütbesiz Er	Mehmet Mehmet	1.7.1918
99	3978	Rütbesiz Er	Mehmet Osman	7.7.1918
100	4030	Rütbesiz Er	Mehmet Mustafa	16.7.1918
101	4045	Rütbesiz Er	Tato Ahmet	28.7.1918
102	1520	Rütbesiz Er	Ali Mustafa	2.8.1918
103	1392	Rütbesiz Er	Mustafa Muhammed	3.8.1918
104	2005	Rütbesiz Er	Kadir Süleyman	8.8.1918
105	4457	Rütbesiz Er	Ali İbrahim	4.8.1918
106	2037	Rütbesiz Er	Hasan Ferhat	12.8.1918
107	3315	Rütbesiz Er	Hasan Supaş Hijnet	25.8.1918
108	1294	Rütbesiz Er	Murat Hasan	23.9.1918
109	1545	Rütbesiz Er	Muhammed Kamil	29.9.1918

110	1910	Rütbesiz Er	Mehmet Hasan	11.10.1918
111	6121	Rütbesiz Er	Halit Abbas	18.10.1918
112	4537	Rütbesiz Er	Ahmet Yusuf	23.10.1918
113	3756	Rütbesiz Er	Latif Ferhat	28.10.1918
114	4585	Rütbesiz Er	Durmuş Ahmet İbrahim	30.10.1918
115	2057	Rütbesiz Er	Mustafa Mustafa	31.10.1918
116	9194	Rütbesiz Er	Cafer Yusuf	5.11.1918
117	6576	Rütbesiz Er	Ahmet Abit	8.11.1918
118	8239	Rütbesiz Er	Osman Mestan	10.11.1918
119	5864	Rütbesiz Er	Hidayet Arif	15.11.1918
120	10361	Rütbesiz Er	Ali Aman	23.11.1918
121	10419	Rütbesiz Er	Mehmet Ayvaz	25.11.1918
122	2192	Rütbesiz Er	Hacı Mehmet Ahmet	24.11.1918
123	9966	Rütbesiz Er	Hasan Süleyman	26.11.1918
124	3970	Rütbesiz Er	Osman hasan	27.11.1918
125	8406	Rütbesiz Er	Raif Arif	6.12.1918
126	10207	Rütbesiz Er	Enver Selim	9.12.1918
127	9733	Rütbesiz Er	Ali Sait Ali	10.12.1918
128	7483	Rütbesiz Er	Mahmut İbrahim	12.12.1918
129	9314	Onbaşı	Salih Ahmet	13.12.1918
130	10426	Rütbesiz Er	İbrahim Hüseyin	14.12.1918
131	7763	Rütbesiz Er	Hüseyin Hasan	18.12.1918
132	6527	Rütbesiz Er	Mehmet Mustafa	22.12.1918
133	7008	Rütbesiz Er	Celal Mehmet	22.12.1918
134	9285	Rütbesiz Er	Mustafa İlias	27.12.1918
135	9773	Rütbesiz Er	Mustafa Ali Rıza	30.12.1918
136	8336	Rütbesiz Er	Mustafa Mehmet	31.12.1918
137	3014	Rütbesiz Er	Nuri Salih	26.1.1918
138	8898	Rütbesiz Er	Eyyüp Halil	1.2.1919
139	6387	Başçavuş	Ahmet Ömer	4.2.1919
140	5471	Rütbesiz Er	Mahmut Cemal	7.2.1919
141	8529	Rütbesiz Er	Abdullah Hüseyin	8.2.1919
142	6804	Rütbesiz Er	Osman Ali	6.3.1919
143	7408	Çavuş	Aşur Mustafa	9.3.1919
144	6332	Rütbesiz Er	Ali Hasan	15.3.1919
145	6474	Rütbesiz Er	Mustafa Ahmet	19.3.1919
146	10392	Çavuş	Halil Mustafa	21.3.1919

147	2976	Rütbesiz Er	Hüseyin Muharrem	29.3.1919
148	9111	Rütbesiz Er	Abdülkadir Hüseyin	1.4.1919
149	6112	Rütbesiz Er	İsmail Süleyman	4.4.1919
150	9985	Onbaşı	Kazım Rıza	10.4.1919
151	5849	Rütbesiz Er	Yakup Mustafa	17.4.1919
152	5504	Rütbesiz Er	Süleyman Hasan	21.4.1919
153	5568	Rütbesiz Er	İbrahim Ali	2.5.1919
154	9525	Rütbesiz Er	Süleyman Mehmet	6.5.1919
155	9173	Rütbesiz Er	Mahmut Hasan	11.5.1919
156	9228	Rütbesiz Er	İbrahim İbrahim	12.5.1919
157	1720	Rütbesiz Er	Tevfik Yusuf	29.5.1919
158	8393	Rütbesiz Er	Ahmet Hüseyin	8.6.1919
159	6812	Onbaşı	Mustafa Mustafa	20.6.1919
160	4332	Rütbesiz Er	Mehmet Nurulla	21.6.1919
161	1863	Rütbesiz Er	Ali Mustafa	25.6.1919
162	3007	Rütbesiz Er	Hasan Osman	2.7.1919
163	6065	Rütbesiz Er	Recep Mecit	5.7.1919
164	527	Rütbesiz Er	Atta Veli	7.7.1919
165	8009	Rütbesiz Er	Şakir Hasan	10.7.1919
166	8634	Çavuş	Nurullah İbrahim	19.7.1919
167	9685	Rütbesiz Er	Hüseyin Veli	19.7.1919
168	9630	Başçavuş	Mustafa Hasan Hüseyin	21.7.1919
169	6388	Rütbesiz Er	Rasim Rahim	23.7.1919
170	1888	Rütbesiz Er	Mehmet Hasan	29.7.1919
171	5821	Onbaşı	Hasan İbrahim	3.8.1919
172	9468	Rütbesiz Er	Süleyman Ahmet	4.8.1919
173	1813	Rütbesiz Er	Salih İsmail	6.8.1919
174	5819	Çavuş	Mehmet İsmail	13.8.1919
175	7699	Rütbesiz Er	Mustafa Hasan Hüseyin	15.8.1919
176	6274	Rütbesiz Er	Veysel Süleyman	15.8.1919
177	2536	Rütbesiz Er	Hüseyin Ali	18.8.1919
178	8039	Rütbesiz Er	Mehmet Yusuf	30.8.1919
179	8502	Çavuş	Hasan Emin	8.9.1919
180	8902	Çavuş	Mustafa Ali	15.9.1919
181	6189	Çavuş	Hasan Ali	15.9.1919
182	2168	Çavuş	Hüseyin Kadir	24.9.1919
183	10090	Çavuş	Mustafa Durmuş	26.9.1919

184	6714	Onbaşı	Raşit Yakup	5.10.1919
185	7169	Rütbesiz Er	Mehmet Halil	7.10.1919
186	8469	Onbaşı	Mustafa Ali	12.10.1919
187	9324	Çavuş	Ali Hasan	16.10.1919
188	8398	Onbaşı	Ahmet Emin	21.10.1919
189	6963	Rütbesiz Er	Halil Halil	23.10.1919
190	5334	Rütbesiz Er	İsmail Ali	26.10.1919
191	10334	RÜTBESİZ ER	Mustafa İsmail	31.10.1919
192	1584	Rütbesiz Er	Mustafa Eyyüp	9.11.1919
193	7788	Rütbesiz Er	Ali Mehmet Usta	11.11.1919
194	7768	Rütbesiz Er	Abdurrahman Hasan	14.11.1919
195	10081	Çavuş	Kazım Osman	16.11.1919
196	7751	Rütbesiz Er	Ali İbrahim	25.11.1919
197	10287	Rütbesiz Er	Mehmet Mehmet	5.12.1919
198	7589	Onbaşı	Durmuş İbrahim	15.12.1919
199	6442	Onbaşı	Arif Recep	22.12.1919
200	9728	Rütbesiz Er	Ali Mehmet	6.1.1920
201	147	Çavuş	Kadir Fevzi	18.1.1920
202	6901	Rütbesiz Er	Ali Hüseyin	26.1.1920
203	2756	Rütbesiz Er	Dursun Hamza	30.1.1920
204	6168	Çavuş	Hacı İsmail Ahmet	31.1.1920
205	6758	Rütbesiz Er	Davut Ali Osman	31.1.1920
206	6639	Onbaşı	Esat Şukri	31.1.1920
207	4171	Rütbesiz Er	İbrahim Mehmet	6.2.1920
208	5376	Rütbesiz Er	Hasan Ahmet	16.2.1920
209	9532	Rütbesiz Er	Mehmet Mehmet	17.2.1920
210	3735	Rütbesiz Er	Akif Muharrem	18.2.1920
211	7750	Onbaşı	Mustafa Şakir	20.2.1920
212	8248	Onbaşı	Ali Hüseyin	7.3.1920
213	10413	Başçavuş	Hacı A.Mehmet Emin	8.3.1920
214	9633	Onbaşı	Osman Ali	21.3.1920
215	4714	Rütbesiz Er	Osman Mustafa	28.3.1920
216	3368	Rütbesiz Er	Halil İbrahim	2.4.1920
217	5449	Rütbesiz Er	Ali Hüseyin	5.4.1920

3105 esir numaralı er *Ali Hacı Ahmet* ve 3109 esir numaralı er *Hanefi Ahmet* esir kampından kaçmaya çalışırken bir İngiliz askeri tarafından vurularak öldürüldüler. Öte yandan bu iki askerin öldürülmelerini gören ve konuyla ilgili olarak İngiliz askeri mahkemesinde tanık olarak dinlenen 3251, 3252 ve 3018 numaralı Türk savaş esirleri de bu listelerde bulunmamaktadır.

Sonuç

Birinci Dünya savaşı döneminde dünyanın farklı noktalarında kurduğu esir kampları vasıtasıyla çeşitli cephelerde esaret aldığı Türk askerlerini elinde tutan İngiltere, Akdeniz'in ortasında stratejik öneme sahip Kıbrıs adasını ise Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk askerleri için esir kampı haline getirir. 26 Ekim 1916 tarihinden itibaren 1923 yılına kadar bu kampta esir hayatı çeken Türk askerlerinin yaşadıkları ise açlık, sıkıntı, ölüm ve memleket hasretiyle doludur. Kaçmaya çalışanların İngiliz kurşunuyla, esaret hayatına dayanamayanların ise kötü muamele, açlık ve zor şartlar yüzünden hayatlarını kaybettiği bu kamp 7 yıl sonra kapatıldığında Türk esirlerin bazıları ise Kıbrıs'ta kalmayı tercih eder.

Söz konusu bu dönem Kıbrıslı Rumların Yunanistan'dan aldıkları destekle Megali İdea yolunda Enosis idealini gerçekleştirmek ve adayı Yunanistan'a bağlamak için giriştikleri eylemler ve kargaşayla beraber İngilizlerin adada jurnalciler, muhbirler, sıkıyönetim uygulamaları ve yasaklarıyla bir araya gelince hayat iyiden iyiye yaşanmaz hale gelir. Bu dönemde İngilizlerin açtıkları esir kampı, Fransızların açtıkları Ermeni kampı yanında Kıbrıslı Türklerin Anadolu'ya yardım faaliyetleri, esirleri kurtarma gayretleri, Kıbrıslı Rumların ve buradaki kampta eğitilen Ermenilerin Anadolu'ya geçerek Türklere karşı mücadele etmeleri adada son derece karmaşık bir sistem ortaya çıkartır. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler bir yandan Anadolu'ya maddi manevi bütün güçleriyle yardımcı olmaya çalışırken, bir yandan da adanın tekrar Anadolu topraklarına geri döneceği günün özlemi içindedirler. "Bir gün mutlaka geri dönecekler." düşüncesi ve anavatan olarak bilinen Türkiye'ye olan inanç Kıbrıslı Türklerde hiçbir zaman kaybolmayacak bir umut olarak yıllarca söylenir durur. Birinci Dünya Savaşı döneminde her ne kadar savaş dışında kalmış gibi görünse de ada esasında savaşın tam ortasındadır ve Kıbrıs adasının bu kadere İkinci Dünya Savaşı döneminde de aynen devam edecektir. Çeşitli cephelerde personel ihtiyacı duyan İngiltere cephe gerisinde makinist, tamirci, santral operatörü, katır eğitimcisi, şoför, ahçı gibi görevler vereceğini ileri sürerek ve çeşitli telkin ve ekonomik baskıları sonrasında binlerce Kıbrıslı Türk ve Rum'un İngiliz üniformasıyla savaşa dahil olmasını sağlar. Bunun sonucunda da "katırcı" olarak görev yapan binlerce Kıbrıslı cephelerde hayatlarını kaybeder veya esir düşerler.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

1. Kıbrıs Türk Milli Arşivi, Girne

1- KTMA. 539. D.30.

2- KTMA TK.061.1952.

3- 29 Aralık 1990 tarihinde Ergenekon köyünde Yusuf Hüseyin'den aktaran Hüseyin Fedakar, Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları. KTMA. 061.1951.

4- 1908 İskele doğumlu Nidai Ahmet Çetiner'den aktaran Zarif Soybay ve İbrahim Denizer. Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları. KTMA. 061.1951.

5- 10 Mayıs 1908 Gönyeli doğumlu İbrahim Hilmi Damdelen'den aktaran Yılbay M. Emel, Özge Pastırmacıoğlu, Uğur Çınar, Lefkoşa, Aralık 1992. Yaşlıların Ağzından Kıbrıs Türk Toplumunun Geçmişi, KTMA.TK.060.1950.

6- Hüseyin Hasan Monargalı'dan aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları. KTMA. 061.1951.

7- 1912 Yedikonuk doğumlu Mehmet Hüseyin Erkan'dan aktaran Küçük Kaymaklı Türk Öğretmen Koleji öğrencileri Salın Aktuğ ve Kemal Yavuz. KTMA. TK.060.1949.

8- 1911 Kufez (Çamlıca) doğumlu Mustafa Mulla Mehmet'ten aktaran Zarif Soybay, Kaan Bahçeci, İbrahim Denizer, Dinçer İzcan, Kıbrıs'ta Yaşlıların Anıları. KTMA. 061.1951.

2. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

ATASE, K 2680, D.210, F.1-54

ATASE, K 2680, D.210, 1-63

ATASE, K 2680, D.210, 1-64

ATASE, K 2680, D.210, 1-65

ATASE, K 2680, D.210, 1-66

ATASE, K 2680, D.210, 1-71

ATASE, K 2680, D.210, 1-72

ATASE, K 2680, D.210, 1-73

ATASE, K 2680, D.210, 1-74

ATASE, K.2680, D.210, F.1-37
ATASE, K.2680, D.210, F.1-59
ATASE, K.2680, D.210, 1-60
ATASE, K.2680, D.210, 1-61
ATASE, K.2680, D.210, 1-62
ATASE, K.2680, D.210, F.1-26
ATASE, K.2680, D.210, F.1-24
ATASE, K.531, D.2075, F.4
ATASE, K.2680, D.210, F.1-77
ATASE, K.2680, D.210, F.1-86
ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-31
ATASE, K. 2680, D.210, F.1-3
ATASE, K. 2680, D.210, F.1-24
ATASE, K. 2680, D.210, F.1-31
ATASE, K.531, D.2076, F.5
ATASE, K 2680, D.210, F.1-67
ATASE, K.2680, D.210, F.1-6
ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-24
ATASE, K.3435, D.14, F.26-2
ATASE, K.2680, D.210, F.1-4
ATASE, K.2680, D.210, F.1-6
ATASE, K.2680, D.210, F.1-29
ATASE, K.2680, D.210, F.1-37
ATASE, K.2680, D.210, F.1-38
ATASE, K.2680, D.210, F.1-43
ATASE, K.2680, D.210, F.1-50

3.İngiliz Devlet Arşivi, Londra

F.O.371/4225-9275, 29 Mayıs 1919 tarihli ve 81089 numaralı belge.

4.Imperial War Grave Commission Archieve

Imperial War Grave Commission Arşivi, 3328, 13 Temmuz 1936

Imperial War Grave Commission Arşivi, 1190/16/2, 16 Aralık 1939

Imperial War Grave Commission Arşivi, 145, 6 Mayıs 1941

Imperial War Grave Commission Arşivi, R-183, HQ/CS/23, 11 Nisan 1949

5.Cafer Ertuğrul Özel Arşivi, Londra (CEÖA)

6.Hüseyin Nafi Özel Arşivi, Gazi Mağusa (HNÖA)

B.Basılı Kaynaklar

- AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Fransız Kamuoyu**, Ankara, 1988.
- ALASYA, H.Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Ankara, Şubat 1988
- ENER, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Ankara, 1996
- DENKTAŞ, Rauf R., **Rauf Denktaş'ın Hatıraları, Cilt III**, Mart 1997, İstanbul
- DENKTAŞ, Rauf R., **Karkot Deresi**, Lefkoşa, 1993
- GAZİGİRAY, A. Alper, **Ermeni Terörünün Kaynakları**, İstanbul, 1982.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Güncel Konular**, Ankara, Ağustos 1987, Sayı 8.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Türk İstiklal Harbi, IV.Cilt, Güney Cephesi**, Ankara, 1966
- GÜREL,Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi**, Ankara, 1964.
- HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, **Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap, Uçuş Okulları Basımevi**, Eskişehir, 1951
- KİTSİKİS, Dimitri, **Yunan Propagandası**, İstanbul, 1974
- KOÇAŞ, Sadi, **Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**,Ankara,1967
- MC CARTHY, Justin, **Ölüm Ve Sürgün**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.
- JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1991
- İŞİK, Hüseyin, **Şehitlerimiz Ve Gazilerimiz**, Ankara, 1995.
- OLCAY, Osman, **Sevres Andlaşmasına Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 455, Ankara, 1981
- URAL, Gültekin, **Ermeni Dosyası**, İstanbul, 1998
- SAMİ, Ahmet, **Mağusa'da Toprağa Verilen Şehitlerimiz**, Mağusa, 1964
- SAYIL, Altay, **Kıbrıs Polis Tarihi**, Lefkoşa, 1983.
- SAYIL, Altay, **Kıbrıs'ta Cinayet Kurbanı Kadınlar**, Lefkoşa, 1988
- SONYEL, Salahi R., **“Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri”**, Belleten, Cilt XXXVI, Sayı 141-144, Ankara, 1972.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-I**, İstanbul, 1991
- ZİA, Nasim, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ankara, 1975

Kıbrıs Postası

The Cyprus Gazette

Milliyet

Hakikat

Yeni Kıbrıs
Güvenlik Kuvvetleri Dergisi
Turcoman International Dergisi

D.Makaleler ve Bildiriler

AYTEKİN, Halil, **"Kıbrıs Ermeni Askerî Kampları"**, Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1993, s. 309.

DOĞRUSÖZ, Mustafa, **"İngiliz Adaleti"**, **Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağıtlar Üzerine Bilgiler-Belgeler-Araştırmalar"**, Cilt II, Derleyen Bülent Fevzioglu, Suna Atun, Samtay Vakfı Yay., Ağustos 2002, Gazi Mağusa, s. 145.

ERTUGHRUL, Jeff, **"Turkish POWs Held In Cyprus In World War I"**, Turcoman International, Londra, Kış 1996, s.6.

ERTUĞ, Mehmet, **"Çanakale Şehitlerinden Bir Yadigar"**, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Lefkoşa, Mart 1988, Sayı 4, s. 14.

NESİM, Ali, **"Mustafa Nuri Efendi"**, Yeni Kıbrıs, Lefkoşa, Nisan 1990, s. 28.

NESİM, Ali, **"Bir Kalebend"**, Yeni Kıbrıs, Lefkoşa, Nisan 1989, s. 29.

NESİM, Ali, **"Ahmet Çavuş Osmanlık"**, Yeni Kıbrıs, Lefkoşa, Mayıs-Haziran 1989, s. 26.

ÖZORAN, Beria Remzi, **"Kıbrıs'ta Türk Kültürü"**, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971, s.163.

TOPCAN, Ahmet Sami, **"Birinci Cihan Savaşı Esnasında Mağusa Esir Kamplarında Kalan Türk Askeri Esirleri Hakkında Kısa Bilgiler"**, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Lefkoşa, Mart 1990, Sayı 10, s. 21.

E.Sözlü Tarih Çalışması

a. Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

b. Hüseyin Nafi Rıza ile çeşitli tarihlerde Gazi Mağusa'da yapılan görüşmeler.

c. Jeff Ertughrul ile değişik tarihlerde yapılan görüşmeler.

d. Erol Olkar ile 9 Ağustos 2002 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.

e. Emine Hasan ile değişik tarihlerde Lefkoşa'da yapılan görüşmeler.

f. Bahir Pulhan ile 10 Ağustos 2002 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

g. Halil Sadrazam ile değişik tarihlerde Ankara'da yapılan görüşmeler.

ÇANAKKALE MERKEZE GELEN SELANİK MÜBÂDİLLERİ

THE TURKISH MIGRANTS SETTLED IN CANAKKALE CAME FROM THESSALONIKI

Cengiz PARLAK

Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Yunan ve Türk Halklarının Mübâdelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923'te Lozan Antlaşması içerisinde Türk ve Yunan devletleri arasında imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Anadolu'ya, Yunanistan ana topraklarıyla Ege adalarından Türk mübadil göçmenler getirilmiş ve yerleştirilmiştir. Çanakkale'ye de Selanik ve civarı başta olmak üzere Girit, Limni ve Midilli adalarından mübâdil ve muhacirler getirilip yerleştirildiği görülmektedir. Selanik ve civarından Çanakkale merkeze gelen Türk mübadil göçmenlerin geliş tarihleri, aile sayıları, meslekleri, toplam nüfusları ve bu bölgede yaşadıkları sorunlar, mübadillerin iskân bölgesine geldiklerinde kaydedildikleri defterde görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Selanik, Lozan

SUMMARY

The convention concerning the exchange of Greek and Turkish populations was signed at Lausanne on 30 January 1923 between the governments of Greece and Turkey and was included in the peace treaty of Lausanne concluded on January 30, 1923. In accordance with the convention, half a million Turks migrated to Anatolia from Mainland Greece and the Aegean Islands. The Turkish migrants settled in Canakkale came mostly from Thessaloniki, Crete, Lemnos and Lesbos. Their numbers, profession, the date of their arrival and the problems they encountered were recorded on the migration registers.

Key words: migration, Thessaloniki, Lausanne

Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşını kaybetmesiyle, 1919–1922 yılları arasında Yunanistan Batı Anadolu'yu işgal etmiş ve buralardaki şehir, kasaba ve köylerde Rum nüfusun artması için büyük faaliyetlere girişmişti¹. Ancak 1922'de yenilen Yunanlılar, oldukça fazla Rum nüfusun² Batı Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmesini engelleyemedi. Üstelik bu durum Yunanistan'da önemli ölçüde bir iskân sorununun doğmasına yol açtı. Sorunun ortaya çıkmasından sonra Yunanistan'da bulunan Türklere karşı baskılar arttı. Türklerin hukukî hakları Yunan Hükümeti tarafından korunmuyordu.

Diğer taraftan Türk tarafında da sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Savaş, Türk halkına büyük zararlar vermişti. Ayrıca Yunanistan'daki Türkler, baskı ve adaletsizlikten kurtarılıp bir an evvel Anadolu topraklarına yerleştirilmeliydi.

Her iki tarafın da sınırları içerisinde başka sorunları olduğu için acilen yapılması gereken, karşılıklı bir anlaşma ile göç sorununu çözmekti. Bunun için, 30 Ocak 1923'te Lozan Antlaşması içerisinde, “Yunan ve Türk Halklarının Mübâdelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”, E. K. Venizelos, M. İsmet, D. Caclamanos, Dr. Rıza Nur ve Hasan imzalarıyla kabul edildi³. Sözleşmenin maddeleri belirlenerek Türkiye'nin isteğiyle mübâdelenin “zorunlu” olması kararlaştırıldı. Bu sözleşmeye göre, Türk

¹ Cengiz Orhonlu, “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten*, XXXVII / 148, Ankara 1973, s. 487; Celâl Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, V, İstanbul 1967, s. 1455.

² Ömer L. Barkan Anadolu'yu terk eden Rumların sayısını 1.221. 849 olarak vermiştir. Bkz. Ömer L. Barkan, “Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri”, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 58; Çağlar Keyder kaçan Rumların sayısını yaklaşık bir milyon olarak vermektedir. Bkz. Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim yayınları, İstanbul 1993, s. 99; Yunanistan nüfusu üzerine yapılan bir araştırmada, Anadolu mağlubiyeti üzerine Yunanistan'a gelen muhacir sayısı 1.069.957 olarak verilmektedir. Bkz. N. J. Svoronos, *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, Çev. M. Galip, Ankara 1935, s. 32.

³ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler*, c. II, Takım: 2, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1973, s. 95; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları C.I (1920-1945)*, T.T.K, Ankara 1983, s.183.

topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayarak zorunlu mübâdelesine girişilecekti⁴.

Sözleşmenin imzalanmasından sonra Türk Hükümeti de mübâdelenin iyi şartlar altında gerçekleşmesi ve gelecek Türk mübâdil ve muhacirlerin Anadolu'ya nakledilmeleriyle, burada iskân edilmelerinden üretici duruma geçmelerine kadar olan süreçteki sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla Mübâdele İmar ve İskân Vekaleti kurup hakkında kanun çıkarttı⁵.

Mübâdele başladıktan sonra en önemli ve zor aşama mübâdillerin taşınmasıydı. Bu aşama deniz ve kara ulaşımı sayesinde yapılacaktı. Türk Hükümeti deniz yolundan yapılacak olan taşıma işleri için bir ihale açtı. İhaleye Yunan, Ermeni, İtalyan ve Türk vapur birlikleri iştirak etti. İtalyanlar ihaleyi kazandılar. Fakat daha sonra Türk vapurcularının bu işi İtalyanlardan daha ucuza yapabileceklerini belirtmeleri üzerine, ilk ihale iptal edildi ve yeni ihale, Seyr-i Sefain İdaresi ile Türk Vapurcuları Birliği'ne bırakıldı⁶.

Taşıma ücretleri mübâdiller tarafından karşılanacaktı. Fakat fakir olanlardan para alınmaması ve hükümetin bu masrafı üstleneceği belirtildi⁷. Mübâdillerin irkap (yükleme) ve ihraç (indirme) iskeleleriyle

⁴ **Lozan Barış Konferansı**, c. II, s. 89-95; Soysal, **a.g.e.**, s.183.

⁵ İsmail Arar, **Hükümet Programları (1920–1965)**, İstanbul 1968, s. 34–35; Ayrıca, Mübâdele İmar ve İskân Vekaletinin kuruluş süreci, teşkilatlanması, görevleri ve Mübâdele İmar ve İskân Kanunu hakkında ayrıntı için Bkz. Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 22–70; Vekaletin mübâdil ve muhacirlerin nakledilmelerinden iskan edilmelerine kadar olan sürecin daha iyi ve düzgün sürdürülmesi amacıyla 8 Kasım 1923 tarihinde Meclis'te 21 Maddelik Mübâdele, İmâr ve İskân Kanunu çıkarıldı. Bkz. **Düstur**, c.V, 3. tertip, İstanbul 1931, s. 407–410.

⁶ Kemal Arı, "Mübadele Göçmenlerini Türkiye'ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri(1923–1924)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, I / 1, İzmir 1991, s. 23.

⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 38; Yunanistan sınırları içerisinde Müslüman cemaat örgütlenmesi olarak kurulan Cemaat-ı İslamiyeler, mübâdele esnasında Müslüman mübâdillere göç konusunda bürokratik işlemler hakkında bilgi verdikleri gibi, fakir olan mübâdil ve muhacirlerin Anadolu'ya taşınmalarında maddi olarak masraflarını da karşılıyorlardı. Bkz. Ayşe N. Adıyeke, **Yunanistan Sınırları İçinde Müslüman Cemaat**

vapurlardaki sağlık, yiyecek, giyecek vb. ihtiyaçlarının karşılanması için de, Mübâdele İmar ve İskân Vekaleti tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden yardım istendi. Vekalet ve Hilâl-i Ahmer arasında 6 Mart 1924'te, muhacir ve mübâdillerin ihtiyaçlarının çeşitli irkap ve ihraç iskelelerinde karşılanması için gerekli tedbirler ve teçhizat Hilâl-i Ahmer tarafından sağlanmak üzere bir anlaşma yapıldı. Böylece Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de mübâdil ve muhacirlerin taşınması ve iskân ettirilmeleri sırasında, resmî mübâdele yetkililerinin ulaşamadığı yerlerde etkin olduğu görülmektedir⁸.

Muhacir ve mübâdillerin taşınması hazırlıkları yapıldıktan sonra, onların Anadolu'da nerelere yerleştirilecekleri, geldikleri yerin iklim, ziraat, sanat ve meslekî kabiliyetlerine göre belirleniyordu⁹. Mübâdele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey¹⁰ de basın aracılığıyla Türk halkını bilgilendiriyordu. Verdiği beyanatlarda, ilk iş olarak iskân bölgelerini tespit etmek için bu işlerden anlayan kişilerden oluşan bir komisyon kurduklarını ve ilk etapta gelecek olan 150 bin kişinin iskân bölgelerini tespit ettiklerini söylüyordu. Yapılan tespite göre, Selânik'ten gelecek olan ve içerisinde çiftçi, ipekçi, bahçıvan ve tüccar bulunan 20 bin kişi, Bursa, Tekirdağ, İstanbul ve Rumeli'ye yerleştirilecekti. Girit ve adalardan gelecek olan 30 bin kişi zeytin bölgelerine, Drama, Kavala ve civarından gelecek olan 100 bin kişi de Anadolu'da tütün yetiştirilen Samsun, İzmir ve Karesi bölgelerine yerleştirilecekti¹¹. Mecliste yapılan

Örgütlenmeleri: Cemaat-ı İslamiyeler 1913–1998, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara 2001, s. 63–66; Mehmet Çanlı araştırmasında taşınmanın ücretsiz yapıldığını belirtmektedir. Bkz. Mehmet Çanlı, “Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi II”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 130, İstanbul 1994, s. 53.

⁸ Mesut Çapa, “Lozan'da Öngörülen Türk Ahâli Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları”, **Atatürk Yolu**, Yıl:1 Sayı:2, Ankara 1988, s. 243-244.

⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (T.B.M.M.Z.C.)**, Devre: II, İçtima: I, c. III, s. 184.

¹⁰ **T.B.M.M.Z.C.**, Devre: II, İçtima:I, c.II, s. 826; Arar, **a.g.e.**, s. 34-35. İzmir mebusu Mustafa Necati Bey Vekâletin ilk bakanı olarak 20 Ekim 1923'te TBMM'de yapılan seçimle göreve getirildi. Kendisi bu görevde 6 Mart 1924 yılına kadar kaldı.

¹¹ **Ahenk**, 6 Kanunuevvel 1923.

görüşmeler ve vekâletin çalışmaları sonucunda Türkiye on iskan bölgesine ayrılarak bölgelerin sınırları belirlendi¹². Buna göre;

Birinci Bölge: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat Çorum

İkinci Bölge: Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale.

Üçüncü Bölge: Balıkesir vilâyeti.

Dördüncü Bölge: İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon.

Beşinci Bölge: Bursa

Altıncı Bölge: İstanbul, Çatalca, Zonguldak.

Yedinci Bölge: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya.

Sekizinci Bölge: Antalya, Isparta, Burdur.

Dokuzuncu Bölge: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir.

Onuncu Bölge: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş.

Yerleşim alanları belirlendikten sonra gelecek olan mübâdillerin sayıları ve geldikleri yerlere göre iskân bölgeleri vekâlet tarafından belirlenerek bir tablo haline getirildi.

¹² **Tanin**, 13 Kasım 1923.

Mübadeleye Tabi Olarak Bu Kere Rumilinden Gelecek Müslümanların Miktarı¹³

Memleketleri	Tütüncü	Çiftçi	Bağcı ve Zeytinci	Yekun	İskân Olunacakları yerler
1 Bir kısım Drama ve ekser Kavala ahalisi	30.000	0	0	30.000	Samsun ve havalisinde iskân edileceklerdir.
2 Serez livası ahalisi	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisinde iskan edileceklerdir.
3 Kozana, Girebene, Naslıç ve Kesriye havalisi	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya ve havalisinde iskân edileceklerdir.
4 Kayalar, Karaferye, Vodine, katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin Yunanistana kalan köyleri, Karacaabat Yenice-i Vardar ve havalisi	3.500	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat, Sivas ve havalisi
5 Zeytüncü, Drama ve Kavalılarla Selanik havalisi	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli havalisi
6 Kesendire, Poliroz, sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ve havalisi	20.000	55.000	10.000	90.000	Çatalca, Tekfurdağı livaları, ve havalisi Karaman, Niğde, ve havalisi
7 Preveze ve Yanya havalisi	15.000	40.000	---	55.000	Antalya, Silifke ve havalisi
8Midilli, Girit, ve sair adalar havalisi	0	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
Yekun	95.000	200.000	100.000	395.000	

Görüldüğü gibi tabloda Çanakkale'ye gelecek olanların miktarları yer almamaktadır. Bununla beraber Çanakkale'ye Selanik ve civarı başta olmak üzere Girit, Limni ve Midilli adalarından mübâdil ve muhacirler

¹³Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Toprak İskan Genel Müdürlüğü(B.C.A., T.İ.G.M.), 272. 11/23.121.10, 2 Kanunuevvel 1927.

getirilip yerleştirilmiştir¹⁴. İskân bölgeleri içerisinde ikinci bölgede bulunan Çanakkale’de Rumlardan kalan emvâl-i metruke de bulunmaktaydı. Çanakkale’de Türk Hükümeti herhangi bir mübâdil veya muhacir köyü¹⁵ kurmadığı için gelecek olan mübâdil ve muhacirler bu “emvâl-i metruke”den yararlanacaklardı. Çanakkale bölgesinde firar eden ve kaybolan Rumlardan kalan emvali metruke hakkında Toprak İskân Genel Müdürlüğü’nde 1924 yılına ait bir belgedeki bilgiler şu şekildedir¹⁶:

“Rum nüfus	: Erkek 9.565, Kadın 9.056
Hane	: adet: 1.996, toplam değeri: 226.463 lira
Han	: adet: 1, toplam değeri: 800 lira
Dükkan	: adet: 391, toplam değeri: 34.891 lira
Fırın	: adet: 44, toplam değeri: 8.547 lira
Mağaza	: adet: 158, toplam değeri: 25.831 lira
Değirmen	: adet: 5, toplam değeri: 946 lira
Muhtelif malî	: adet: 96, toplam değeri: 9.846 lira
Bağ	: adet: 3.574, toplam değeri: 33.938 lira
Arsa	: adet: 412, toplam değeri: 28.273 lira
Zeytinlik	: adet: 343, toplam değeri: 15.468 lira
Bahçe	: adet: 4, toplam değeri: 6.446 lira”

Yine aynı genel müdürlüğe ait 1927 tarihli bir belgeye göre, Çanakkale’de mübâdeleye tabi “emvali metruke”de iskân olunabilecek göçmen hane sayısı 1.739 ve buna karşılıklıta göçmen nüfusu 4.856

¹⁴ **Göçmen Esas Defteri**, 1927 Yılı Mübâdil Göçmenlere Ait Fihrist Çanakkale.

¹⁵ 1924 yılı içerisinde Mübâdele İmar ve İskân Vekili Necati Bey, Mecliste, mübâdillerin barınmaları hakkındaki sorular üzerine yaptığı açıklamada, ülke genelinde yapılacak köyleri saymış ve bunların arasında Çanakkale bölgesinin adı geçmemiştir. Bkz. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İctima:II, c. VII / I, s.1042; Ayrıca, Mübâdele esnasında yapılan evlerin mimarisi, yapımında kullanılan malzeme ve kurulan köylerin planları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Cengizkan, **Mübadele Konut ve Yerleşimleri**, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2004.

¹⁶ **B.C.A., T.İ.G.M.**, 272. 1.0 / 2. 13. 7., 23 Aralık 1924.

kişiydi¹⁷. Çanakkale'deki emval-i metruke'ye, Selanik ve civarından¹⁸ gelen mübâdiller yerleştirilmişlerdi.

Selanik şehri mübâdele esnasında bölgenin en önemli merkezi konumunda olup çevre kaza ve köylerden Türk mübâdillerin toplandığı irkap iskelesi durumundaydı. 1923 sonu ve 1924 yılının ilk aylarında Selanik'te on bini aşkın mübâdil toplanmış durumdaydı. Mübâdillerin Anadolu'ya nakledilmeleri hava şartları nedeniyle gecikmelere uğramaktaydı. Yaşanan gecikmeler, mübâdillerin hem havaların kötü gidişatından etkilenmelerine hem de Yunanistan'ın haksız davranışlarına maruz kalmalarına sebep oluyordu¹⁹. Türk hükümeti olumsuzlukları gidermeye çalışmış ve mübâdillerin bir an evvel Anadolu topraklarına getirilmeleri için vapurları Selanik iskelesine göndererek mübâdilleri iskan edilecekleri bölgelerine ulaştırmaya başlamıştır.

Ekim 1923'te göreve başlayan Selanik mübâdele heyeti²⁰, mübâdillerin göç işlemleri ve taşınmaları konusunda oldukça zorluk çekmiştir²¹. Mayıs 1923'te başlaması planlanan mübâdelenin her iki ülkenin yaşadıkları çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle başlayamadığı ve

¹⁷ **B.C.A., T.İ.G.M.**, 272. 1.1 / 23. 121. 10., 2 Kanunuevvel 1927.

¹⁸ **Göçmen Esas Defteri'** ne göre Selanik ve civarı şu isimler altında görülmektedir: Kılıkış, Yenice-i Vardar, Vodina, Karacaabat, Toprak, Kayalar, Kavala, Florina ve Drama. Gelen mübâdilin geldiği yerin hanesinde eğer Selanik'ten geldiyse sadece *Selanik*, eğer *Florina*, *Kavala* veya yukarıdaki isimlerden başka birinden geliyorsa *Selanik-Kavala*, *Selanik-Florina* şeklinde yazılmaktadır. Fakat Kavala'da da irkap iskelesi olmasına rağmen, defterde Selanik-Kavala şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca, İskân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası'nda Selanik vilayetine bağlı kasabalar olarak, Doyuran, Yenice-i Vardar, Karaferye, Vodina, Katerin, Karacabat, Gevgili, Kılıkış, Langaza görülmektedir. Florina, Manastır vilayetine bağlı olarak verilmektedir. Drama ve Kavala ise ayrı olarak belirtilmiştir. Bkz. **İskân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası**, İzmir 1339, s. 7.

¹⁹ Selanik'te toplanan Türk mübâdil ve muhacirlerinin içinde buldukları koşullar için Bkz. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İçtima:II, c. X, s. 26; **Tanin**, 27 Kanunuevvel 1923; **Tanin**, 9 Kanunusani 1924; **İleri**, 22 Şubat 1924.

²⁰ Muhtelit Mübâdele Komisyonu, Selânîk, Kavala, Drama, Hanya, Kandiye ve Resmo'da beşer kişiden oluşan ara komisyonlar kurarak, mübâdillerin nerelere gideceğini belirliyor ve mallarının kayıtlarını yaptırıyordu. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre:II, İçtima:II, c. IX, s. 58; **Ayn Tarihi**, II / 4, Kanunuevvel 1923, s. 20; Arı, **a.g.m.**, s. 34-35.

²¹ **Ahenk**, 8 Teşrinievvel 1923.

ancak 1923 yılı kasım ayının ortalarında başladığı görülmektedir²². Gazete haberlerine göre 1923 Kasım ayı içerisinde Selanik ve Girit'in Hanya şehrinden mübâdillerin gelecekleri bildirilmektedir²³. 1923 yılının Kasım ayında fiilen taşıma işlemlerinin başlamasıyla büyük miktarda mübâdil yıl sonuna kadar Selanik, Kavala ve Girit irkap iskelelerinden Anadolu'ya getirilmişti²⁴. Yine aynı iskelelerden 1924 yılının Ekim ayına kadar özellikle Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında çeşitli miktarlarda mübâdil ve muhacirler Anadolu'nun ihraç iskelelerine getirilmiş ve iskân bölgelerine yerleştirilmiştir²⁵.

Çanakkale merkeze Selanik ve civarından gelen mübâdillerin varış tarihleri hakkında Göçmen Esas Defteri'nde iki tarih gösterilmektedir. Kılıkış'tan gelen bir mübâdil ailesinin "İskan mahalline geldiği tarih" hanesinde 23 Kanûn-i sâni 1340 (23 Ocak 1924), Yenice-i Vardar mübâdilinin aynı hanesinde 21 Kanûn-i sâni 1340 (21 Ocak 1924) yazmaktadır²⁶. Bu iki farklı tarihin nedeni, gelen mübâdil ailelerin değişik kasaba ve köylerden Selanik irkap iskelesine gelmiş olmalarından başka, vapurlarda yeterince yer kalmayınca aynı bölgeye gidecek olan mübâdillerin başka vapurlar ile iskan bölgesine gönderilmesidir. Örneğin Gelibolu'ya Selanik'in Langaza kazasından gelecek olan mübâdillerin iki değişik vapurla ve farklı sayılarda gönderildiği görülmektedir. Gelişleri arasında 10 günlük bir farklılık vardır²⁷.

²² Mübâdeleye Teşrinisani ortasında başlanmasının suret-i kat'iyede takarrür ettiği Atina'dan bildiriliyor. **Ahenk**, 21 Teşrinievvel 1923; **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinievvel 1923.

²³ **Tanin**, 23 Teşrinisani 1923.

²⁴ 1923 Aralık ayı içerisinde çeşitli irkap iskelelerinden Anadolu'ya gelen mübâdil ve muhacir sayısı 28.647 olarak vekâletten beyan edilmişti. **Ayn Tarihi**, II / 4, Kanunuevvel 1923, s. 20.

²⁵ Mübâdele İmar ve İskân Vekaletinin, basına halkı bilgilendirmek için verdiği aylık beyanatlar içerisinde, Ocak 1924'te 29.963, Şubat'ta 19.973, Nisan'da 56.979, Mayıs'ta 66.326, mübâdil ve muhacirin Anadolu'ya getirildiği açıklanmaktadır. **Sada-yı Hak**, 12 Şubat 1924; **Hakimiyet-i Milliye**, 5-6 Şubat 1924; **Ayn Tarihi**, II / 5, Kanunusani 1924, s. 248; **İleri**, 23 Mart 1924; **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Mart 1924; **Ayn Tarihi**, III / 7, Mart 1924, s. 77; **Ayn Tarihi**, III / 7, Nisan 1924, s. 81.; **Ayn Tarihi**, III / 7, Mayıs 1924, s. 82.

²⁶ **Göçmen Esas Defteri**, s. 2

²⁷ Çanlı, **a.g.m.**, s. 52.

Yukarıdaki iki farklı tarihe rağmen, Çanakkale merkeze gelen Selanik mübâdillerinin varış tarihleri 1924 yılının Ocak ayı olarak görülmektedir. Diğer kasaba ve köylerden gelen mübâdiller için herhangi bir varış tarihi belirtilmemiştir. Gazete ve arşiv belgelerinde de Selanik mübâdillerinin Çanakkale merkeze varmaları hakkında haber ve belge bulunamadığından kesin bir sonuca varılamamaktadır. Göçmen Esas Defteri'ndeki kayıtlar, mübâdillerin nüfusları, aile sayıları, kaçar kişilik ailelerden oluştukları, meslekleri, kendilerine verilen ev, arsa, bağ, bahçe ve tarlalar hakkında sayısal bilgilerle, bazı ailelerin durumları hakkında açıklamalar içermektedir. Çanakkale'ye en fazla ailenin ve nüfusun geldiği yer Yenice-i Vardar'dır. Buradan Çanakkale merkeze 63 aile 253 nüfus gelmiştir. 55 aile ve 220 nüfus ile Florina ikinci sırada yer almaktadır. 11 aile 67 nüfus ile Kılıkış, 14 aile 54 nüfus ile Selanik, 4 aile 16 nüfus ile Vodina, 2 aile 4 nüfus ile Kavala, birer aile üçer nüfus ile Drama ve Kayalar, birer aile ikişer nüfus ile de Karacaabat ve Toprak kasabaları Göçmen Esas Defteri'nde yer almaktadır.

En fazla aile ve nüfusa sahip olan Yenice-i Vardar mübâdillerinin arsa ve gayrimenkul alımında da sayıca üstünlükleri görülmektedir. Ayrıca 63 aile içerisinde 44 adet mesleği belirtilmemiş aile reisi olmasına rağmen, 17 rençper, 1 çiftçi ve 1 hoca bulunmaktadır. Ailelerin nüfusları ise, bir kişilik 2 aile, iki kişilik 9 aile, üç kişilik 17 aile, dört kişilik 15 aile, beş kişilik 7 aile, altı kişilik 9 aile, yedi kişilik 2 aile, sekiz kişilik ve on bir kişilik birer aile olarak deftere kaydedilmiştir. Yenice-i Vardar mübâdilleri Çanakkale merkezden, 4 adet bir odalı, 3 adet iki odalı ev ve oda sayısı belirtilmemiş fakat bizim görüşümüze göre tek oda olduğunu düşündüğümüz 53 adet daha ev almışlardır. 63 aile içerisinde sadece 4 aile ev alamamıştır. 3 aile de çift ev sahibi olarak belirtilmiştir²⁸. Çanakkale merkezin farklı yerlerinden ve değişik büyüklerde 351 tarla, 63 bağ ve 20 zeytinlik, Yenice-i Vardar mübâdillerine ekip biçmeleri ve üretici duruma geçmeleri için verilmiştir.

55 aile ile ikinci sırayı alan Florina mübâdilleri arasında 34 adet mesleği belirtilmemiş aile reisi vardır. Bunların yanı sıra 8 rençper, 2 çiftçi, 5

²⁸ Buradaki ev dağıtımında rakamlar arasında yanlışlık vardır. 63 ailenin içerisinde 59 aile ev almış olarak görülmektedir. Ev alanların arasında üç aile çift ev almıştır. Buna göre, 56 aile tek ev almış ve üç aile de toplam 6 ev almıştır. Toplamda ise 62 ev olması gerekmektedir. Fakat 4 adet bir odalı, 3 adet iki odalı ve oda sayısı belli olmayan 53 adet evin toplamı ise 60'tır.

tütüncü, 1 memur, 1 çoban, 1 kalburcu, 1 dülger, 1 kunduracı ve bir de aşçı bulunmaktadır. İki kişilik 9 aile, üç kişilik 13 aile, dört kişilik 13 aile, beş kişilik 11 aile, altı kişilik 7 aile ve yedi kişilik 2 aile ile, ailelerin nüfusları kaydedilmiştir. Florina mübâdilleri 1 adet bir odalı, 1 adet iki odalı ve oda sayısı belli olmayan 51 adet ev almışlardır. 1 aile de çift ev almıştır. 3 aile ise hiçbir çeşit hane alamamıştır. Florina mübâdillerine 316 tarla, 51 bağ ve 30 zeytinlik verilmiştir.

67 nüfus ile üçüncü sırada yer alan Kalkış'dan 3 rençper, 2 çiftçi, 2 arabacı, 3 demirci ve bir de mesleği belirtilmemiş 11 aile gelmiştir. Ailelerin nüfusları, iki, üç, dört, yedi ve dokuz kişilik birer aile ile beş, altı ve on kişilik ikişer olarak kayıtlarda görülmektedir. Bu ailelerden 3 tanesi iki odalı, 7 tanesi ise oda sayısı belli olmayan evler almışlardı. Bir aile de ev alamamış görünüyordu. İyi, orta ve aşağı derecelerde 28 tarla, 1 zeytinlik ve 1 bağ Kalkış mübâdillerine dağıtılmıştır.

Selanik merkezden gelenler, 14 aile 54 nüfus ile dördüncü sırada yer almaktadır. Mesleklere göre dağılımlarında, 6 mesleği belirtilmemiş ile hepsinden birer adet olmak üzere rençper, çiftçi, marangoz, kunduracı, tüccar, aşçı, eshab-ı emlak ve kahveci bulunmaktadır. İki ve üç kişilik üçer aile, dört kişilik 4 aile, beş kişilik 2 aile ile altı ve yedi kişilik birer aile deftere kaydedilmiştir. Ailelerden hepsi ev almış görünmektedir. Bunlardan ikisi 2 odalı, biri 3 odalı ve on biri de oda sayısı belli olmayan evler almışlardı. Arazi dağıtımında ise 25 tarla, 3 bağ, 1 zeytinlik ve 2 sebze bahçesi mübâdillere verilmiştir.

Beşinci sırada yer alan Vodina'dan 4 aile 16 nüfus gelmiştir. Aileler rençper, çiftçi ve 2 adet bakkal olarak görünmektedir. Ailelerin nüfusları, iki ve dört kişilik birer aile, beş kişilik 2 aile olarak deftere yazılmıştır. Bir aile 2 odalı, 2 aile de oda sayısı belli olmayan evler almışlardı. Bir aile ise ev alamamıştır. Vodina mübâdillerine sadece 11 adet tarla verilmiş görünüyordu. Bağ ve diğer arazi çeşitleri verilmemişti.

Kavala mübâdilleri 4 nüfus 2 aile olarak Çanakkale'ye gelmişler ve bu ailelerden biri aşçı, diğerinin ise mesleği belirtilmemiştir. Bir aile 1 kişi, diğer aile ise üç kişiden oluşmaktadır. İki ailenin birine 2 odalı diğerine ise 1 odalı ev verilmiştir. Fakat her iki aile de arazi alamamıştır.

Drama'dan ve Kayalar'dan birer aile ve üçer nüfus gelmiştir. Drama'dan gelen aileye 1 ev, Kayalar'dan gelen aileye ise beş odalı 1 ev verilmiştir. Her iki aileye arazi taksimi yapılmamış ve meslekleri de belirtilmemiştir. Toprak ve Karacaabat'tan birer aile ve ikişer nüfus gelmiştir. Toprak'tan gelenin mesleği semerci olup 2 odalı bir ev ve Karacaabat'tan gelenin ise mesleği belirtilmemiş olup bir ev almıştır. Her iki aile de hiçbir arazi alamamışlardı.

Selanik ve bölgesinden gelen mübâdillerin sayılarla ilgili durumu yukarıda anlatıldığı şekildedir. Toplamda 624 nüfus, 153 aile Selanik mübâdili, Mübâdil Esas Defterine göre Çanakkale merkeze gelmişti. Bu mübâdillere 146 ev, 731 tarla, 118 bağ, 52 zeytinlik ve 1 sebze bahçesi verilmişti. Ailelerden bazıları ev, bazıları ise arazi alamamış olarak görünmektedir²⁹.

Mübâdillerin çoğunun beş bölgeden geldiği fark edilmektedir. Yenice-i Vardar, Florina, Kalkış, Selanik merkez ve Vodina. Diğer ailelerin az olarak gelmesi, Çanakkale bölgesinin iklimi, zirai ve ticari faaliyetleri açısından bu bölgelere yakın olmaması ile açıklanabilir. Yine de mübâdiller arasında firar olayları da görülmektedir.

Anadolu genelinde olduğu gibi Çanakkale'ye gelen Selanik mübâdilleri arasında da iskân bölgesini terk edenler olmuştur. Bunlar deftere işlenmiş olup aileler hakkında firar açıklaması yapılmıştır. Gerçekleşen firar olaylarında herhangi bir tarih belirtilmemiş sadece ailenin bilgilerinin yazıldığı sütun ve satırda açıklamalar yapılmıştır.

İlk olarak vereceğimiz firar olayında, 10 kişilik ailesiyle Selanik Kalkış'tan gelen arabacı Faik Osman'ın İzmir'de firarda olduğu görülmektedir. Ailesi içerisinde karısı, annesi, kız kardeşleri, erkek kardeşi ve onların eşleri bulunmaktadır. Kendisinin karısıyla ya da tek başına mı firarda olduğu bilinmemektedir³⁰.

Selanik merkezden gelen ve 6 nüfuslu ailesi bulunan Ali oğlu Celil'in kendisinin İzmir'de olduğu belirtilmiştir³¹. Selanik Karacaabat

²⁹ Göçmen Esas Defteri, s. 1–58.

³⁰ a.g.e., s. 4.

³¹ a.g.e., s.5.

mübâdillerinden İdris oğlu İbrahim ve karısının “Fırar” olduğu ve bu aileye sadece hane verildiği defterde görülmektedir³². Kunduracı ve Selanik merkez mübâdillerinden Hasan Yusuf oğlu Mehmet, toplam 5 kişilik aile nüfusuyla İzmir’de bulunmaktadır³³. Selanik Vodina mübâdillerinden Yusuf bin Ömer biraderi ile Çanakkale merkezde iki tarla almış fakat ev alamamıştı. Defterin açıklamalar kısmında “Fırar ve mahallî ikâmeti meçhul” şeklinde bir not düşülmüştü³⁴. 18 ve 15 yaşlarındaki bu iki kardeşin başka bir şehir veya kasabadaki yakınlarının yanlarına gittikleri düşünülebilir.

Kılıkış mübâdillerinden arabacı Hüseyin bin Ahmet toplam üç kişilik ailesiyle (eşi ve oğlu) fırar etmiştir. Ancak yerleri belirtilmemiştir³⁵. Fakat Toprak mübâdillerinden Ahmet İdris ve eşinin Çanakkale merkezi terk ettikleri ve İstanbul’da oldukları defterde belirtilmiştir³⁶.

Yenice-i Vardar’dan gelen rençper Hüseyin Pehlivanoğlu Molla Ahmet, yanında eşi, kızı ve gelini ile Çanakkale merkezde iskân edilip hane, bağ ve tarla almış görünmektedir. Fakat açıklamalar kısmında “İzmir’in Ahmetler nahiyesinde” şeklinde bir nota ilaveten “Kendisinin fırar olmasından yerine gelini Saffet Hanım geçmiştir” diye bir not daha düşülmüştür³⁷. Bu durumda, Molla Ahmet ya tek başına ya da karısı ve kızı ile İzmir’in Ahmetler nahiyesine gitmişti. Her iki durumda da yerine gelini malları almış olarak geçmiştir.

Lotu Hüseyin oğlu Mehmet eşi ve iki oğlu ile Florina’dan Çanakkale merkeze gelmiş fakat oğullarından birinin fıradada olduğu açıklamalarda belirtilmişti³⁸. Yenice-i Vardar’dan gelen Hasan Köle oğlu Ramazan eşi ve oğlu ile fıradadır³⁹. Florina mübâdillerinden Seyit oğlu İsmail’in eşi ile İzmir’e kaçtıkları belirtilmiştir⁴⁰. Hiçbir mal almayan Florina

³² a.g.e., s.7.

³³ a.g.e., s.10.

³⁴ a.g.e., s.10.

³⁵ a.g.e., s.16.

³⁶ a.g.e., s.19.

³⁷ a.g.e., s.28.

³⁸ a.g.e., s.30.

³⁹ a.g.e., s.33.

⁴⁰ a.g.e., s.35.

mübâdillerinden Süleyman kerimesi Gülistan'ın, toplam üç kişilik ailesiyle İzmir'de firarda oldukları açıklanmıştır⁴¹.

Hane, bağ, zeytinlik ve tarla alan Yenice-i Vardar mübâdillerinden Kerim oğlu Hasan oğlu Arif ve toplam yedi kişilik ailesi İzmir'in Ahmetler nahiyesine firar etmişlerdir⁴². Nereye firar ettikleri belli olmayan mübâdiller arasında Florinalı Karanfil oğlu Ramazan ve eşi de bulunmaktadır⁴³. Yine Florina mübâdillerinden Halim oğlu Hayrettin eşi, iki oğlu ve kızı ile Çanakkale'ye gelmiş fakat eşi firar etmiştir. Nereye gittiği de tam olarak bilinmemektedir⁴⁴. Florina mübâdillerinden olan bir başka ailede de, Çoban Bekir oğlu Ali'nin karısı İzmir'e firar etmiştir⁴⁵. Florinalı bir başka mübâdil aile ise, ailecek firar etmişlerdir. Nereye gittikleri belli değildir⁴⁶. Eşi Bergama'ya kaçan Yaşar oğlu Süleyman Florina mübâdillerinden bir başkasıdır⁴⁷. Ayrıca Yaşar oğlu Süleyman'ın kardeşi olduğu görülen Yaşar oğlu Hasan'ın eşi de Bergama'ya kaçmıştır⁴⁸. Florina mübâdillerinden Halim oğlu Kamil'in oğlunun İzmir'e firar ettiği defterde belirtilmiştir⁴⁹.

Yukarıda açıkladığımız toplam 20 firar olayında, aileler içerisinde birey olarak kaçanların olduğu gibi, ailecek iskân yerlerini terk edenlerde bulunmaktadır. İskân müdürlüğü bu gibi firar olaylarını da deftere işleyerek mübâdil ailelerin nüfusları ve durumlarını kontrol altına almayı düşünmüştür. Çünkü boşalan ev ve arazilerin, herhangi bir taşınır mal alamamış diğer mübâdil veya muhacirlere verilmesi durumu ortaya çıkmıştı. Mübâdiller hakkında bilgiler ne kadar iyi tutulur ise, isteklere o derece yeterli cevaplar verilebilmektedir.

Selanik mübâdillerinden olan Mürşide Hanım, geldiği yerdeki metrukatına karşılık verilen mallardan başka Çanakkale-Küçükkuyu'dan

⁴¹ a.g.e., s.37.

⁴² a.g.e., s.38.

⁴³ a.g.e., s.38.

⁴⁴ a.g.e., s.41.

⁴⁵ a.g.e., s.42.

⁴⁶ a.g.e., s.43.

⁴⁷ a.g.e., s.44.

⁴⁸ a.g.e., s.50.

⁴⁹ a.g.e., s.49.

da zeytinlik talep etmektedir. Bundan dolayı Çanakkale İskân Müdürlüğü, İskân Müdüriyeti Umumiyesine başvurarak zeytinlik verilip verilemeyeceğini sormuş ve “uygun” cevabını almıştır⁵⁰. Her mübâdil bu uygun cevabını alamıyordu. Bazı iskân mıntıklarında yeterince tarla, bağ veya işlenecek arazi olmadığı neden gösterilerek, ek talepte bulunan mübâdil veya muhacirlere olumlu cevap verilmiyordu. Fakat buna rağmen geldiği yerde evi ve arazisi olan her mübâdile karşılığı olan ev ve arazi dağıtımı yapılıyordu.

Sonuç olarak Çanakkale merkeze gelmiş olan Selanik mübâdillerinin yeterli derecede mal edindikleri görülmektedir. Ancak geldikleri yerde düzenli bir hayat içerisinde olduklarından dolayı, onlar açısından yeni topraklarına alışmak zor bir durumdur. Bu sebeple aldıkları topraklar yeterli gelse de, önceki topraklarından aldıkları verimi alamadıklarını, yeni topraklarının kendileri için verimsiz olduklarını düşünmektedirler. Mübadiller ve muhacirler, yeni geldikleri yerleri ilk başlarda sevmeyebilir ve buralardan firar edebilirler. Selanik ve civarından mübadele kapsamında Çanakkale merkeze gelen mübadiller arasında da firar olayları olmasına rağmen, mübadillerin çoğu, yavaş yavaş yeni hayatlarına uyum sağlamışlardır.

⁵⁰B.C.A., T.İ.G.M., 272. 1.3 / 82. 21. 16., 22 Nisan 1928.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

Toprak İskân Genel Müdürlüğü (T.İ.G.M):Fon Kodu: 272..0.0.0

2. Çanakkale Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivi

Göçmen Esas Defteri, 1927 Yılı Mübadil Göçmenlere Ait Fihrist.

Resmi Yayınlar

Düstur

3. tertip, c.V, İstanbul 1931.

T.B.M.M. Zabıt Cerideleri

Devre: II, İçtima: I, c.III, Ankara 1968.

Devre: II, İçtima: II, c. VII/I, Ankara 1968.

Devre: II, İçtima: II, c. IX, Ankara 1975.

Devre: II, İçtima: II, c. X, Ankara 1975.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Ahenk (İzmir)

Hakimiyet-i Milliye (Ankara)

İleri (İstanbul)

Sada-yı Hak (İzmir)

Tanin (İstanbul)

Dergi

Ayın Tarihi

Makaleler

ARI, Kemal, “Mübadele Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri(1923–1924)”, **Ç.T.T.A.D**, I / 1, İzmir 1991, s. 13–46.

BARKAN, Ömer L., “Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri”, **Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, s. 23-105.

ÇANLI, Mehmet, “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi II”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 130, İstanbul 1994, s.51–59.

ÇAPA, Mesut, “Lozan’da Öngörülen Türk Ahâli Mübâdelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin Katkıları”, **Atatürk Yolu**, Yıl:1 Sayı:2, Ankara 1988, s. 241–256.

ORHONLU, Cengiz “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Bellekten**, XXXVII / 148, Ankara 1973, s. 485–495.

Kitaplar

ADIYEKE, Ayşe N., **Yunanistan Sınırları İçinde Müslüman Cemaat Örgütlenmeleri: Cemaat-ı İslamiyeler 1913–1998**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara 2001.

ARAR, İsmail, **Hükümet Programları (1920–1965)**, İstanbul 1968.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç(1923–1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

BAYAR, Celâl, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, c.V, İstanbul 1967.

CENGİZKAN, Ali, **Mübadele Konut ve Yerleşimleri**, Arkadaş Yayıncılık, Ankara 2004.

İskân-ı Teâvün Cemiyeti Umûmî Kongre Mübâdele Encümeni Mazbatası, İzmir 1339.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim yayınları, İstanbul 1993.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, c. II, Takım: 2, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1973.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları C.I (1920–1945)**, T.T.K, Ankara 1983.

SVORONOS, N. J., **Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları**, Çev. M. Galip, Ankara 1935.

ÇANAKKALE MUALLİMLER BİRLİĞİ DERGİSİ'NDE EĞİTİM VE ÖĞRETİMLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELER

THOUGHTS AND SUGGESTIONS ON EDUCATION PUBLISHED IN THE JOURNAL OF ÇANAKKALE TEACHER'S UNION

Aziz KILINÇ

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ÖZET

Türk eğitim sisteminde Tanzimat'la birlikte başlayan ıslahat faaliyetlerinin hızlı bir ivme kazanması, daha çok II. Abdülhamit ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde belirginleşmiştir. II. Abdülhamit dönemindeki "Usûl-i Cedîd" (Yeni Yöntem ve Teknikler) hareketiyle başlayan ve Meşrutiyet döneminde yeni eğitim anlayışlarını ilk olarak Türk eğitim sistemine sokmayı amaçlayan yaygın faaliyetleri önemlidir. Cumhuriyet'in ilk yılları ise, Batı'daki reformcu eğitim akımlarının temel prensip ve görüşlerinin daha plânlı olarak alınıp özümsemeye ve temsil edilmeye çalışıldığı bir dönemdir.

Cumhuriyet'in ilânından önce, Cumhuriyet eğitiminin başlıca hedef ve programlarının belirlenmesinde Maarif Kongresi (1921) gibi oldukça önemli bir toplantıyı düzenleyen Türkiye Muallimler Birliği'nin, bu dönemin ilk yıllarında gerçekleştirdiği çeşitli toplantı, konferans ve yaygın faaliyetlerinin de, bu çabalarda rolü büyük olmuştur. Muallimler Birliği'nin gerek merkez teşkilâtının, gerekse Anadolu'nun hemen her vilâyetine yayılan şubelerinin çıkardıkları çeşitli dergilerin, yeni eğitim görüşlerinin ülkede tanıtılmasında etkileri oldukça fazladır.

Bu dergilerden *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisi de, bu çabaların bir ürünüdür. Bu derginin bütün sayıları (beş sayı), taranarak derginin amacı ve yayımlanan yazılar analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bir avuç idealist öğretmen tarafından Mayıs-Ağustos 1926

tarihlerinde yayınlanan dergi, eğitim dergisi olması özelliğinin yanında yerel ölçüde de olsa, kültür, sanat ve edebî özelliklere de sahiptir.

Çanakkale Muallimler Birliği dergisinde Batı'da XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan yeni eğitim görüşlerinden etkilenen, doğrudan eğitim sorunlarıyla ilgili yazılar dikkat çekmektedir. Bu yazılarda Çocuktan Hareket ve İş Okulu akımlarının savunulduğu entelektüalist nitelikteki geleneksel öğrenme okulunun eğitim anlayışından uzaklaşarak, edineceği bilgiyi pratik hayatta kullanabilecek, üretici ve aktif yeni insan tipini yetiştirecek bir eğitim sisteminin okullarını yerel ölçüde kurma çabaları bulunmaktadır.

Dergide eğitim sorunları yanında, o yılların önemli bir tartışma konusu olan harflerin ıslahı sorunu ele alınmakta, Çanakkale tarihini ve Troya harabelerini anlatan tarih yazıları bulunmaktadır. Yine sıtma gibi sağlık sorunlarını, tarımla ilgili faydalı bilgileri, dünyanın oluşumu ve kutupların keşfi gibi coğrafya konularını içeren dergi, toplum güncel bilgi ihtiyaçlarını karşılayan yazılarla da dikkat çekicidir. Öte yandan yerel bazı masallar, tiyatro denemeleri ve şiirlerle sayfalarını edebî ürünlerle zenginleştiren dergi, aynı zamanda eğitim hayatıyla ilgili güncel yerel haberleri duyurmaktadır.

Bütün bu özellikleriyle *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisi, kısa süren yayın hayatına karşılık, o yıllarda Çanakkale'nin başta eğitim olmak üzere kültür hayatına önemli bir katkı getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, eğitim, Çanakkale Muallimler Birliği

SUMMARY

Although reform activities in the Turkish education system began during the Tanzimat period, the process speeded up during Abdulhamit II and especially during Mesrutiyet II (Constitutional Monarchy) period. The press activities, which began during Abdulhamit II with the "Usul-i Cedit" (New Method) activity and aiming to introduce the new educational perceptions into the Turkish education system, were important. The early years of the Republic of Turkey was a period when the main principles and ideas of the educational movements of the western reformist were adapted and practiced in a more planned way.

The Turkish Teachers Association played an important role on the development of Republic Education with its publications, conferences, and meetings, including Educational Meeting (1921) before the establishment of the Republic. The publications that were published by The Turkish Teachers Association main center and its branches in the Anatolia were very effective in introducing the new educational system.

The journal of *Canakkale Muallimler Birliği* was one of these publications. This professional journal, published by one handful idealist teachers between May 1926 and August 1926, had also, even locally, cultural, artistic, and literary aspects. In the journal of *Canakkale Muallimler Birliği*, educational articles that were affected by Western educational ideas that appeared in the early 20th century were noticeable.

These articles departed from the traditional educational perception of “Child Oriented Movement” and “Labor School”. These articles attempted, even locally, to establish educational system that raises a new human model that is able to use their knowledge in practice productively, and actively. According to the journal, students gain the knowledge from modern school not as an ornament but as a tool that he may use in his real life.

In addition to educational problems, the problems that aroused from reform of the alphabet, the history of Canakkale, news and articles about Troia, health problems, agricultural issues, geographical topics, literary works such as poems and theater were mentioned in the Journal of *Canakkale Muallimler Birliği*.

With all these features, despite of its short publication life, the journal of *Canakkale Muallimler Birliği*, provided important contributions to cultural life and especially to educational life.

Key words: Republic, education, Canakkale Muallimler Birliği

Giriş

Türk eğitim sisteminde Tanzimat'la birlikte başlayan ıslahat faaliyetleri, II. Abdülhamit ve özellikle Meşrutiyet döneminde daha da hız kazanır. Bu dönemde, "*Usûl-i Cedî*" (Yeni Yöntem ve Teknikler) olarak adlandırılan bu harekette Satı Bey, Tevfik Fikret gibi aydınların eğitim sisteminin hem bütünü, hem de çeşitli alanlarıyla ilgili reform önerileri ve bu amaçla giriştikleri reform faaliyetleri dikkat çekicidir. Cumhuriyetin ilk yılları ise, Batıdaki reformcu eğitim akımlarının temel prensip ve görüşlerinin daha plânlı olarak alınıp özümsemeye ve temsil edilmeye çalışıldığı bir dönemdir.¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminde eğitim, öğretim ve ders programlarının gelişimi, yeni devletin ilkeleri ve inkılaplar doğrultusunda, bir taraftan "*millîleşmek*", diğer taraftan da "*çağdaşlaşmak*" hedefleri yönünde ve Batıda ortaya çıkan gelişmelere paralel, yeni ders ve muhtevaların, öğretim yöntem ve tekniklerinin alınmaya çabalanması gibi faaliyetler olarak özetlenebilir.² Bu amaçla

¹ Batı'daki reformist eğitim görüşlerinin Türk Eğitim Sistemine girişi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Osman Kafadar. *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara, 1997.

² "Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usûl, malumâtı insan için fazla bir süs, bir vasıtayı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden

Batıda 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkan reformcu eğitim akımlarının üzerinde durduğu "*hayata ve çocuğa görelilik*", "*faaliyet ve iş*", "*toplu tedris*", "*kendi kendine yönetim veya demokratik eğitim*" gibi prensipler doğrultusunda eğitim programlarında çeşitli düzenlemelere ve uygulamalara gidilmiştir.

Cumhuriyet döneminin özellikle ilk yıllarında görülen, reformist eğitim görüşleri yönündeki oldukça zengin bir şekilde ortaya çıkan yayın faaliyetlerinin arka plânında, Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinin ve aydınlarının faaliyetleri vardır. Meşrutiyetin başlarında yayımladığı *Tâlim ve Terbiyede İnkılâp* (1912) ve diğer eserleriyle, daha o dönemde dikkatleri üzerine çekmiş olan *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*, bu dönemin önemini şöyle belirtir:

*"Pedagoji, Meşrutiyet devrimi ile, memleketin fikir hayatına canlı olarak, ilk karışan Avrupaî spekülâsyon oldu. Onun için her en önce gelen gibi, bu hayatın alanında kendine geniş ve ehemmiyetli bir yer açtı ve bütün diğer spekülâsyonlara karşı diktatörlük etmeye başladı"*³.

Gerçekten de, telif ve çeviri eserler yanında, Meşrutiyet döneminde yayınlanan eğitim ağırlıklı birçok dergi, Cumhuriyet dönemindeki faaliyetlerin oldukça zengin bir hazırlık safhasını oluşturmuştur. Böyle bir zemin üzerinde, Batı'daki reformist eğitim görüşlerinin Türkiye'ye çeviri ve telif eserlerle sokulması faaliyetleri yoğunlaşmıştır.

Cumhuriyetin girişmek istediği eğitim reformlarında, diğer inkılâplar gibi, Batıdaki gelişmelerden hareket etme amacı, yeni devletin eğitim politikalarının önemli bir özelliği olmuştur. Yeni devlet sosyo-politik ve kültürel hedefleriyle ideal, düşünce ve faaliyetleriyle Batıcıdır. Zorunlu olarak eğitimin esası da Batıcılıktır. Nitekim hem yerli Batıcı aydınlarca

amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir." (1 Mart 1923, Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşması).

"Muallimler! Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir" (25 Ağustos 1924, Türkiye Muallimler Birliği Kongresi'ndeki konuşması).

³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Öğretmen*, [y.y.], 1944:14.

bu yol izlenmiş hem de bazı Batı'lı eğitimciler⁴ zaman zaman çağrılarak onlardan fikirler alınmış, raporlar istenmiş, eğitim politikaları bu doğrultuda geliştirilmiştir.

Bu eğitimcilerin verdikleri raporların, Türkiye'ye reformist eğitim görüşlerinin girmesinde rolleri olduğu muhakkaktır. Özellikle, *John Dewey*'nin okulun hayatla ilgisinin kurulması, iş eğitimi, toplu tedris, okul binaları ve öğretmen yetiştirme gibi hususlarda önerdiği görüşleri, daha sonraki eğitim reformlarında oldukça etkili olmuştur. Diğer taraftan, Batı'daki "*İş Eğitimi*" ve "*Yeni Okul*" hareketlerinin Türkiye'ye girmesinde ve tanıtılmasında, Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok eğitimci/öğretmenin oldukça geniş bir yayın faaliyetine giriştikleri dikkati çeker. Bu faaliyetlerin teşvikçisi, -resmî veya kamuoyu şeklinde-Maarif Vekâleti'nde *Bakan Mustafa Necati* ile beraber hâkim olan eğitimi Batı'daki gelişmelere göre reformdan geçirme zihniyetidir. Meselâ, Maarif Vekâleti'nin Mart 1925'den Ekim 1940'a kadar yayınladığı *Maarif Vekâleti Mecmuası* ile *Terbiye* dergisinin hemen bütün sayılarında, yabancı ülkelerdeki yeni eğitim hareketlerini tanıtan bol miktarda yazı vardır.

Cumhuriyetin ilânından önce, *Maarif Kongresi (1921)* gibi, Cumhuriyet eğitiminin başlıca hedef ve programlarının belirlenmesinde oldukça önemli bir toplantıyı düzenleyen Türkiye Muallimler Birliği'nin, bu dönemin ilk yıllarında gerçekleştirdiği çeşitli toplantı, konferans ve yayın faaliyetlerinin de, bu çabalarda rolü büyük olmuştur. Muallimler Birliği'nin gerek merkez teşkilâtının, gerekse Anadolu'nun hemen her vilâyetine yayılan şubelerinin çıkardıkları çeşitli dergilerin, yeni eğitim görüşlerinin ülkede tanıtılmasında etkileri oldukça fazladır.⁵

⁴ Söz konusu Batı'lı eğitimciler ve Türkiye'ye geldikleri yıllar şöyledir: John Dewey, 1924; Alfred Kühne, 1925; G. Stiehler, 1926; Frey, 1926; Omer Buyse, 1927; Ernest Egli, 1927; Dr. Oldenburg, 1927; Adolphe Ferrière, 1928; Albert Malche, 1932; Berly Parker, 1934; W. Dickermann, 1951; K. V. Wofford, 1951; John Rufi, 1952; E. Tompkins, 1952; L. Beals, 1952; R. J. Maaske, 1953; E. S. Gorvine, 1955.

⁵ Bu dergilerin başlıcaları şunlardır:

Muallimler Mecmuası: İstanbul Muallimler Birliği tarafından 1922-1935 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

Muallimler Birliği, Türkiye Muallimler Birliği Umumî Merkezi, 1925-1927.

Muallimler Mecmuası, İstanbul Muallimler Birliği, 1922-1935.

Bu dergilerden *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisi de, bu çabaların bir ürünüdür. Bu derginin bütün sayıları (beş sayı), taranarak derginin amacı ve yayınlanan yazılar analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bir avuç idealist öğretmen tarafından Mayıs-Ağustos 1926 tarihlerinde yayınlanan dergi, eğitim dergisi olması özelliğinin yanında yerel ölçüde de olsa, kültür, sanat ve edebî özelliklere de sahiptir.

Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi ve Amacı

Çanakkale Muallimler Birliği dergisi, Batıdaki yeni eğitim hareketlerinin Türkiye'ye girişı ve tanıtılması açısından önemli ve dikkat çekicidir. “*Meslekî, İlmî, Edebî, Terbiyevî Mecmua*” tanıtım başlığıyla çıkan dergi, Çanakkale Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır. Derginin kapağında Atatürk'ün resmi ve resmin altında, “*Çanakkale ilk komutanlık ettiğim yerdir*” ve “*Reis-i Cumhuriyemiz Gazi Mustafa Kemal*” ibaresi yer almaktadır. Derginin 28 Mayıs 1925 tarihli ilk sayısı, “*İlk Söz*” başlıklı yazı⁶ ile başlamaktadır. Derginin amaçlarını açıklayan bu yazıda, Cumhuriyetin kuruluşu “*Türk'ün yalnız kendi azmi, büyük imanıyla doğan içtimaî inkılâp*” olarak taçlanır. Bu niteleme ve bütünüyle “*İlk Söz*”deki söylem, *Ziya Gökalp*'in daha Meşrutiyet döneminde *Genç Kalemler* dergisinde yayınladığı “*Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler*” (1911) başlıklı yazıdaki görüşlerine oldukça benzemektedir.

Bu yazıda derginin hedefleri olarak öncelikle “*taassub*”a karşı savaş açılmakta ve öğretmenlere “*bilgi ışığı*”nı ülkenin en uzak köşelerine kadar sokma görevi yüklenmektedir. İkinci hedef, doğrudan öğretmenlik mesleği açısından ifade edilmiştir. *Çanakkale Maarif Müdürü Muzaffer Nâmi Bey* tarafından yazılan “*İlk Söz*”de, “*zamanın yeniliklerinden bihaber olan muallim, elindeki satırı önüne gelenin başına indiren çulgın bir cellâttan başka bir şey değildir*” ibaresi yer almaktadır.

Derginin üçüncü amacı, reformcu eğitim akımlarının etkilerini açıkça taşıyan mevcut okulların yenileştirilmesiyle ilgilidir. Ancak bu amaç ifade edilirken memur yetiştiren Tanzimat mekteplerine, o dönemde

Erzurum Muallimler Birliği Meslek Mecmuası, 1924.

Duygu ve Düşünce, Sivas Muallimler Birliği, 1927.

Dirlik, Kırşehir Muallimler Birliği, 1927.

⁶ “İlk Söz”, *Çanakkale Muallimler Birliği*, S. 1, 28 Mayıs 1341, ss. 1-4.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi eğitimcilerin dergiye göre “*ifratkâr*” yaklaşımları uygun görülmemekte, “*Biz herkes gibi bu mektebe küfrân-ı nimet etmeyeceğiz*” denilmektedir. Çünkü yazıya göre okul, içinde bulunduğu toplumun bir modelidir. Tanzimat mektebi, siyasal ve toplumsal bir ihtiyacın sonucu olarak doğmuştur. Bu mektep gerekliydi ve gerekli olduğu kadar görevini yerine getirdi, hatta bir “*vatanperver*” kitlesi olan memurları yetiştirdi. Öte yandan Tanzimat mektebi, kolay kolay yerini yeni okullara bırakmıyor. Yazıya göre bunun en önemli nedeni, halkın çoğunun bu okullarda yetişmesi ve dolayısıyla bu okulları benimsemiş olmalarıdır. Oldukça peşin yargılardan uzak olan derginin bu yaklaşımı, eğitim sosyolojisinin verilerine uygun ve gerçekçi olduğu söylenebilir.

Fakat dönem değişmiştir ve artık Tanzimat mektebi ihtiyacı karşılamamaktadır. Artık çağın okulu, “*Kitap sahifelerine dizilmiş olan onun bunun fikrini bir sandığa mal doldurur gibi çocukların kafasına doldurarak o fikirlerden kendinden ziyade başkalarının istifadesine meydan verecek ve çocukları birer gramofon plâğı hâline getirecek bir imalâthane değildir*”. Okul birer medenî cesaret, bireysel girişim, çocuğun kendini gerçekleştirecek ve yaratacak bir “*menba*” olmalıdır. Çağdaş okul, bilimi öğrencisine bir süs diye değil, hayatî ihtiyaçlarının giderilmesinde bir araç olarak kazandırır. Yazıya göre, yeni toplumsal hayatın açtığı yolda Türk toplumunun hayatî ihtiyaçlarını duyuracak, toplumsal sorunları çözecek, topluma bir varlık ve erginlik verebilecek, işi ve iş bulmayı öğretecek, ihtiyaçları görecek ve yaratacak kuvvetleri doğuracak yeni okullar, artık birer kitap okulu değil, hayat ve iş yurdu olan birer “iş okulu” olacaktır. Bu yeni okullarda çocuk, artık bilgiyi kendi kendine faaliyeti sonucunda elde edecektir. Kitap ise yalnız çocuğun ürünü elde etmesine yardımcı olan bir araçtan ibaret olacaktır.

Böylece reformcu eğitim akımlarından özellikle Çocuktan Hareket ve İş Okulu akımının önemle üzerinde durduğu “*hayata ve çocuğa görelilik*”, “*faaliyet ve iş*” ilkelerini merkeze alarak yeni bir eğitim anlayışı öngörülen ve savunulan bu yazıda, ayrıca yeni okullarda çocukların küçük topluluklar oluşturacak şekilde eğitilmelerine de önem verilmektedir. Çocuklar bu toplulukların içinde sosyal hayatı yaşatacak, ev ve günlük hayatın işlerine okulda büyük bir zaman ayıracaktır. Bu görüşler de, İş Okulu akımının üzerinde durduğu okulların birer “iş

topluluğu” olma ilkesine benzer açıklamalardır. Bu ilke, iş okulunu eğitimden beklenen en son amaca, yani karakter sahibi ideal insanı yetiştirerek bu tipte bireylerden oluşacak ideal toplumun oluşumunu gerçekleştirme yönünde, okula toplumsal bir nitelik kazandırır. Böylece iş okulunda bireyin eğitimi, insanlık değerlerinin ve idealinin yaşanması amacına yönelik demokratik bir nitelik alır.

Dergiye Konu Olan Yazılar

Çanakkale Muallimler Birliği dergisinde çıkan yazılar, aşağıda tabloleştirilmiştir. Tablolar incelendiğinde eğitim konularına yönelik yazıların yanında kültür, sanat ve edebî içerikli yazılar yer almaktadır.

Tablo 1: Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi Sayı 1 (28 Mayıs 341-1925)

Yazının Adı	Yazarı	Sayfa No
Meslekî ve İlmî : İlköz	Muzaffer Nami	1-4
İntizam. İnzibat	Ahmed Süreyya	5-6
Ana Mektepleri 1	Muzaffer Nami	7-8
Sıhî Sütun Sıtma	Muzaffer Nami	9
Zaman Babalarına	A. S.	10
Teftiş NotlarındanTruva Harabeleri	Muzaffer Nami	11-12
Edebiyat: Musul İçin(Şiir), Millet ve Sultan (Şiir)	Muzaffer Nami	13-14
Çocuk Sütunu: İmtihan	A. S.	1-5
Mektep Haberleri: Köylerimizde İntibah	Muallimler Birliği (İmzasız)	16

Tablo 2: Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi Sayı 2 (15 Haziran 341-1925)

Yazının Adı	Yazarı	Sayfa No
Meslekî ve İlmî : İlk Mektepler	Muzaffer Nami	1-2
İntizam. İnzibat	Ahmed Süreyya	3-4
Fennî Terbiye Mefhumları	Ahmed Süreyya	5
Hayat Mektebi	Ahmed Süreyya	6-7
Ana Mektepleri 2	Muzaffer Nami	8-9
Sihhî Sütun Sıtma	Doktor Ziya	12
Truva Harabeleri	Muzaffer Nami	13
Çanakkale Tarihi	Mehmet Gayur	13-15
Edebiyat: Millet ve Sultan (Şiir)	Muzaffer Nami	15
Bir Masal (Büyük Baba)	Muzaffer Nami	14
Telif ve tercüme edilecek eser hakkında ilân	A. Selçuk	17

Tablo 3: Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi Sayı 3 (24 Temmuz 341-1925)

Yazının Adı	Yazarı	Sayfa No
24 Temmuz	Mehmet Gayur	1-3
Çanakkale Tarihi	Mehmet Gayur	4-6
Ana Mektepleri 3	Muzaffer Nami	7
Tedris ve Terbiye Usulleri	Kemalettin Derviş	8-9
Sihhî Sütun Sıtma	Milashlı İsmail Hakkı	10
Ziraat Sahifesi: Faideli Tecrubeler	Hasan Fehmi	11
Büyük babanın Masallarından: Kafadar Dayı	Büyük baba	12
1340-1341 Senesi Muallimler Birliği Heyeti İdaresinin 1341-42 Kongresinde Kâtib-i Umumî Gayur Bey tarafından Kıraat Olunan Rapordur		14-16
Senelik Hülâsa-i Hesabat Cetvelidir		16

Tablo 4: Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi Sayı 4 (15 Ağustos 341-1925)

Yazının Adı	Yazarı	Sayfa No
Çocuklarda Deha	Mehmet Gayur	1-2
Çanakkale Tarihi	Mehmet Gayur	3-6
Münfasıl Harf Mi Muttasıl Harf Mİ	Kemalettin Derviş	5-8
Akompanyon=Refakat	Hasan Tahsin	9
Sihhî Sütun Sıtma	Milashlı İsmail Hakkı	12
Büyük babanın Masallarından: Kafadar Dayı	Büyük baba	13

Tablo 5: Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi Sayı 5 (31 Ağustos 341-1925)

Yazının Adı	Yazarı	Sayfa No
Terbiye-i Etfal: Aile ve Mektep	Mehmet Gayur	1-2
İçtima-i Malumat: 15 Kuruşa Devr-i Âlem	Ankara Telgraf Müdürü M. İhsan	3
Lâtin Harfleri Mi Kendi Harflerimizi Islah Mı?	Kemalettin Derviş	5-7
Sihhî Sütun Sıtma	Milashlı İsmail Hakkı	8-10
Buzlar Arasında	Muammer Niyazi	11-12
Tefrika I : Yoklukta (İki Perdelik Tiyatro)	Mehmet Gayur	13

Dergide Yeni Eğitim Anlayışı

Derginin yazarlarının iyi yetişmiş, Batı'daki eğitim sistemini bilen eğitimciler olduğu yazılarında ele aldığı konulardan anlaşılmaktadır. O dönemde Batı'da geçerli eğitim kuramlarının ve uygulamaların takip edildiği görülmektedir. Başta *Muzaffer Nami*, *Ahmet Süreyya* ve *Mehmet Gayur* gibi eğitimciler Çanakkale'nin eğitimle ilgili sorunlarını tespit ederek Batıdaki eğitimle ilgili gelişmeleri öğretmenlerle paylaşmışlardır. Yerel eğitim sorunlarının çözümünde dergiye yazı yazan eğitimciler önemli çözüm önerileri de getirmiştir.

Dergide *Ahmet Süreyya* tarafından yazılan “*İntizâm. İnzibât*” başlıklı yazılar,⁷ daha çok İş Okulu akımının bu ilkesi çerçevesindeki yazılardır. Cezanın her şekliyle kaldırılmak istendiği yeni eğitim anlayışının hâkim olduğu okullarda, geleneksel okulun biçimsel ve dıştan empozeli disiplin anlayışı yerine, “*self-government*” adı verilen ve esas amacı ahlâkî ve sosyal bir vatandaş yetiştirmeye yönelik çocukların içten gelen serbest faaliyetlerini yine serbest bir sosyal ortam içerisinde yaparak toplum düzeninin gerekliliğini kendi tecrübeleriyle anlayabilmelerini sağlayacak içten şekillendirici etkin bir disiplin anlayışının geçirilmesi söz konusudur. *Ahmet Süreyya*, bu disiplin anlayışına “*İhrazâne inzibât*” adını vermekte ve bu tür disiplinin mevcut okullarımızda kabul edilen resmî disiplin anlayışı olduğunu belirtmekte, *Dewey*’nin bu konudaki görüşlerini vurgulamaktadır.

15 Haziran 1925 tarihli ikinci sayının ilk yazısı olan “*İlk Mektepler*” yazısı⁸ da, “*İlk Söz*”de yukarıda belirtilen görüşlerin daha ayrıntılı olarak ele alındığı bir yazıdır. *Muzaffer Nâmi*, derginin ikinci sayısındaki bu yazısında, eğitime sosyolojik bir yaklaşım hâkimdir. Okulun doğrudan doğruya toplumun sosyal ihtiyaçlarının bir “*maskesi*” olduğunu ileri süren yazar, toplumun ihtiyacı ile okulun ihtiyacı arasında paralellik kurar.

Bunun nedeni, okulun görevinin topluma faydalı bireyler yetiştirmesidir. *Muzaffer Nâmi Bey*’e göre, yoklukların hâkim olduğu Türkiye, “*iğneden ipliğe kadar yabancı ellere, yabancı fikirlere*”, muhtaçtır. Aslında karakter yönünden yabancı milletlerden hiç de aşağı olmadığımız, hatta birçok noktalarda onlardan yüksek olduğumuz hâlde, ekonomik bağımlılık içindeyiz. Yazara göre, bu durumun nedeni toplumu oluşturan bireylerin aldığı eğitimidir. Eski okul bu durumun gerçek sebebidir. Çünkü eski okullar, insanî duygularımızı geliştirerek bizi yükseltirken, bu terbiye ile paralel gitmesi gereken diğer kuvvetlerimizin gelişmesini hiç dikkate almamış ve bizi okur-yazar kılarak kitap sayfalarına bağlamış, gerçeği görmeye bizi “*kör*” etmiştir. Bunun sonucunda da

⁷ Ahmet Süreyya, “Terbiye-i Etfâl Mefhumâtından: İntizâm-İnzibât”, *Çanakkale Muallimler Birliği*, S. 1, 28 Mayıs 1341, ss. 5-6; S.2, 15 Haziran 1341, ss. 3-6.

⁸ Muzaffer Nâmi, “İlk Mektepler”, *Çanakkale Muallimler Birliği*, S. 2, 15 Haziran 1341, ss. 1-3.

başkalarının bilimsel ve teknolojik üretimleriyle ihtiyaçlarımızı gidermeye çalışmış; eski okul bizi tamamıyla bir “hazırcı”, bugünkü terminoloji ile ifade edilirse, bilgi toplumundan uzak, bilgiyi üreten değil, tüketen bir duruma sokmuştur.

Yazara göre, bu durumdan kurtulmanın çaresi, “*mevcut kitap mekteplerinin kapısını kapamak, tecrübe ve müşahede esaslarına*” dayalı olan “*iş ve görgü mektepleri*”ni açmaktır. *Muzaffer Nâmi* bu görüşünü cumhuriyet hayatına bağlamakta ve iş okulunu cumhuriyetin zorunlu bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. O Amerika’nın, Rusya’nın, Anglo-Saksonların oldukça önem verdiklerini belirttiği bu yeni okulların özelliklerini şu sözlerle betimler:

“Bu mektepler öyle müesseselerdir ki çocuk buradan içeri girdiği gün bütün lâzıme-i içtimaiyeyi (gereken sosyal ortamı) bulur. Mektep bir aile şefkati kokan temiz, saf, muhabbetkâr muhiti içinde hayatın bütün tecrübelerini çocuğun önüne döker. Her kazancın mutlak bir emek mukabilinde doğacağını öğretir. Bir sahan yemekten en büyük bilgilere kadar çocuğun tecrübelerine müşahedelerine istinat ederek verir. Çocuk her kazancını bir görgüye bir tecrübeye medyun kalır. Matbaada, bahçede, atölyede çalıştırır. Çocuğa tabiatın esrarını kendi eliyle açtırır. Kitap, emek, bilgi neticeden ibaret olur. Her bilgiyi çocuk işi ile izah eder. Kitabı da kendi tecrübeleriyle başkalarınınkini mukayese ve bu mukayeselerini tevsî için kullanır. Velhasıl idrak kuvvetleriyle fiil kuvvetlerini mütevazı bir surette yetiştirir. İşî ilme, ilmi işe bağlar. Düşünmek, düşündüğünü yapmak cesaretini bağışlar.”

Çanakkale Muallimler Birliği dergisinde yeni eğitim anlayışı doğrultusunda kaleme alınan başka yazılar da vardır. *Çanakkale Ortaokulu Müdürü Ahmet Süreyya Bey* tarafından yazılan “*Hayat Mektebi*” başlıklı yazı⁹ bunlardan birisidir. *Ahmet Süreyya* bu yazısında, toplumdaki bireysel girişim eksikliğini vurgulayarak hayatın gereklerini dikkate alan uygulamalı bir eğitimin önemi üzerinde durmaktadır. Yazarın sözünü ettiği “*Hayat Mektebi*”, liseyi bitirerek hayata atılmaya hazırlanmış gençlere birkaç yıl hayatta işe yarayan bilgi ve alışkanlıkları

⁹ Ahmet Süreyya, “Maarif Tetkikleri: Hayat Mektebi”, *Çanakkale Muallimler Birliği*, S. 2, 15 Haziran 1341, ss. 6-7.

kazandıran bir eğitim kurumudur. Ona göre bu kurumların amacı, öğretimden çok eğitimidir; gençlere sosyal hayatta hareket etmesini, onları içinde bulunduğu toplumun kendisinden beklediği görev ve sorumluluğa hazırlamaktır. Bu okullarda gençlere hayatlarında ihtiyaç duyacakları her türlü bilgi ve becerinin temelleri uygulamalı olarak öğretilerek onların hayatta başarılı olmaları amaçlanmaktadır. *Ahmet Süreyya Bey*, bu amaçla eğitim yapan üniversitelerin Avrupa ülkelerinde, özellikle İngiltere ve Amerika’da bulunduğunu, bu okulların incelenmesinin faydalı olacağını belirtmektedir.

Okul öncesi eğitim kurumları olan ana okullarının Osmanlı eğitim sisteminde açılmaları, özel kuramlar olarak II. Abdülhamit döneminde başladıysa da, bu kurumların yaygınlaşmaları ve resmi okullar olarak kurulmaları II. Meşrutiyet döneminde, özellikle Balkan Savaşları sonrasında mümkün olmuştur (Akyüz, 1996: 7-13). *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisinde Muzaffer Nâmi Bey’in ilk üç sayıda yer alan, ancak yarım kalan “*Ana Mektepleri*” başlıklı yazısı,¹⁰ özellikle Çanakkale’deki Ana Mektebi hakkında verdiği bilgiler açısından önemlidir. Yazar bu yazısında önce ana okulların Avrupa’da *Pestalozzi* ve *Frobel* tarafından kuruluşları hakkında bilgi vermekte, Türkiye’de ise geç kalındığını belirtmektedir. İlk dönemde mevcut resmi ana mekteplerin izlemesi gereken amaçlardan çok uzak olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu okulların çoğunluğu ilkokulların içinde, ayrı bir ödeneksizlik nedeniyle gereken araçlardan yoksun, daha doğrusu faal bir durumda gösterilen, fakat gerçekte idareten işletilen kurumlardı. Bu okulların ana muallimleri ise Darülmuallimât’ta çok basit olarak yetiştiriliyordu.

Yazara göre, 1914 yılı sonlarına doğru *Kâzım Nâmi [Duru] Bey*’in Maarif Nezareti’nin isteği üzerine yazdığı *Frobel ve Pestalozzi Usullerinde Tâlim ve Terbiye Dersleri* adlı eseri yayınlanınca, ana muallimler daha iyi yetişme imkânına kavuştular. *Kâzım Nâmi Bey*’in görevde bulunduğu *Hamdullah Suphi Bey*’in bakanlığı döneminde ana okullarına ciddi şekilde önem verilmeye ve hatta bakanlık istatistiklerinde bu okulların adları yer almaya başladı. Ancak bütün

¹⁰ Muzaffer Nâmi, “Ana Mektepleri”, *Çanakkale Muallimler Birliği*, S. 1, 2, 3, Mayıs, Haziran, Temmuz 1341, ss. 7-9; 8-9; 7.

çalabalara rağmen çağdaş bir ana mektebinin olduğu ileri sürülemez. *Muzaffer Nâmi Bey*, bu olumsuz durumun temel nedeninin anaokulların müdür ve öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun ne çocuğun psikolojisine ve ne de çocuğun (nema-yı beden) beden gelişimi özelliklerinin incelenmesi için fizyolojik bilgilere ve hatta oldukça eskide kalan Frobel yönteminin özünü anlamamış olmalarıdır. Öğretmen sorunundan sonra gelen ikinci sorun okul binasıdır. Muzaffer Nâmi, anaokulu binalarının sahip olması gereken fiziksel özellikleri ayrıntılarıyla belirtmekte; sınıfları bol hava ve ışık alacak şekilde ve bahçe ile ilişkili, döşemesi parkeli, üç dersaneli, teneffüs salonlu ve atölyeli olmaları üzerinde durmaktadır. Çanakkale merkezindeki Ana Mektebinin bu özelliklere sahip binası olduğunu belirten *Muzaffer Nâmi*, Maarif Müdürü olarak bu okulda sınıfların okul öncesi çocukların fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişimlerine uygun araç ve gereçlerle donatmaya özen gösterdiklerini gösteren ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Çanakkale Muallimler Birliği dergisinde eğitim sorunlarıyla doğrudan ilgili yazılar yanında, o yılların önemli bir tartışma konusu olan harflerin ıslahı sorunu ele alınmakta, Çanakkale tarihini ve Truva harabelerini yerel bilgilerle anlatan tarih yazıları bulunmaktadır. Yine sıtma gibi sağlık sorunlarını, tarımla ilgili faydalı bilgileri, dünyanın oluşumu ve kutupların keşfi gibi coğrafya konularını içeren dergi, toplumun güncel bilgi ihtiyaçlarını karşılayan, yazılarla da dikkat çekicidir. Öte yandan yerel bazı masallar, tiyatro denemeleri ve şiirlerle sayfalarını zenginleştiren dergi, aynı zamanda eğitim hayatıyla ilgili güncel yerel haberleri duyurmaktadır. Bütün bu özellikleriyle *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisinin, kısa süren yayın hayatına karşılık, o yıllarda Çanakkale'nin başta eğitim olmak üzere kültür hayatına önemli bir katkı getirdiği ileri sürülebilir.

Sonuç

Türkiye Muallimler Birliği, merkez teşkilâtında ve Anadolu'nun muhtelif illerinde dergiler çıkarmışlardır. Bunlardan biri olan, *Çanakkale Muallimler Birliği* dergisi, Cumhuriyetimizin ilk yıllarında yayımlanmış, genel olarak eğitim sorunumuzu, özel olarak da Çanakkale ilinin eğitim

sorunlarını ve çözüm yollarını tartışan bir dergidir. Bu dergi Çanakkale Muallimler Birliği tarafından çıkarılmıştır. Derginin yazarlarının iyi yetişmiş, Batı'daki eğitim sistemini bilen eğitimciler olduğu, yazılarında ele aldığı konulardan anlaşılmaktadır. O dönemde Batı'da geçerli eğitim kuramlarını ve uygulamaların takip edildiği görölmektedir. Başta *Muzaffer Nami*, *Ahmet Süreyya* ve *Mehmet Gayur* gibi eğitimcilerin dergide önemli yazıları vardır. Bu yazılarda Çanakkale'nin eğitimle ilgili sorunları dile getirilmiş ve bu sorunlara yerel anlamda çözüm önerileri ileri sürölmüştür. Toplam beş sayı yayımlanmış olmasına rağmen ele aldığı hayatî konular bakımından derginin eğitim tarihinde önemli bir yeri olduğu bir gerçektir.

ÇANAKKALE İLİNDE GÖREV YAPAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN HİZMETİÇİ EĞİTİM İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK İSTATİSTİKSEL BİR YAKLAŞIM

Aydın UÇAR

Sınıf Öğretmeni, Bayramiç Gazi İlköğretim Okulu

Mustafa Aydın BAŞAR

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Sebahat HAMARAT

Sınıf Öğretmeni, Gelibolu 75.Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu

ÖZET

Çanakkale ilindeki resmi okullarda 2005–2006 eğitim öğretim yılında görev yapan ilköğretim birinci kademe sınıf öğretmenlerinin, hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine çalışılan bu araştırmada toplam 136 öğretmenle görüşülmüştür. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik bir anket formu geliştirilmiş ve veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Öğretmenlerin ankete verdikleri yanıtlar demografik özellikleri ve mesleki bilgiler açısından değerlendirilmiş ve anlamlı farklılıklar araştırılmıştır. Bu farklılıklar parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları demografik ve mesleki bilgilerine göre farklılıklar gösterdiği bulunmuştur.

Öğretmenler genel olarak, “öğretimde yeni yaklaşımlar”, “yeni ilköğretim programı” ve “yapılandırıcı anlayışa dönük öğretim yöntem ve teknikleri” konularında hizmetiçi eğitim programlarına daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Yeni ilköğretim programı, öğretimde yeni yaklaşım, metot

SUMMARY

In this study, it has been interviewed with 136 primary school teachers who have worked at private schools in the city of Çanakkale between the years of 2005-2006, in order to determine their demands for their internal training. It has been used a questionnaire with the intention of determining the needs of the teachers and the data has been obtained from the inquiry method. The answers given by the teachers have been evaluated from the angle of professional knowledge and demography and then have investigated significant distinctions; these distinctions have been analyzed by the method of non parametrical statistics analysis and found out that the needs of the teachers' show distinctions in professional knowledge and demography. Usually, teachers more need internal courses of Ministry of Education about "new approaches for teaching", "new primary school program" and "formative teaching methods".

Key words: New primary school program, new approaches for teaching, method

Giriş

Günümüzde gözlenen ve gelecek yüzyılda da gözlenecek en belirgin özellikler, bugüne kadar üretilen tüm bilgilerin birkaç yılda bir, hatta her yıl katlanarak artışı ve olumlu, ileriye dönük yapıcı bir "değişim"dir. Kuşkusuz tarihin başlangıcından bu yana değişim hep yaşanmaktadır. Ancak, günümüzde yaşanan değişim çok hızlı, büyük, karmaşık ve kesintisiz bir özelliğe sahiptir (Sidi, 1997: 10).

Bu değişim hızına, ürünlerini uzun bir sürecin sonunda görebilme olanağı olan okul örgütlerinin ayak uydurabilmesi her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Teknoloji ve sosyoekonomik değişmelerin ve gelişmelerin gerisinde kalan meslek eğitiminin kazandırdıkları ile iş yaşamında gereksinme duyulan bilgi, beceri ve tutumlar arasındaki fark gittikçe büyümektedir. Çünkü üretim ve hizmet sektörlerinde meydana gelen teknolojik değişimler, hali hazırda sahip olunan becerilerin gelecekte yetersiz duruma düşmesine neden olmaktadır (Özyurt, 1997: 24).

Örgütlerin var olma nedeni; en az bir amacı, bir üretimi gerçekleştirmektir. Örgüt amacının gerçekleştirilmesi, yaşamının sürekli kılınması, üretimde verimli ve amaçlara ulaşmada etkililiğin yüksek olmasına bağlıdır. Bu sonuçlara ulaşmak, kaynakları ussal kullanmakla

ve ürünün kalitesinden özveride bulunmadan, daha fazlasını, daha ucuza üretmekle mümkün olur (Açıkalın, 1984: 1).

Verimliliğin artırılmasında teknoloji, hammadde, diğer sistemler başta olmak üzere birden çok faktör rol oynar, ancak bunların içinde en önemlisinin insan gücü olduğu söylenebilir. Örgüt ve yönetim açısından insan, üretimin temel ögesidir. İnsan gücü verimliliğinin artırılmasının önemli bir yolu ise, işgörenlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bunun aracı da hizmetiçi eğitimidir (Başar, 1993: 21).

Hizmetiçi eğitim; özel ve tüzel kişilere ait iş yerlerinde, belirli bir maaş veya ücret karşılığında işe alınmış ve çalışmakta olan bireylere görevleri ile ilgili gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazanmalarını sağlamak üzere yapılan eğitimidir (Taymaz, 1992). Sağladıkları hizmetlerdeki gelişmeleri yakından izleyerek varlıklarını sürdürme çabası içinde bulunan örgütlerin çoğu, örgün eğitimle iş yaşamının gerekleri arasındaki bu farkı kapatmak için işgörenlerini, hizmet içinde eğitmeye yönelmektedirler. Bu durumda örgüt işgörenlerinin değişen bilgi ve teknolojinin gereklerine uyumunu sağlamak ve üstlenecekleri yeni görevlere hazırlamak için sürekli olarak eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması kaçınılmaz hale gelmektedir (Özyurt, 1997: 24). Yirmibirinci yüzyılın en önemli sermayesi insan ve onun sahip olacağı bilgidir. Bu ikiliyi oluşturabilmek ancak sürekli eğitimle sağlanabilecektir (Sidi, 1997: 10).

Hızla gelişen bir toplumun ve mesleğin koşullarını evvelce görmüş oldukları öğrenimle karşılamakta zorluk çeken personelin hizmetiçinde yetiştirilmesinin zorunluluğu gün geçtikçe artmaktadır. Aslında eğitimin amaçlarından biri de eğitimin sürekliliğini sağlamaktır (Taymaz 1992: 7). Hizmetiçi eğitimi zorunlu kılan nedenler aşağıda belirtilen altı grupta altında incelenebilir (Canman 1995: 85):

- a) Hizmet öncesinde verilen bilgilerin eksik ve yetersiz oluşu.
- b) Kamu kesiminde “kariyer” düşüncesinin giderek kökleşmesi.
- c) Hizmette gelişme ve değişmelere ayak uydurma zorunluluğu.
- d) Kimi bilgi ve becerilerin yalnızca hizmetiçinde kazanılabilmesi gerçeği.
- e) Öğrenme ve kendini geliştirme isteği.
- f) Hizmetiçi eğitimin öğrenmeyi rastlantısal olmaktan kurtarıp sistemli hale getirmesi.

Gelişen bilgi birikimi çerçevesinde örgütlerde hizmet içi eğitimin amaçları eğitimi yapacak örgütün politikasına ve amaçlarına uygun olarak tespit edilmelidir. Hizmetiçi eğitimle belirlenen amaçlar hem örgütün hem de eğitim görececek personelin ihtiyaçlarına yönelik olarak tespit edilmelidir. Ayrıca hizmetiçi eğitimin amacı, personelin sadece genel kültürünü artırmak değil, personelin örgüt tarafından istenen niteliklere sahip olmasını sağlamaktır. Hizmetiçi eğitimin çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bunları birey, örgüt yönüyle ve genel olarak incelenebilir. Çalışanlar açısından amaç, bireyi işini daha iyi yapabilecek konuma getirmektir. Örgüt açısından ise örgütü meydana getiren bireylere görevlerini nasıl yapacaklarına, birlikte nasıl çalışacaklarına ilişkin bilgi sunmaktır. Bu durumda eğitimin başarıya ulaşmış olup olmadığı ölçüsü “hizmetin niteliği” ile ölçülür. Genel olarak hizmetiçi eğitimin amaçları şunlardır (Can vd. 1995: 196).

- a) Verimliliği yükseltmek,
- b) Performansı artırarak çalışanların güdülenmesini artırmak,
- c) Personeli üst kadrolara hazırlayarak eleman ihtiyacını örgüt içerisinde sağlamak,
- d) İş kazalarını ve işten kaynaklanan şikâyetleri ve hataları azaltmak,
- e) Örgüte dinamizm ve saygınlık kazandırmak,
- f) Örgüt yapısını, dış çevreden gelen değişimlere karşı esnek hale getirmek,
- g) Kişiler ve bölümler arası iletişime katkıda bulunmak,
- h) Bakım ve onarım giderlerini azaltmak,
- ı) İşe geç kalma ve devamsızlıkları azaltmak,
- i) Yöneticilerin denetim ve görev yüklerini azaltmak şeklinde sıralanabilir.

1. Problem

Toplumsal bir sistem olarak düşünülen eğitimin önemli öğelerinden birisi de öğretmenlerdir. Öğretmenler, ülke geleceğinin belirlenmesinde ve ülke kalkınmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, öğretmenlerin, alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür yeterliklerine sahip olmaları beklenmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin hem hizmet öncesi eğitimde, hem de hizmet içinde iyi yetiştirilmeleri ve öğretmenlerin sürekli olarak kendilerini yenilemeleri gerekmektedir.

Türk milli eğitim sistemine baktığımızda, son yıllarda, özellikle ilköğretim kademesinde yeni arayışların, yapısal değişikliklerin yoğun olarak yaşandığı görülecektir. Örneğin, insan kaynağının niteliğini geliştirmeye yönelik hizmet öncesi eğitim düzenlemeleri, zorunlu öğrenim süresi, eğitim programları geliştirme vb. yapısal değişiklikler bunların başlıcaları olarak sıralanabilir.

Sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçildiğinden bu yana, ilköğretimde kalitenin artırılmasına yönelik tartışmaların, alınacak öğretmen sayısı ve eğitim ortamlarına yoğunlaştığı görülmektedir. Kuşkusuz bunlar önemlidir. Ancak sistemde yer alan yaklaşık 400 bin ilköğretim öğretmenin yeni yapıya uyumu ve yeterliğinin geliştirilmesi çok daha önemlidir. Sekiz yıllık eğitime geçilmesi ve ilköğretim programının değişmesinin önemli bir boyutu, ezberci eğitimden, çocuklarımızı yarış atı olmaktan kurtulmak; aktif öğrenmeye dayalı, araştıran, soruşturan, ayrıntılı düşünme becerisi gelişmiş, yaratıcı nesiller yetiştirmektir (MEB, 2005).

Sistemde yer alan ve bugüne kadar çalışmalarını sınavlara göre planlamış ve uygulamış; yapılandırmacı anlayışa dönük ve aktif öğrenmeye götürecektir öğretmen davranışlarını kazanamamış ya da bunlardan uzaklaşmış öğretmenlerle bunun başarılması zordur. Milli Eğitim Bakanlığı, Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı'nın 1995 yılından itibaren hazırladığı hizmetiçi eğitim planlarında, özellikle ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlere yönelik eğitim programlarının çok yetersiz kaldığı görülmektedir. İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerinin daha çok il düzeyindeki hizmetiçi eğitim çalışmalarını bilgilendirilmesi ve geliştirilmesi uygulamaları öne çıkmıştır. Ancak, il düzeyindeki yetersiz kadro ve donanımlı hizmetiçi birimleri aracılığıyla yapılan eğitimler göstermelik kalmakta, işlevsel bir etkinlik olarak düzenlenememektedir.

Öğretmenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimlerinin saptanmasına yönelik olarak, değişik ihtiyaç saptama ve veri toplama teknikleri bulunmaktadır. Bu tekniklerin başlıcaları olarak gözlem, soruşturma, araştırma, işgören kayıtları üretim ve denetim raporları, performans değerlendirme, yönetici ve müşterilerin görüşleri ve anket v.b. olarak sıralayabiliriz (Taymaz, 1992; Kalkandelen, 1979). Kurumlar bu tekniklerin biri ya da bir kaçını birlikte kullanarak işgörenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimlerini otaya koymalı

ve bulgulara dayalı olarak hizmetiçi eğitim programlarını hazırlayıp gerekli planlamaları yapmalıdır.

Türkiye’de eğitim kurumlarına yönelik yapılan işgörenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimlerini belirlemeye yönelik araştırma ve uygulama çalışmalarında genellikle işgörene uygulanan anketler aracılığı ile veri toplanmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları ve elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Başaran’ın ilk ve orta dereceli okul öğretmenlerinin işbaşında eğitimleri üzerine yaptığı ve Türkiye genelini kapsayan çalışmasında (1966); öğretmenler, kendi kendine öğrenme yolları, görsel-ışitsel araçların kullanımı çocuk ve gençlik psikolojisi, toplum kalkınmasında öğretmenin rolü, bilimin bilgi ve bulgularından yararlanma yolları konularında eğitime daha fazla gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler hizmetiçi eğitime engel durumlar olarak da, eğitim yerindeki yeme, içme ve barınma olanaklarının uygun ve yetersizliğini, araç gereç yetersizliği, yöneticilerin hizmetiçi eğitimin yönetimi konusunda iyi yetişmemiş olmalarını, hizmetiçi eğitim konusunda öğretmenlerin fikirlerinin alınmamasını ve yeteri kadar uzman işgören olmamasını ön plana çıkarmışlardır.

Başar (1995) tarafından, sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışmada, sınıf öğretmenleri ve ilköğretim denetçilerinin görüşlerine başvurulmuş ve veriler anket yoluyla toplanmıştır. Genel olarak bakıldığında, denetçi görüşlerine göre, sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim ihtiyaçları düzeyi, sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden daha yüksek bir ortalama olarak bulunmuştur. Sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçildiği dönemin hemen ardından yapılan çalışmada, sınıf öğretmenleri daha çok “öğretimde yeni yaklaşımlar” ve “sorunlu ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri” konusunda hizmetiçi eğitimlerine gereksinim duyduklarını ifade ederlerken; ilköğretim denetçileri sınıf öğretmenlerinin “öğretimde yeni yaklaşımlar” konusu yanında, “ölçme değerlendirme” ve “derslerle ilgili öğretim yöntem ve teknikleri” konularındaki hizmetiçi eğitim gereksinimlerini de öne çıkarmışlardır.

Uşun ve Cömert (2003) tarafından gerçekleştirilen ve “Okul öncesi öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi” adlı araştırmanın bulguları sonucunda öğretmenlerin en yüksek oranda

katılmak istedikleri hizmet içi eğitim programları ile daha önce hizmet içi eğitim alıp almama durumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Tekin ve Ayas (2002) tarafından hazırlanan “Kimya öğretmenlerinin profesyonel gelişim süreçleri ve hizmetiçi eğitime bakış açıları” konulu araştırmasında, öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda, kimya öğretmenlerinin hizmet içi eğitim etkinliklerine katılmaya hazır oldukları bulunmuştur. Ayrıca öğretmenlerin hizmetiçi eğitim faaliyetlerinin iyi organize edilmesini istediklerini saptanmıştır.

Azar ve Karaali (2004) tarafından yapılan “Fizik öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim ihtiyaçları” konulu araştırmanın sonucu doğrultusunda; fizik öğretmenlerinin “eğitim teknolojisinde kuram ve uygulamalar”, “eğitim yönetimi ve planlama”, “öğrenci merkezli eğitim”, “kişisel yeterliliklerin geliştirilmesi”, “sınıf iklimi ve yönetiminin sağlanması” konularında hizmet içi eğitim gereksinimleri olduğu, ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin hizmetiçi eğitim ihtiyaçlarına yönelik çalışmalarda veriler genellikle ankete dayalı olarak toplanmaktadır. Bunların her biri öğretmenlerin hizmetiçi eğitim ihtiyaçlarını ortaya çıkarmada öneme sahiptir. Ancak, öğretmenlerin hizmetiçi eğitim çalışmalarının içine sürekli olarak sokulmasındaki gereklilik gibi, hizmetiçi eğitim ihtiyacının saptanmasına yönelik çalışmaların da sürekli yinelenmesi gerekmektedir. Çünkü bilim ve teknoloji yanında, eğitim karar ve uygulamalarında, program geliştirme alanlarındaki gelişmelere paralel olarak, öğretmenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimleri farklılaşacak ya da yeni gereksinimler ortaya çıkacaktır. İlköğretimde, 1995–1996 öğretim yılında uygulamaya sokulan, yeni ve özellikle bir öncekine göre önemli farklılaşmaları getiren ilköğretim programı öğretmenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimlerini arttıracak ve farklılaştıracaktır. Bu çalışmada da, ilköğretim programı değişikliğine bağlı olarak, sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitime hangi konularda ve ne derecede ihtiyaç duydukları problematik durum olarak alınmıştır.

2. Amaç

Çalışmanın amacı, ilköğretim okullarında görev yapan sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim ihtiyaçlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Sınıf öğretmenleri, hizmetiçi eğitime hangi konularda ve ne derecede ihtiyaç duymaktadırlar?

2. Sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitime ihtiyaç duyma dereceleri; a) cinsiyete, b) kıdemine, c) katıldıkları hizmetiçi eğitim sayısına, d) okuttukları sınıfa, e) mezun oldukları okul türüne göre farklı mıdır?

3. Veri Yapısı ve Yöntem

Hizmet içi eğitim ihtiyacı; var olan ve istenilen veya beklenen yeterlikler arasındaki farkı ortaya koyarak saptanır. Bu fark; çeşitli yöntemlerle durum nedir, ne olmalıdır, ne beklenmektedir veya ne istenilmektedir sorularına cevap aranılarak bulunabilir. Bir kurumda değişik alan ve kademelerde çalışan öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinmesini gösteren durumlar ve nedenlerinin ortaya konulmasında çeşitli yöntemler uygulanabilir. Bu çalışmada öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları anket tekniği ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın evrenini, Çanakkale ilindeki ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise tesadüfi örneklemeyle belirlenmiş olup, ilçe ve okul sayılarının, toplam ilçelerin ve okulların yüzde 25'inden az olmamasına dikkat edilmiştir. Köy niteliğindeki yerleşim birimlerinde bulunan ilköğretim okulları ve birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulları çalışma dışında tutularak çalışmanın kısıtını oluşturmuştur. İlçelerin sosyal ve coğrafi özellikleri dikkate alınarak örneklem grubuna Merkez ilçe, Gelibolu, Lâpseki, Bayramiç ve Gökçeada ilçeleri alınmıştır. Örnekleme çalışmaları sonunda, bu ilçelerde bulunan 43 ilköğretim okulunda çalışan 490 sınıf öğretmeni arasından, 17 resmi ilköğretim okulu ve bu okullarda görev yapan 181 sınıf öğretmeni alınarak çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Daha sonra bu okullarda görev yapan öğretmenler hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik anket formu verilmiştir. Öğretmenlere toplam 181 adet anket verilmiş ve 136 adedi değerlendirilerek geri dönmüştür. Ankette yer alan sorular iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öğretmenlere ait kişisel bilgileri toplamak amacıyla cinsiyet, kıdem, bugüne kadar herhangi bir hizmetiçi eğitime katılma sayıları, okutulan sınıf ve mezun olunan okul gibi sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise öğretmenlerin hizmetiçi eğitim konularına duyulan ihtiyaçlarını belirlemek üzere 40 soruluk Likert tipi bir ölçekten yararlanılmıştır. Seçeneklerde “Pek Çok (4,21-5,00)”, “Çok (3,41-4,20)”, “Orta (2,61-3,40)”, “Az (1,81-2,60)” ve “Hiç (1,00-1,80)” olmak üzere beşli bir derecelendirme yapılmış ve her seçeneğe en az ihtiyaç duyulandan, en fazla ihtiyaç duyulana doğru 1'den 5'e kadar puan verilmiştir.

Toplam 136 öğretmen üzerinde yapılan çalışmada, öğretmenlerin 70'i (% 51,5) bayan, 66'sı (% 48,5) erkeklerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin 13'ü (% 9,6) 1-5 yıl, 29'u (% 21,3) 6-10 yıl, 21'i (% 15,4) 11-15 yıl, 30'u (% 22,1) 16-20 yıl ve 43'ünde (% 31,6) 21 ve üzeri yıl kıdeme sahiplerdir. Benzer şekilde hizmet içi eğitime katılan öğretmenler ise 4'ü (% 2,9) bir kez, 19'u (% 14,0) iki kez, 27'si (% 19,9) üç kez, 73'ü (% 53,7) 4 ve üzeri, 13'ü (% 9,6) ise hiç katılmamıştır. Öğretmenlerin 20'si (%14,7) birinci sınıf, 26'sı (%19,1) ikinci sınıf, 32'si (% 23,5) üçüncü sınıf, 26'sı (% 19,1) dördüncü sınıf ve 32'si (% 23,5) beşinci sınıfı okutmaktadır. Mezun oldukları okullar ise 51'i (% 37,5) eğitim enstitüsü veya eğitim yüksekokulu, 74'ü (% 54,4) dört yıllık lisans, dördü (% 2,9) yüksek lisans ve yedisi (%5,1) diğer tür okullardan oluşmaktadır.

İlköğretim öğretmenlerinden elde edilen veriler bilgisayar ortamına taşındığında verilerde kişisel bilgilerin bulunduğu kısımda ya da ölçekte cevaplanmamış sorular araştırılmış ve cevaplanmamış soruya rastlanmamıştır. Daha sonra elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde SPSS 13,0 istatistiksel hazır yazılım paketi kullanılmıştır.

Verilerin bilgisayar ortamına taşındıktan sonra ankette yer alan soruların güvenilirliği güvenilirlik analizi ile araştırılmıştır. Ankette yer alan sorulara verilen cevaplar birer puan olarak düşünülmüş ve toplam puanlar hesaplanarak, öğretmenlerin değişik kategorilerine göre hizmetiçi eğitim ihtiyaçları arasındaki farklar parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerle araştırılmıştır.

4. Bulgular

İlköğretim okullarında çalışan sınıf öğretmenlerinin, hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada öğretmenlere ait veriler anket (ölçek) formu ile toplanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında ölçekte yer alan soruların güvenilirliği araştırılmış ve ölçek "yüksek derecede" güvenilir bulunmuştur (Alpha = 0,96). Ölçekte yer alan soruların uyumluluğu ve modelin uyumluluğu için F testi yapılmış ve anlamlı bulunmuştur (F = 14,66, p<0,001). Ölçekte yer alan soruların toplanır olup olmadığı test edilmiş ve Tukey'in toplanabilir testi F = 1,76 ve p=0,078 olarak hesaplanmıştır. Bu durum ölçekte yer alan soruların toplanabileceğini ve öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre toplam skorlar arasında farkların araştırılabileceğini göstermektedir. Ölçekte yer

alan soruların ortalamalarının birbirine eşit olup olmadığı Hotelling T^2 ile sınanmış ve ortalamaların farklı olduğu bulunmuştur. Buna göre Hotelling $T^2=315,99$, $p<0,001$ hesaplanarak sorular, öğretmenler tarafından benzer sonuçlar verecek şekilde algılanmışlardır. Ayrıca ölçekte yer almaması gereken bir başka deyişle ölçekten çıkarıldığında güvenilirliği artıran soru bulunmamıştır.

Sınıf Öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine çalışılan bu araştırmada ankette yer alan her bir konu (her bir soru) için öğretmenlerin vermiş oldukları yanıtlar değerlendirilmiş ve en çok ihtiyaç duyulan konudan en az ihtiyaç duyulan konuya doğru ortalamalar itibariyle sıralanmış ve Çizelge-1’de verilmiştir.

Çizelge 1 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok ihtiyaç duydukları hizmetiçi eğitim konusunun “çok” derecesine denk gelen 3,72 ortalama ile 1. soruda yöneltilen “Eğitimde yeni yaklaşımlar ve gelişmeler” konusu olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin yüzde 25’i bu konu hakkında “pekçok”, yüzde 39’u “çok”, yüzde 24,3’ü “orta”, yüzde 7,4’ü “az” ve yüzde 4,4’ü “hiç” derecesinde hizmetiçi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyacın en yüksek düzeyde bu konuda çıkması; öğretmenlerin değişikliklere ayak uydurma çabasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin en çok ihtiyaç duydukları ikinci hizmetiçi eğitim konusunun “çok” derecesine denk gelen 3,67 ortalama ile 2. soruda yöneltilen “yeni ilköğretim programı üzerine bilgilenme” konusu olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin eğitim ihtiyacı hissettikleri konulardan öne çıkanlar genel olarak yeni ilköğretim programına dönük olan hizmetiçi eğitim konularıdır. Yeni ilköğretim programında yer alan bilimsel araştırma yöntemi ve proje çalışmaları öne çıkan konulardır. Öte yandan “Uyumsuz ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi” ile “Öğrenme güçlüğü olan çocukların eğitimi” konuları da ön sıralarda yer almaktadır.

Öğretmenlerin en az ihtiyaç duydukları hizmetiçi eğitim konusunun “orta” dereceye denk gelen 2,61 ortalama ile 22. soruda yöneltilen “ders planlarının hazırlanması” konusu olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin yüzde 8,1’i bu konu hakkında “pekçok”, yüzde 14’ü “çok”, yüzde 31,6’sı

“orta”, yüzde 24,3’ü “az” ve yüzde 22,1’i “hiç” derecesinde hizmetiçi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.

Çizelge 1. Sınıf Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitime İhtiyaç Duydukları Konular ve Hizmetiçi Eğitime İhtiyaç Duyulma Derecelerine Göre Sıralaması

İhtiyaç Sırası	HİE Konusu*	İhtiyaç Duyma Derecesi										\bar{X}	s.s.
		Pek çok		Çok		Orta		Az		Hiç			
		f	%	f	%	F	%	f	%	f	%		
1	1. Konu	34	25,0	53	39,0	33	24,3	10	7,4	6	4,4	3,72	1,05
2	2. Konu	35	25,7	46	33,8	36	26,5	14	10,3	5	3,7	3,67	1,08
3	5. Konu	28	20,6	44	32,4	47	34,6	15	11,0	2	1,5	3,59	0,98
4	34. Konu	28	20,6	48	35,3	37	27,2	16	11,8	7	5,1	3,54	1,10
5	29. Konu	28	20,6	51	37,5	32	23,5	15	11,0	10	7,4	3,52	1,15
6	4. Konu	27	19,9	44	32,4	40	29,4	20	14,7	5	3,7	3,5	1,08
7	28. Konu	32	23,5	45	33,1	29	21,3	17	12,5	13	9,6	3,48	1,24
8	33. Konu	32	23,5	41	30,1	35	25,7	16	11,8	12	8,8	3,47	1,22
9	36. Konu	27	19,9	44	32,4	35	25,7	16	11,8	14	10,3	3,39	1,22
10	35. Konu	25	18,4	48	35,3	31	22,8	19	14,0	13	9,6	3,38	1,21
11	3. Konu	28	20,6	36	26,5	39	28,7	24	17,6	9	6,6	3,36	1,18
12	11. Konu	29	21,3	33	24,3	43	31,6	21	15,4	10	7,4	3,36	1,19
13	30. Konu	21	15,4	45	33,1	44	32,4	15	11,0	11	8,1	3,36	1,12
14	6. Konu	22	16,2	38	27,9	43	31,6	24	17,6	9	6,6	3,29	1,13
15	19. Konu	13	9,6	54	39,7	36	26,5	24	17,6	9	6,6	3,27	1,07
16	7. Konu	18	13,2	37	27,2	45	33,1	27	19,9	9	6,6	3,2	1,10
17	38. Konu	29	21,3	37	27,2	29	21,3	15	11,0	26	19,1	3,2	1,40
18	10. Konu	17	12,5	43	31,6	37	27,2	28	20,6	11	8,1	3,19	1,14
19	13. Konu	20	14,7	35	25,7	47	34,6	20	14,7	14	10,3	3,19	1,17
20	39. Konu	14	10,3	42	30,9	49	36,0	14	10,3	17	12,5	3,16	1,14
21	27. Konu	15	11,0	39	28,7	47	34,6	20	14,7	15	11,0	3,13	1,14
22	31. Konu	20	14,7	39	28,7	35	25,7	24	17,6	18	13,2	3,13	1,25
23	23. Konu	21	15,4	31	22,8	39	28,7	33	24,3	12	8,8	3,11	1,19
24	37. Konu	25	18,4	31	22,8	40	29,4	15	11,0	25	18,4	3,11	1,34
25	8. Konu	15	11,0	41	30,1	34	25,0	27	19,9	19	14,0	3,04	1,22
26	26. Konu	12	8,8	35	25,7	48	35,3	24	17,6	17	12,5	3,0	1,13
27	12. Konu	15	11,0	31	22,8	43	31,6	27	19,9	20	14,7	2,95	1,21
28	21. Konu	13	9,6	31	22,8	45	33,1	31	22,8	16	11,8	2,95	1,14
29	24. Konu	11	8,1	39	28,7	39	28,7	26	19,1	21	15,4	2,94	1,19
30	14. Konu	12	8,8	33	24,3	44	32,4	28	20,6	19	14,0	2,93	1,16
31	20. Konu	12	8,8	35	25,7	38	27,9	31	22,8	20	14,7	2,91	1,19
32	32. Konu	14	10,3	30	22,1	44	32,4	27	19,9	21	15,4	2,91	1,20
33	9. Konu	14	10,3	30	22,1	39	28,7	31	22,8	22	16,2	2,87	1,22
34	18. Konu	10	7,4	35	25,7	36	26,5	30	22,1	25	18,4	2,81	1,21
35	16. Konu	8	5,9	32	23,5	37	27,2	36	26,5	23	16,9	2,75	1,16
36	17. Konu	9	6,6	28	20,6	38	27,9	37	27,2	24	17,6	2,71	1,17
37	15. Konu	11	8,1	26	19,1	39	28,7	32	23,5	28	20,6	2,7	1,22
38	25. Konu	9	6,6	23	16,9	40	29,4	38	27,9	26	19,1	2,63	1,16
39	22. Konu	11	8,1	19	14,0	43	31,6	33	24,3	30	22,1	2,61	1,20

*EK-1’de konular verilmiştir.

Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının kişisel özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini araştırabilmek için kullanılacak istatistik yöntemlerinin parametrik olup olmadığını belirlemek için toplam skorların normal dağılıp dağılmadığı araştırılmış ve normal dağılmadığı belirlenmiştir. Bu analizde Kolmogorof-Smirnov istatistiği 0,83 ve $p < 0,001$ bulunmuştur. Bu sonuç toplam skor değerlerinin (Puan) normal dağılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla yapılacak karşılaştırmalarda parametrik olmayan yöntemler kullanılacaktır.

Öğretmenlerin cinsiyetine göre hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı fark olup olmadığı Mann-Whitney U testine göre araştırılmış ve anlamlı bir fark bulunamamıştır. [$Z = 0,494$, $P > .05$]. Mann-Whitney U Testi; n_1 ve n_2 hacimli bağımsız iki örneğin aynı medyanlı anakütleden alınmış rasgele örnekler olup olmadığını test etmek için kullanılır. Bağımsız iki örneklem t testinin parametrik olmayan alternatifidir (Özdamar, 2003: 396). Test sonuçları Çizelge 2’te verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin cinsiyetleri açısından hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri arasında anlamlı fark bulunmamaktadır.

Çizelge 2. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının, “Cinsiyete” Göre Farklılık Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart sapma	Test istatistiği	Toplam
Kadın	70	122,07	3,70	Mann-Whitney U	2196,500
				Wilcoxon W	4681,500
Erkek	66	124,56	3,60	Z	-,494
				P*	,621

* $P > 0,05$ ^{ns} önemli farklılık yoktur. $P \leq 0,01$ ** çok önemli farklılık vardır.

$P \leq 0,05$ * önemli farklılık vardır. $P \leq 0,001$ *** ileri düzeyde önemli fark vardır.

Öğretmenlerin kıdemlerine göre hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaları arasında anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmış ve anlamlı bir fark bulunamamıştır $p > 0,05$. Kruskal-Wallis H testi (K-W); parametrik olmayan tekyönlü varyans analizi yöntemidir. K bağımsız örneğin benzer ortanca (medyan) değerli toplumların rasgele örnekleri olup olmadığını test etmek için kullanılır. Kruskal-Wallis H testi parametrik Tek Yönlü Varyans Analizinin parametrik olmayan

alternatifidir (Özdamar, 2003: 403). Test sonuçları Çizelge 3’de verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin kıdem yıllarına göre hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında fark bulunamamıştır.

Çizelge 3. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının, Kıdeme Göre Farklılık Testi Sonuçları

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Test istatistiği	Toplam
1-5 Yıl	13	135,31	25,66	Chi-Kare Serbestlik Derecesi	2,761
6-10 Yıl	29	120,24	30,75		
11-15 Yıl	21	128,71	20,16		
16-20 Yıl	30	120,53	30,58		
21 ve Üzeri	43	120,95	34,16	P	,599

Öğretmenlerin katıldıkları hizmet içi eğitim programları sayısına göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmış ve aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$\chi^2_{(4)}=2,76$, $p>0,05$]. Test sonuçları Çizelge 4’de verilmiştir.

Çizelge 4. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının, Hizmetiçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına Göre Farklılık Testi Sonuçları

Katılım sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma	Test istatistiği	Toplam
1 kez	4	152,75	24,47	Chi-Kare Serbestlik Derecesi P	7,559
2 kez	19	117,74	30,92		
3 kez	27	120,26	24,93		
4 ve üzeri	73	121,97	31,99		
Hiç katılmayan	13	135,92	23,28		

Buna göre daha önce hizmet içi eğitim programına hiç katılmayan öğretmenle, çok sayıda hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenler hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri bakımından farklılık göstermemişlerdir [$\chi^2_{(4)}=7,56$, $p>0,05$].

Öğretmenlerin okuttukları sınıfa göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmış

ve aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$\chi^2_{(4)}= 0,65, p>0,05$]. Test sonuçları Çizelge 5’de verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin okuttukları sınıfa göre hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri açısından aralarında anlamlı bir fark yoktur..

Çizelge 5. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının, Okuttukları Sınıfa Göre Farklılık Testi Sonuçları

Okutulan Sınıf	N	Ortalama	Standart Sapma	Test istatistiği	Toplam
1. Sınıf	20	125,30	31,59	Chi-Kare Serbestlik derecesi	0,652
2. Sınıf	26	121,69	32,51		
3. Sınıf	32	122,69	27,41		
4. Sınıf	26	122,23	31,26		
5. Sınıf	32	124,75	30,32	P	0,957

Öğretmenlerin mezun oldukları okula göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmış ve aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$\chi^2_{(3)}= 4,72, p>0,05$]. Test sonuçları Çizelge 6’de verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları, mezun oldukları okula göre değişmemektedir.

Çizelge 6. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının, Mezun Oldukları Okula Göre Farklılık Testi

Mezuniyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Test istatistiği	Toplam
Eğitim Ens. ve Eği.Yüksekok.	51	116,80	27,87	Chi-Kare Serbestlik Derecesi P	4,722
Fakülte (4 Yıllık)	75	126,36	28,94		
Yüksek Lisans	4	122,75	57,22		
Diğer	6	140,17	36,61		

Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları değişik özelliklerine göre toplam skorlar açısından incelenmiş ve anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Bunun üzerine öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını algılamaları her bir soruya göre değişip değişmediği araştırılmıştır.

Öğretmenlerin her bir soru için cinsiyete göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları algılamaları arasında fark olup olmadığı Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Buna göre öğretmenlerin sadece 10. soruda belirtilen “Öğretmenlerin kendi kendini geliştirme yolları” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında fark bulunmuştur [$Z = -1,997$, $p < 0,05$]. Sonuçlar Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre “Öğretmenlerin Kendi Kendini Geliştirme Yolları” Hakkındaki Farklılık Testi

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Test istatistiği	P
Kadın	70	3,01	1,17	Mann-Whitney U Wilcoxon W Z P	1866,000 4351,000 -1,997 ,046
Erkek	66	3,39	1,09		

Öğretmenlerin her bir soru için kıdemlerine göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları algılamaları arasında fark olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmış ve 12, 20, 23, 28, 29. sorularda belirtilen hizmet içi eğitim konuları algıları arasında fark bulunmuştur. Farklılık testi sonuçları Çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8. Öğretmenlerin “Kıdemlerine” Göre, Hizmet İçi Eğitim Konuları Hakkındaki Eğitime İhtiyaç Duyma Düzeyleri Farklılık Testi Sonuçları

	SORU 12	SORU 20	SORU 23	SORU 28	SORU 29
Chi-Kare	9,812	10,017	15,742	12,696	15,258
Serbestlik Derecesi	4	4	4	4	4
P	,044	,040	,003	,013	,004

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Mann-Whitney U testine başvurulmuştur. Öğretmenlerin kıdemlerine göre, “diksiyon, güzel konuşma” konusu hakkındaki hizmet içi eğitim ihtiyaçları; 1-5 yıl arası ile 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenler arasında anlamlı fark vardır. Sonuçlar Çizelge 9’de verilmiştir.

Çizelge 9. 1-5 Yıl Arası İle 6-10 Yıl Arası Kıdemi Olan Öğretmenlerin, “Diksiyon, Güzel Konuşma” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1-5 yıl	13	3,46	1,20	108,5	-2,286	0,028
6-10	29	2,52	1,18			

Buna göre 1-5 yıl arasında çalışan öğretmenler ile 6-10 yıl arasında çalışan öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklı olup, ortalama puanları sırasıyla “çok” derecesine denk gelen 3,46 ve “az” derecesine denk gelen 2,52 bulunmuştur.

Öğretmenlerin kıdemine göre, “sınıf yönetimi” konusu hakkındaki hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasındaki farkın hangi guruplar arasında olduğu Mann Whitney U testine göre araştırılmış ve 1-5 yıl arası kıdemi olan ile 6-10 yıl arası ve 16-20 yıl arası kıdemi olan öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur $P < 0,01$. Sonuçlar Çizelge 10’de verilmiştir.

Çizelge 10. 1-5 Yıl Arası İle 6-10 Yıl ve 16-20 Yıl Arası Kıdemi Olan Öğretmenlerin “Sınıf Yönetimi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1-5 yıl	13	3,85	0,80	86,5	-2,87	0,004
6-10	29	2,72	1,13			
1-5 yıl	13	3,85	0,80	102,0	-2,52	0,012
16-20	30	2,77	1,30			

Öğretmenlerin kıdemine göre “Sınıfta İstenmeyen Davranışların Önlenmesi” Hakkındaki Hizmet İçi Eğitime İhtiyaç Duyma Düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu fark 1-5 yıl kıdemi olan öğretmenlerle 6-10 yıl ve 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin arasında gerçekleşmiştir. Sonuçlar Çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11. 1-5 Yıl Arası İle 6-10 Yıl ve 16-20 Yıl Arası Kıdemi Olan Öğretmenlerin “Sınıfta İstenmeyen Davranışların Önlenmesi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1-5 yıl	13	4,31	0,95	63,5	-3,518	0,0001
6-10	29	2,90	1,01			
1-5 yıl	13	4,31	0,95	79,5	-3,130	0,002
16-20	30	2,87	1,33			

Öğretmenlerin kıdemine göre, “uyumsuz ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı farklar bulunmuş ve bu farklar 1-5 yıl ile 21yıl ve üzeri kıdeme sahip olan öğretmenler arasında gerçekleşmiştir. Sonuçlar çizelge 12 de verilmiştir.

Çizelge 12. 1-5 Yıl İle 21 Yıl ve Üzeri Kıdemi Olan Öğretmenlerin “Uyumsuz ve Özel Eğitime Muhtaç Çocukların Eğitimi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1-5 yıl	13	4,46	0,97	128,0	-3,053	0,002
21+ yıl	32	3,16	1,59			

Öğretmenlerin kıdemine göre, “Öğrenme güçlüğü olan çocukların eğitimi” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farkın 1-5 yıl arası ile 21 yıl ve üzeri kıdemi olan öğretmenler arasında olduğu görülmüştür. Sonuçlar Çizelge 13’de verilmiştir.

Çizelge 13. 1-5 Yıl Arası İle 21Yıl ve Üzeri Kıdemi Olan Öğretmenlerin “Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Eğitimi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi Sonuçları

Kıdem	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1-5 yıl	10	4,50	0,97	105,5	-3,497	0,0001
21+yıl	28	2,86	1,56			

Öğretmenlerin her bir soru için hizmet içi eğitim programlarına katılma sayılarına göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları algılamaları arasında fark olup

olmadığı Kruskal-Wallis H testi ile araştırılmıştır. Buna göre öğretmenler 14, 20, 27 ve 39. sorularında belirtilen hizmet içi eğitim konularına ihtiyaçları arasında fark bulunmuştur. Sonuçlar Çizelge 14’de verilmiştir.

Çizelge 14: Öğretmenlerin “Hizmet İçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına” Göre Hizmet İçi Eğitim Konuları Hakkındaki Eğitime İhtiyaç Duyma Düzeyleri, Farklılık Testi

Test istatistiği	SORU 14	SORU 20	SORU 27	SORU 39
Chi-Kare	12,088	12,607	11,123	13,214
Serbestlik Derecesi	4	4	4	4
P	,017	,013	,025	,010

Bu farkların hangi kategorileri arasında oluştuğunu belirlemek için fark bulunan sorulara Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; Öğretmenlerin, hizmet içi programa katılma sayılarına göre, “öğretmen öğrenci iletişimini geliştirme yolları” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu farklar hizmet içi eğitime bir kez katılanlar ile 2, 3 ve 4 ve üzeri kez katılanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde hizmet içi eğitime iki kez katılanlar ile hiç katılmayanlar arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuçlar Çizelge 15’de verilmiştir.

Çizelge 15. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına Göre “Öğretmen Öğrenci İletişimini Geliştirme Yolları” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının, Farklılık Testi

Katılım sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1 kez	4	4,25	0,5	6,50	-2,632	0,006
2 kez	19	2,53	1,073			
1 kez	4	4,25	0,5	9,0	-2,761	0,005
3 kez	27	2,70	0,993			
1 kez	4	4,25	0,5	57,0	-2,096	0,039
4+ kez	73	2,96	1,263			
0 kez	13	3,46	0,776	59,0	-2,579	0,013
2 kez	19	2,53	1,073			

Öğretmenlerin hizmet içi programa katılma sayılarına göre, “sınıf yönetimi” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Bu farkların hizmet içi eğitime bir kez katılanlar ile 2, 3 ve 4 kez katılanlar arasında gerçekleştiği belirlenmiştir. Benzer şekilde hizmet içi eğitime iki kez katılanlar ile hiç katılmayanlar arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur. Sonuçlar Çizelge 16’de verilmiştir. Buna göre daha önce hizmet içi eğitim programına bir kez katılan ile iki kez katılan, üç kez katılan, dört ve daha fazla sayıda katılan öğretmenin algıları farklı olup, ortalama puanları sırasıyla “pek çok” derecesine denk gelen 4,25 ve “orta” derecesine denk gelen 2,68, 2,63, ve 2,86 bulunmuştur. Benzer durumda daha önce hizmet içi eğitim programına 2 kez katılan öğretmenler ile daha önce hizmet içi eğitime hiç katılmayan öğretmenler arasında da “sınıf yönetimi” hakkında anlamlı farklar bulunmuştur. Buna göre de daha önce hizmet içi eğitim programına 2 kez katılan öğretmen ile hiç katılmayan öğretmenlerin, ortalama puanları sırasıyla “orta” derecesine denk gelen 2,68 ve “çok” derecesine denk gelen 3,69 bulunmuştur.

Çizelge 16. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına Göre “Sınıf Yönetimi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Katılım sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1 kez	4	4,25	0,957	11,0	-2,256	0,027
2 kez	19	2,68	1,108			
1 kez	4	4,25	0,957	16,5	-2,271	0,023
3 kez	27	2,63	1,214			
1 kez	4	4,25	0,957	55,0	-2,145	0,034
4 kez	73	2,86	1,194			
0 kez	13	3,69	0,885	63,0	-2,419	0,020
2 kez	19	2,68	1,108			

Öğretmenlerin hizmet içi programa katılma sayılarına göre, “çocuk ve gençlik psikolojisi” hakkında eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farklar bir kez hizmet içi eğitime katılanlar ile birden fazla katılan tüm gruplar arasında bulunmuştur. Sonuçlar Çizelge 17’de verilmiştir. Buna göre daha önce hizmet içi eğitim programına bir kez katılan ile iki kez katılan, üç kez katılan ve 4 ve üzeri kez sayıda katılan öğretmenin hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklı bulunmuştur. Ortalama puanları sırasıyla “pek çok” derecesine denk gelen 4,75 ve “orta” derecesine denk gelen 3,05, 2,85 ve 3,12 bulunmuştur.

Çizelge 17. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına Göre “Çocuk Ve Gençlik Psikolojisi” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Katılım sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1 kez	4	4,75	0,50	4,5	-2,839	0,003
2 kez	19	3,05	0,848			
1 kez	4	4,75	0,50	6,0	-2,915	0,002
3 kez	27	2,85	1,099			
1 kez	4	4,75	0,50	33,0	-2,677	0,006
4 kez	73	3,12	1,224			

Öğretmenlerin hizmet içi programa katılma sayılarına göre, “eğitim yönetimi mevzuatı ve uygulamaları” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farkın hizmet içi eğitim programına bir kez katılanlar ile üç ve daha fazla sayıda katılanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar Çizelge 18’de verilmiştir.

Çizelge 18. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Programına Katılma Sayılarına Göre “Eğitim Yönetimi Mevzuatı Ve Uygulamaları” Hakkındaki Eğitim İhtiyaçlarının Farklılık Testi

Katılım sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	Z	P
1 kez	4	4,50	0,577	17,0	-2,248	0,027
3 kez	27	3,04	1,285			
1 kez	4	4,50	0,57	35,0	-2,645	0,007
4+ kez	73	2,96	1,160			

Buna göre daha önce hizmet içi eğitim programına bir kez katılan öğretmen ile üç kez katılan öğretmen, 4 ve daha fazla sayıda katılan öğretmenin hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklı bulunmuştur. Ortalama puanları sırasıyla “pek çok” derecesine denk gelen 4,50 ve “orta” derecesine denk gelen 3,04 ve 2,96 bulunmuştur. Bu durumda daha önce bir kez hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenler “eğitim yönetimi mevzuatı ve uygulamaları” hakkında daha önce 3 ve daha fazla sayıda hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.

5. Sonuç ve Öneriler

Eğitimin temel ve zorunlu basamağı olan ilköğretim döneminde öğrencilere temel bilgi, görgü, tavır ve alışkanlıklar kazandırmaktadır. Bu nedenle bu dönem, öğrencilerin kalıcılığı bakımından oldukça önemlidir. Öğrenmeyi gerçekleştiren etmenlerin başında gelen öğretmenlerin çağın gereklerine uygun, eksiksiz ve tam olarak donatılmış olarak hizmet vermelerini sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin sahip olmaları gereken nitelikler için ne derecede eğitim ihtiyacının duyulduğunun saptanması, eğitimin niteliğini yükseltme yolunda atılacak birinci adım olacaktır. Bu çalışmada, ilköğretim okulu birinci kademede görev yapan öğretmenlerin, hangi konularda, ne derece hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak tespit edilen sonuçlar şunlardır:

1. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri toplam puanlar açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
2. Öğretmenlerin kıdem yıllarına göre hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında toplam puanlar itibari ile fark bulunamamıştır. Oysaki mesleğe yeni başlayan bir öğretmenin hizmet öncesinde aldığı eğitimin görev başındayken yetmeyeceği düşünüldüğünden belirtilen hizmetiçi eğitim konularına, emekliliği yaklaşan öğretmenlere göre daha fazla ihtiyaç duymaları beklenebilir. Bu durumda mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin, bilgilerinin yeni olduğunu düşünerek ya da deneyim eksikliğinden dolayı, henüz hangi konularda hizmetiçi eğitime ihtiyaçları olduğunu bilmedikleri için hizmetiçi eğitim konularına ancak diğer öğretmenler kadar ihtiyaç duydukları söylenebilir.
3. Daha önce hizmet içi eğitim programına hiç katılmayan öğretmenlerle, çok sayıda hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenler hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri bakımından toplam puanlar açısından farklı düşünmemişlerdir. Bu durumda daha önce yapılan hizmet içi eğitim programları ya işlevsel değil ya da daha önce hizmet içi eğitim programına katılmayan öğretmenler hizmetiçi eğitim konuları açısından kendilerini eksik hissetmedikleri söylenebilir.
4. Öğretmenlerin okuttukları sınıfa göre hizmet içi eğitim konularına ihtiyaç duyma dereceleri toplam puanlar açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

5. Öğretmenlerin mezun oldukları okula (okul sürelerine) göre, hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında toplam puanlar açısından anlamlı fark bulunamamıştır. Eğitim süresi az olan öğretmenlerle eğitim süresi çok olan öğretmenlerin toplam puanlar açısından hizmet içi eğitime ihtiyaç duyma dereceleri arasında fark bulunamamıştır.

6. Öğretmenlerin kendi kendini geliştirme yolları konusu hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında fark bulunmuştur. Erkek öğretmenlerin bayan öğretmenlere göre bu konu hakkında daha çok hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları söylenebilir. Bu durumda erkek öğretmenler kendi kendilerini geliştirme yolları konusunda bayan öğretmenlere göre daha duyarlı oldukları belirtilebilir.

7. Öğretmenlerin kıdemlerine göre, “diksiyon, güzel konuşma” konusu hakkındaki hizmet içi eğitim ihtiyaçları; 1-5 yıl arası ile 6-10 yıl arası kıdemi olan öğretmenler arasında anlamlı fark vardır. Bu durumda öğretmenin kıdemi artıkça hizmet içi eğitime ihtiyaç duyma derecesi azalmaktadır. Buna göre hizmet süreleri fazla olan öğretmenler diksiyon ve güzel konuşma konusunda deneyimli olmalarından hizmet süreleri az olan öğretmenlere göre “diksiyon ve güzel konuşma” konusunda daha az hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları söylenebilir.

8. Öğretmenlerde 1-5 yıl kıdemi olan ile 6-10 yıl ve 16-20 yıl arası kıdemi olan öğretmenler arasında “sınıf yönetimi” konusunda hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Buna göre 1-5 yıl kıdemi olan öğretmenler, 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlere göre “sınıf yönetimi” konusunda daha çok hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Benzer şekilde, 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenler, 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre de “sınıf yönetimi” hakkında daha çok hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda öğretmenlerin kıdemi artıkça hizmet içi eğitime ihtiyaç duyma derecesi azalmakta olduğu söylenebilir.

9. Öğretmenlerin kıdemine göre “Sınıfta İstenmeyen Davranışların Önlenmesi” konusunda hizmet içi eğitime ihtiyaç duyma düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre 1-5 yıl arasında çalışan öğretmenler ile 6-10 yıl arası çalışan öğretmenler ve 16-20 yıl arasında çalışan öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklı olup, ortalama puanları sırasıyla “pek çok” derecesine denk gelen 4,31 ve “orta” derecesine 2,90 ve 2,87 bulunmuştur. Buna göre 1-5 yıl kıdemi olan öğretmenler, 6-10 yıl kıdemi olan öğretmenlere göre “sınıfta istenmeyen davranışların önlenmesi” hakkında daha çok hizmet içi eğitime ihtiyaç

duymaktadırlar. Benzer şekilde, 1–5 yıl kıdeme sahip öğretmenler, 16–20 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre de “sınıfta istenmeyen davranışların önlenmesi” hakkında daha çok hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda öğretmenlerin kıdemi artıkça hizmet içi eğitime ihtiyaç duyma derecesi azalmakta olduğu söylenebilir.

10. Öğretmenlerin kıdemine göre, “uyumsuz ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi” konusunda hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Buna göre 1–5 yıl arasında çalışan öğretmenler ile 21 yıl ve üzeri çalışan öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları farklı olup, ortalama puanları sırasıyla “pek çok” derecesine denk gelen 4,46 ve “orta” derecesine denk gelen 3,16 bulunmuştur. Bu durumda 1–5 yıl arasında çalışan öğretmenler “uyumsuz ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi” konusunda 21 yıl ve üzeri çalışan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.

11. Öğretmenlerin kıdemine göre, “Öğrenme gücü olan çocukların eğitimi” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. 1-5 yıl arasında çalışan öğretmenler “öğrenme gücü olan çocukların eğitimi” konusunda 21 yıl ve üzeri kıdemi olan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Bir başka yaklaşımla görüyoruz ki öğretmenin kıdemi artıkça hizmet içi eğitime olan ihtiyacı azalmaktadır Yeni göreve başlayan öğretmenler emekliliği yaklaşan öğretmenlere göre istenmeyen davranışların önlenmesi konusunda daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaları hizmet öncesi alınan eğitimin yetersiz olduğu şeklinde yorumlanabilir.

12. Daha önce hiç hizmet içi eğitim programına katılmayan veya bir kez katılan öğretmenler “öğretmen öğrenci iletişimini geliştirme yolları” hakkında daha önce birden fazla hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Hizmet içi eğitim programlarına katılma sayısı artıkça ihtiyaç duyma derecesi azalmaktadır.

13. Daha önce hiç hizmet içi eğitim programına katılmayan veya bir kez katılan öğretmenler “sınıf yönetimi” hakkında daha önce birden fazla hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Hizmet içi eğitim programlarına katılma sayısı artıkça sınıf yönetimi ihtiyaç duyma derecesi düşmektedir.

14. Öğretmenlerin hizmet içi programa katılma sayılarına göre, “eğitim yönetimi mevzuatı ve uygulamaları” hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farkın hizmet içi

eğitim programına bir kez katılanlar ile üç ve daha fazla sayıda katılanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Bu durumda daha önce bir kez hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenler “eğitim yönetimi mevzuatı ve uygulamaları” hakkında daha önce üç ve daha fazla sayıda hizmet içi eğitim programına katılan öğretmenlere göre daha fazla hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.

Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle, sınıf öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim ihtiyaçlarına yönelik olarak şu öneriler geliştirilmiştir.

1. Sınıf öğretmenleri özellikle “öğretimde yeni yaklaşımlar”, “yeni ilköğretim programı” ve “yapılandırmacı anlayışa dönük öğretim yöntem ve teknikleri” konularında hizmetiçi eğitimlere alınmalıdır. Bu ihtiyaç hem öğretmenlerin ortaya koydukları, hem de yapısal değişikliklerin bir sonucu olarak düşünölmelidir.

2. Çalışma ilköğretim sınıf öğretmenleriyle sınırlı tutulmuştur. İkinci kademedede de program değişikliğine gidildiği göz önünde bulundurulursa, bu kademe öğretmenlerinin hizmetiçi ihtiyaçlarını saptamaya yönelik çalışmalar düzenlenmelidir. Böyle bir çalışma, sınıf öğretmenleriyle dal öğretmenlerinin ihtiyaçlarında farklılaşma olup olmadığını ortaya koymaya dönük de düşünölebilir.

3. Benzer konulardaki çalışma sadece ankete dayalı olmaktan çıkarılıp, hizmetiçi eğitim ihtiyacının belirlenmesinde kullanılan diğer teknik ve araçlar kullanarak da yapılmalıdır.

Kaynakça

Açıkalın, A. (1984). “Hizmetiçi Eğitim Örgütlenmesi ve Yönetimi.” (Ders Notu).

Azar, A., Karaali, Ş. (2004). **Fizik Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçları**. Ankara: Milli Eğitim Dergisi, Sayı 162

Başaran, İ. E. (1966). **Hizmetiçi Eğitim Araştırması**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

Başar, M. A. (1993). “Sanayi Kuruluşlarında Hizmetiçi Eğitim örgütlenmeleri ve Örgütlenme Değişkenleri.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

----- . “Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim İhtiyaçları ve Hizmetiçi Eğitim Yoluyla Yetiştirilmesi” ÇOMÜ Eğitim Fakültesi, **I. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu**. Çanakkale: Kasım 1997.

Can, H., Akgün, A.ve Kavuncubaşı, Ş. (1995). **Kamu ve Özel Kesimde Personel Yönetimi**. Ankara: Siyasal Kitapevi

Canman, A. D. (1995). **Çağdaş Personel Yönetimi**. Ankara: TODAİE Yayınları.

Kalkandelen, A.H. (1979). **Hizmetiçi Eğitim El Kitabı**. Ankara.

MEB. **2005 Yılı Hizmetiçi Eğitim Planı**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2005.

----- . **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı**. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2005.

Özdamar, K.(2003). **SPSS İle Biyoistatistik**. Eskişehir: Kaan Kitabevi

Özyurt, A. (1997). “İnsan Kaynakları Eğitimine Genel Bakış” **Human Resource**. Cilt: 2, Sayı: 10.

Sidi, V. (1997). “21. Yüzyıla Girerken Değişim ve Bilgi Çağı” **Human Resource**. Cilt: 2, Sayı: 5.

Taymaz, H. (1992). **Hizmetiçi Eğitim Kavramlar, İlkeler, Yöntemler**. Ankara: Pegem Yayınları, 2. Basım.

Tekin, S., Ayas, A. (2002). **Kimya Öğretmenlerinin Profesyonel Gelişim Süreçleri Ve Hizmet İçi Eğitime Bakış Açılıarı**. Ankara: V. Ulusal Fen Bilimleri Ve Matematik Eğitimi Kongresi.

Uşun, S. ve D. Cömert. (2003). **Okul Öncesi Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim Gereksinimlerinin Belirlenmesi**. Ankara: G.

**PROF. DR. OĞUZ EROL'A GÖRE ÇANAKKALE YÖRESİNİN
JEOMORFOLOJİK VE NEOTEKTONİK EVRİMİ**

**GEOMORPHOLOGIC AND NEO-TECTONIC EVOLUTION OF
THE ÇANAKKALE DISTRICT ACCORDING TO PROF. DR.
OĞUZ EROL**

Murat TÜRKEŞ

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

1950'lerden 1990'ların başına kadar süren uzun bir dönemde, Çanakkale yöresinin ve özellikle Çanakkale Boğazı çevresinin jeomorfolojik ve neotektonik özellikleri ve evrimi konusundaki çalışmalar, büyük ölçüde Prof. Dr. Oğuz EROL'un bilimsel çalışmaları ve makaleleri temel alınarak ve/ya da onlardan esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki, son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda, Prof. EROL'un genel olarak Türkiye jeomorfolojisine ve özel olarak da Çanakkale yöresinin Kuvaterner jeoloji ve jeomorfolojisine yapmış olduğu önemli bilimsel katkıların tümüyle göz ardı edildiği ya da gerektiği kadar önemsenmediği görülmektedir. Bu yüzden, bu makalede, Prof. EROL'un Çanakkale yöresine yer bilimleri alanında yapmış olduğu çok önemli bilimsel katkıları bugünkü kuşağa tanıtmak için, ağırlıklı olarak "Çanakkale Yöresinin Jeomorfolojik ve Neotektonik Evrimi" başlıklı makalesinin (Erol, 1992) bilimsel bir değerlendirmesi yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Prof. Dr. Oğuz EROL, Çanakkale Yöresi ve Boğazı, Jeomorfoloji

SUMMARY

Studies dealing with the issue of geomorphologic and neo-tectonic evolution and characteristics of Çanakkale district, particularly for the Dardanelles environ, had been performed mainly by based on, and/or making use of, scientific studies and papers of Prof. Dr. Oğuz EROL during the long period from 1950s to early 1990s. Unfortunately, it has been seen in the studies made in recent years that the significant scientific contributions of Prof. EROL to the geomorphology of Turkey in general and the Quaternary geomorphology and geology of Çanakkale district were wholly ignored or were not given required importance. Consequently, in this paper, a scientific assessment of his paper entitled “Geomorphologic and Neotectonic Evolution of the Dardanelles Area, NW Türkiye” (Erol, 1992) was mainly made in order to introduce very significant scientific contributions of Prof. EROL to Çanakkale district with respect to area of the Earth sciences to new generation.

Key Words: Prof. Dr. Oğuz EROL, Çanakkale District and Dardanelles, Geomorphology

Giriş

Değerli bilim insanı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fiziki Coğrafya ve Jeoloji Kürsüsü ile İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü’nden hocam, Sayın Prof. Dr. Oğuz EROL’un, Çanakkale yöresi ve Biga yarımadasının jeolojisi ve jeomorfolojisi ile jeomorfolojik ve neotektonik evrimi konusunda çok sayıda ve birçoğu yayımlandığı dönemde ilk olan çalışmaları (Erol, 1959; Erol ve Nuttall, 1973; Erol ve İnal, 1980; Erol, 1981, 1983, 1985, 1987, 1992, vb.), bu alandaki en önemli temel kaynak olma özelliklerini yıllarca sürdürmüştür.

Bu yüzden, bu makalede, Prof. EROL’un Çanakkale yöresine yer bilimleri alanında yapmış olduğu çok önemli bilimsel katkıları bugünkü kuşaklara tanıtmak ve daha eski olanlara ise anımsatmak amacıyla, ağırlıklı olarak “**Çanakkale yöresinin jeomorfolojik ve neotektonik evrimi**” başlıklı makalesi (Erol, 1992) özetlenerek değerlendirildi.

Erol (1992)’un çalışmasının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, önce onun Türkiye’de yeryüzü şekillerinin oluşumu açısından belirlediği jeomorfolojik–sedimentolojik dönemleri açıklamanın daha yararlı bir yaklaşım olacağı düşünüldü.

1. Jeomorfolojik-Sedimantolojik Dönemler

Erol (1983)'a göre, jeolojik verilerin yanı sıra, yeryüzü şekillerindeki değişimin incelenmesi de, Türkiye'deki genç tektonik (neotektonik) evrelerin tanımlanmasında önemli bulgular sağlamıştır. Bilindiği gibi, 'yeni' ya da 'genç' tektonik kavramı, herhangi bir bölgenin tektonik rejiminde bir değişiklik ya da bir yenilik olduğunu açıklamakta ve bu tektonik değişiklikten bu güne gelişen tektoniği söz konusu değişiklikten önceki eski tektonikten (paleotektonikten) ayırmaktadır (Şengör, 1980). Aşağıda, Erol (1983) temel alınarak, Türkiye'nin Neojen ve Kuvaterner'deki gelişiminin evrelerini açıklamak amacıyla, Türkiye'deki genç tektonik olaylar, iklim ve taban düzeyi değişmelerinin ve aralarındaki karşılıklı ilişkilerin kısa bir sentezi (bireşimi) yapıldı.

Bu bireşimi yapmadan önce, Erol'un 1983 yılında yayımlanan çalışmasındaki jeomorfolojik-sedimantolojik dönemlerden (sistemlerden) bazılarının yaşlarının (örneğin D II ve D III dönemlerinin), Erol (1979)'a göre farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Erol, 1979'da yayımlanan makalesinde, özetle, belirlemiş olduğu D I sistemini Miyosen, D II sistemini Alt Pliyosen, D III sistemini Üst Pliyosen ve D IV sistemini En Alt Pleyistosen olarak yaşlandırmıştır. Erol, 1983 yılında yayımlanan ve aşağıda bireşimi yapılan makalesinde ise, daha yeni jeolojik, stratigrafik ve genç tektonik çalışmaları ve mutlak yaş belirlemelerini dikkate alarak ve dünya ölçeğindeki karşılaştırmalar için denizel kronolojinin temel alınmasının gerekli olduğunu vurgulayarak, eski karasal (Paratetis) kronolojilerdeki Alt Pliyosen devresinin Üst Miyosen olarak değiştirilmesinin doğru olacağını açıklamıştır. Ancak, Erol (1983)'un da belirttiği gibi, bu değişiklik sonucunda, önceki makalesinde (Erol, 1979) belirlemiş olduğu jeomorfolojik-sedimantolojik dönemlerin dizilişinde bir değişiklik olmamıştır. Bu durum, örneğin Alt Pliyosen döneminin yazarın sisteminde D II olarak tanımlanmış olması ve onun Alt Pliyosen ya da Üst Miyosen olarak yaşlandırılmış olmasının dönemlerin dizilişinde bir bozulmaya neden olmayışı ile açıklanabilir.

En Eski Yerçekli Kalıntıları (D F sistemleri)

Erol (1983), D harfini, "Düzlük" ve "Dönem" sözcüklerini belirtmek için kullanmıştır. Türkiye'de Oligosen öncesine ilişkin eski aşınım yüzeyi ve peneplen (yontukdüz) kalıntıları yalnız fosil olarak gözlenebilmektedir. Fosil yüzeylerin bazı küçük bölümlerinin örtüleri aşınmıştır ve çok dar

alanlı da olsa yüzeyler yeniden ortaya çıkmış olabilmektedir (sıyrılmış fosil aşınım yüzeyleri ya da fosil yontukdüzler).

Üst Oligosen Dönemi (D 0 sistemleri)

Bu yüzeyler, fosil ya da üstü açılmış olarak Türkiye'nin çeşitli yerlerinde gözlenmiştir. Bu yontukdüzlerin kendileriyle ilişkili (korelat) ya da yaşıt formasyonları her yerde doğrudan belirlenemediğinden, Oligosen öncesi temel üzerinde gelişmiş bulunan çok yüksek (2000 m ve yukarısı) aşınım yüzeyleri (D 0 sistemleri) için önerilen Oligosen yaşı çok zaman kuramsal kalır.

Alt ve Orta Miyosen Dönemi (Aragoniyen) (D I sistemleri)

Alt ve orta Miyosen gelişim dönemi, Arabistan ve Anadolu levhalarının çarpışması olayından önce sıcak denizel (nemli) bir iklimin etkisi altında gelişmiş bir yontukdüzün oluştuğu dönemi belirler. Bu evrenin yeryüzü şekilleri, yontukdüz özelliği taşıyan bir dalgalı yüzey halinde idi ve bu yüzey üzerinde yer yer ada dağlar bulunuyordu. Bu dönemdeki hafif fakat sürekli tektonik hareketler nedeniyle, tortul çanaklarda ve aşınım yüzeylerinde bazı yavaş değişimler olmakla birlikte; aşınım bu değişikliklere üstün geldiği için, söz konusu yassı morfolojinin genel özelliklerinde önemli bir değişiklik belirmemiştir.

Üst Miyosen Dönemi (Vallesiyen, Turoliyen) (D II sistemleri)

Kıta-kıta çarpışmasını izleyen bu ilk dönemde, özetle, volkanizma ile eş zamanlı ilk büyük faylanmalar olmuş; Anadolu tümüyle küçük bloklara bölünmüş; Anatolid kuşağındaki Alt-Orta Miyosen göl çanakları daralmış ve Pontid kuşağındaki dağarası havzalar derinleşmeye başlamıştır. Tektonik açıdan aktif (etkin) olan bu evrede, egemen kurak ve yarı kurak (subtropikal) iklimlerin etkisinde yaygın pediment (aşınım etek düzlüğü) yüzeyleri ve onların yaşıt tortul formasyonları oluşmuştur. Bu iklim koşulları etkisinde ve bağımsız yükselen dağ blokları arasında, yine birbirinden bağımsız tortulanma çanakları belirmiştir. Bu çanakların yaşıt tortulları üzerinde gelişen birikinti düzlükleri, o çanaklar çevresindeki genç dağların eteklerine doğru eğimli pedimentler biçiminde genişlemiştir.

Pliyosen Dönemi (Rusciniyen) (D III sistemleri)

Pliyosen'e geçiş, giderek yerel özellik kazanan volkanik etkinliğin eşlik ettiği ve dağ bloklarının biraz daha yükselip, ova çanaklarının biraz daha derinleşmesine neden olan, yeni ve etkin tektonik hareketlerle belirlenir. Türkiye'nin doğusunda yer kabuğunun sıkışıp kalınlaşması, batıda genişleyip incelmesinin sonucu olarak (Şengör, 1980), Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fay kuşakları boyunca dar ve derin hendekler oluşmuş; Doğu Anadolu bir hayli yükselmiş ve ülkenin batısında geniş tektonik çukurlar gelişmiştir. Bu dönemde, yenilenen tektonik hareketlerin ve belirgin biçimde serin ve daha nemli iklimlerin sonucu olarak, yeniden derinleşen Pliyosen havzaları ve o havzalara açılan geniş vadi olukları içinde, ufak taneli kırmızımsı-kahverengi akarsu-göl tortulları birikmeye başlamıştır. Dönemin sonlarına doğru, Pliyosen havzalarını dolduran formasyonlar üzerinde, büyük akarsuların oluşturduğu vadilerde ova tabanı görünümünde oldukça geniş alüvyal dolgu düzlükleri gelişmiştir. Dönemin sonlarında ise, önceleri bağımsız kapalı çanakları dolduran bu dolgu düzlükleri, bir dizi akarsu kapması ile birbirine bağlanmış ve bugünkü akarsu ağının ana çizgileri belirlemiştir.

Enalt Pleyistosen Dönemi (Villaniyen, Pre-plüvyal Pleyistosen) (D IV Sistemleri)

Pliyosen sonlarında, oluşan genç tektonik hareketler, daha yerel bir özellik kazanmış ve belirli ana fay çizgileri boyunca yoğunlaşmıştır. Bu tektonik hareketlerin sonucu olarak beliren bazı yerel taban düzeyi değişimleri ve değişen iklimin etkisi altında, akarsular alüvyal Üst Pliyosen ovaları içinde geniş tabanlı yeni vadi sistemleri kazmaya başlamıştır. Bu yeni aşınım döneminin yaşıt tortulları olarak, üzerlerinde tipik koyu kırmızı topraklar bulunan kırmızı-kahverengi akarsu tortulları ve bazı dağ vadileri içinde yüksek sekiler (taraçalar) biçiminde göze çarpan gri renkli konglomera depoları oluşmuştur. Erol (1985), birbiriyle aratabakalı durumdaki bu iki farklı katman dizisini, birbiri ardınca yenilenen serin-nemli ve sıcak-yarıkurak iklim koşullarının bir sonucu olarak yorumlamıştır. Açıklanan bu gelişimin sonucu olarak da, D III ve D IV dönemlerine ait tortulların bazı büyük çanakların orta bölümlerinde uyumlu olarak üst üste birikmiş olmalarına karşın, bu iki döneme ilişkin yüzeyler çanakların kenar kesimlerinde yarılmış olarak ve farklı yüksekliklerde bulunurlar. Söz konusu çanakların kenar kesimlerinde,

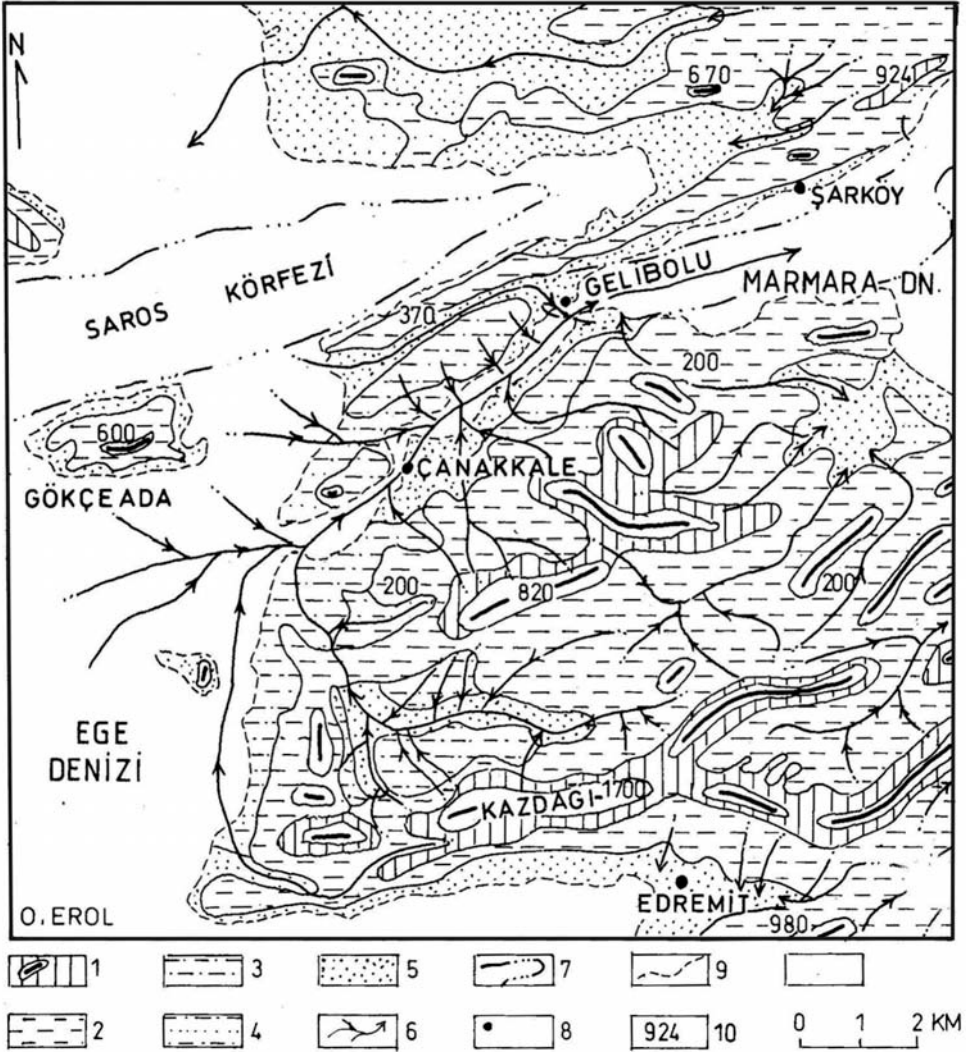
sınırlı bir gelişim gösteren pediment benzeri etek düzlükleri ya da glasi'ler bulunur.

Alt-Üst Pleyistosen Dönemi (Plüvyal Pleyistosen sekiler) (S1–S6 seki sistemleri)

En alt Pleyistosen'den Alt Pleyistosen'e geçiş, özellikle fay çizgileri boyunca yoğunlaşan tektonik özellikler ile belirlenmiştir. Erol'a göre, örneğin, D IV yüzeylerinin bugünkü yüksekliklerine göre, Biga Yarımadası güneydoğusundaki fay çizgisi boyunca bu dönemdeki dikey hareketler en az 100 m olmuştur. Bazı başka yerlerde de, fay çizgileri boyunca gerilim yönlerinde değişiklikler olmuştur. Ancak bu yerel tektonik olayların etkisine oranla, iklim değişikliklerinin (buzul ve buzularası çağlardaki soğuk–nemli ve sıcak–kurak iklimlerin) ve onlarla bağlantılı deniz düzeyi değişmelerinin, Pleyistosen'in denizel, pluvial ve akarsu sekilerinin oluşumu üzerindeki etkisi daha kuvvetli olmuştur.

2. Çanakkale Yöresinin Gelişim Evreleri

Çanakkale yöresi, paleotektonik dönemde Mesozoik temel kayaları üzerinde Üst Kretase'den beri bir tortulanma alanı olarak belirmiştir. Genel olarak Eosen sonlarına kadar, yörede denizel ortamlar egemen olmuş, Oligosen'de karasal ortamlara dönüşüm başlamıştır. Eosen'deki volkanik evrelerden sonra, Oligosen sonları Miyosen başlarındaki ikinci bir evrede Biga ve Yeniköy volkanikleri oluşmuş ve sonrasında yörede karalaşma süreci egemen olmuştur. Orta Miyosen'de, bugünkü Çanakkale Boğazı eksenine uygun uzanıpta, geniş bir boğaza benzeyen dar ve uzun havzada acı su–karasal ortamlarının zaman zaman egemen olduğu bir tortulanma alanı belirmiştir. Bu geniş su yolunun iki yanında, Miyosen ortalarında güneydoğuda Biga Yarımadası, kuzeybatıda Gelibolu Yarımadası–Saros Körfezi çevrelerinde D I sistemi aşınım yüzeyleri gelişmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Çanakkale-Biga Yöresinin Orta-Üst Miyosen ve Alt Pliyosen dönemindeki paleojeomorfolojik haritası (Erol, 1992). İşaretler: (1) Orta Miyosen aşınım yüzeyleri (D I sistemleri) ve o yüzeylerin üzerinde yükselen ada dağlar. **(2)** Miyosenden yaşlı formasyonlar üzerinde gelişmiş Üst Miyosen (Messiniyen) aşınım yüzeyleri (D II sistemleri). **(3)** Üst Miyosen tortulları üzerinde gelişmiş Üst Miyosen aşınım ve dolgu yüzeyleri. **(4)** Pliyosen ve Alt Pliyosen depresyonlarının genç dolguları üzerinde gelişmiş yüzeyler (D III ve D IV sistemleri) ve yüksek sekiler (SY). **(5)** Üst Pliyosen alçak sekileri (SA) ve Holosen vadi

tabanı alüvyonları. (6) Üst Miyosen'in (Messiniyen) kurak iklim koşullarında oluşmuş pediment yüzeyleri (D II) üzerinde, Alt Pliyosen'deki daha yağışlı iklim koşullarının etkisi altında yerleşmiş olan konsekant akarsu ağı. Bu akarsular Pliyosen'de vadilerini derinleştirerek, D II platolarına gömülmüştür. (7) Alt Pliyosen süresince Saros Körfezi'nde ve Marmara havzasının ortasında oluşan sığ su birikintilerinin yaklaşık sınırı. (8) Bugünkü bazı şehirlerin yerleri; (9) Bugünkü kıyı çizgisi. (10) Aşınım yüzeylerinin bugünkü yükseklikleri.

Figure 1. Palaeogeomorphologic map of the Çanakkale–Biga district during the period of Middle-Upper Miocene and the Early Pliocene (Erol, 1992). Legends: (1) Middle Miocene denudational surfaces (D I systems) and the island mountains rising above these surfaces. (2) Upper Miocene (Messiniyen) denudational surfaces (D I) that had developed on the formations older than the Miocene. (3) Upper Miocene denudational and depositional surfaces that had developed on the Upper Miocene sediments. (4) Surfaces (D III and D IV) and higher terraces (SY) that had developed on the sediments of the Pliocene and the Early Pleistocene depressions. (5) Upper Pleistocene lower terraces (SA) and the Holocene valley bottom alluviums. (6) Consequent river systems that had settled on the Upper Miocene plateau surfaces during the Early Pliocene. This river system had developed on the Messinian pediment surfaces that had occurred under the dry climatic conditions, under the influence of much rainy climatic conditions in the Early Pliocene. (7) Approximate boundary of shallow water bodies occurred in the Saros Bay and the Marmara basin during the Early Pliocene. (8) Locations of some recent cities. (9) Recent coastline. (10) Recent elevations of the denudational surfaces.

Miyosen havzası kenarındaki yükselmelere neden olan tektonik hareketler, çeşitli evreler biçiminde gelişmiştir. Gerçekten, bu havzada neotektonik evrenin ilk dislokasyonları Orta–Üst Miyosen arasında oluşmuş, tortulanma oluşunun güneydoğu ve kuzeybatı kenarlarındaki D I aşınım yüzleri birkaç yüz metre kadar yükselirken, oluşun orta bölümlerinde tortulanma sürmüştür. Erol'a (1992) göre, havza kenarlarındaki D I ve D II sistemi aşınım yüzeyleri arasında birkaç yüz metrelik bir basamağın belirmesi, Alçıtepe formasyonunda jips oluşumlarının gözlenmesi ve Miyosen ile Pliyosen formasyonları arasında, özellikle havza kenarlarına doğru hafif açılı diskordansların

bulunması, Orta Miyosen'den Üst Miyosen'e geçişte dislokasyonların, havza kenarları boyunca faylanmaların olduğunun kanıtlarıdır. Bu değerlendirme, Trakya havzasında ve kuzey Ege grabenlerindeki gözlemlerle de uyum gösterir. Başka sözlerle, Orta Miyosen sonlarında oluşmaya başlayan Kuzey Anadolu Fayı'nın (KAF), at kuyruğu benzeri saçaklar biçimindeki uzantıları, kuzeybatı yönünde Trakya havzasına, güneybatı yönünde ise Çanakkale havzasına doğru uzanmıştır. KAF sisteminin genç birimlerinin ise, Üst Miyosen sonlarında Trakya havzasından güneye ve Çanakkale havzasından kuzeye (Şekil 2) doğru yer değiştirerek, Marmara–Saros körfezinin oluşturduğu yaklaşık doğu–batı eksenine yerleşerek derinleşmeye başladığı ve Pliyosen'de yeni bir grabenleşme evresinin geliştiği anlaşılmıştır.

Erol (1992)'a göre, Miyosen ve öncesine ait jeolojik formasyonları aynı düzeyde kesen Üst Miyosen (Messiniyen) yaşlı D II aşımın yüzeyi sistemleri, tüm Çanakkale yöresinde kesintisiz bir dağılışı gösterir (Şekil 2). Bu değerlendirmeye göre, Miyosen sonlarında yörenin hemen tümüyle karalaşmış olduğu, bu dönemde oluşan aşımın yüzeyinin havza kuzeyinde hafif kıvrımlı, güneyde hafif monoklinal duruşlu Üst Miyosen tortulları üzerinde geliştiği sonucu çıkar. Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda Alçıtepe dolaylarında, Üst Miyosen'de varolan geniş step ve savanlarda yaşayan omurgalı hayvanlara ilişkin fosiller, yörenin Miyosen sonunda tümüyle karasal bir ortam olduğu değerlendirilmesini doğrular.

3. Çanakkale Yöresinin Jeomorfolojisi

Üst Miyosen Dönemi ve D II Aşımın Yüzeyleri

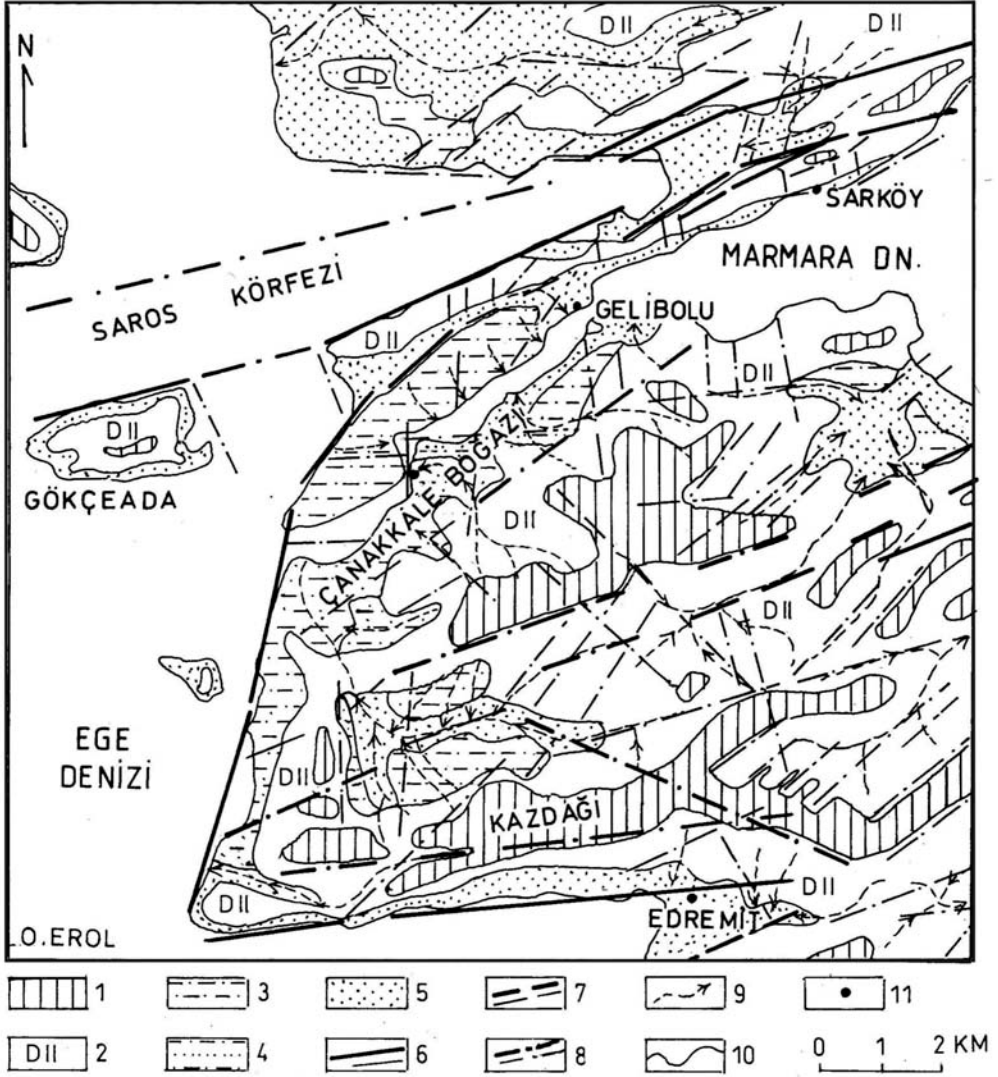
Miyosen sonlarında başlayan tektonik hareketler, Çanakkale yöresinin jeomorfolojik görünümünü önemli ölçüde değiştirmiş ve yöredeki D II aşımın yüzeyleri yükselerek yarılmaya başlamıştır. Arıburnu formasyonunun kumlar ve iri taneli çakıllardan oluşan üst bölümleri bu erozyon canlanması ve yarıma nedeniyle oluşmuştur. Üst Pliyosen ve alt Pleyistosen'de bu karasal formasyonlar üzerinde D III ve D IV yaşlı genç aşım ve birikim yüzeyleri gelişmiştir. Buna karşılık, Marmara–Saros eksenini boyunca derinleşmeye başlayan KAF zonu genç grabeninin Çanakkale–Biga bölümündeki güney kanadının, Trakya bölümündeki kuzey kanada oranla daha erken ve daha fazla yükseldiği, bunun sonucunda da Çanakkale Orta–Üst Miyosen havzasının artık tümüyle

kuruyarak, tortulanma havzasının Gelibolu Yarımadası batısına, Kuzey Ege–Saros–Marmara bölümüne kaydığı anlaşılır.

Miyosen sonu tektonik hareketleriyle derinleşen bu genç havzalar, güneydeki Biga Yarımadası yüksekliklerinden gelip, Üst Miyosen aşınım yüzeyleri (D II sistemleri) üzerinden batı ve kuzeybatıya doğru akmaya başlayan akarsuların taban düzeylerini alçalttığı için, bu yörede derin vadiler, bu arada Kaz Dağı'ndan gelip Miyosen oluşu eksenini boyunca Marmara havzasına doğru akan en eski Çanakkale akarsuyu vadisi kazılmaya başlamıştır (Şekil 1).

Üst Miyosen tortularının, Boğaz yöresinin kuzey bölümlerinde hafif kıvrımlı bir özellik göstermesine karşın, güney ve güneybatıya doğru giderek daha az kıvrımlı, hatta genel olarak monoklinal bir özellik kazandığı; bu tortuların üzerindeki D II aşınım yüzeyinin de bugün kuzeyde 370-400 m yüksekliklerde görülmesine karşılık, güneyde Seddülbahir, İntepe ve Gülpınar yönüne gittikçe alçaldığı ve hatta fayların etkisiyle Bozcaada–Gökçeada şelf alanında yer yer su altında kaldığı gözlenir. Başka sözlerle, D II yüzeyinde kuzeydoğudan güneybatıya doğru genel bir çarpılma oluşmuştur.

Buna karşılık, Üst Pliyosen yaşlı D III yüzeylerinin hemen tüm yörede ortalama 200-250 m yükseklikte bulunduğu gözlenmektedir. Bu nedenle, örneğin Gelibolu çevresinde D II ve D III aşınım yüzeyleri arasında oldukça belirgin bir basamak bulunurken, güneye gittikçe iki yüzey arasındaki bu basamak silinir. Başka bir sözle, Gelibolu yönünde daha dar ve derin görünen Çanakkale Boğazı vadisi, Seddülbahir yönünde daha sığ ve geniştir (Şekil 2). Buna göre, Boğaz çevresindeki D II yüzeylerinde, Miyosen–Pliyosen geçiş döneminde başlayan güneye çarpılma hareketinin Pliyosen sonlarına doğru giderek azaldığı söylenebilir.

Şekil 2. Çanakkale-Biga Yöresinin Üst Pliyosen ve Kuvaterner'deki paleojeomorfolojik haritası (Erol, 1992). İşaretler: (1) Üst Miyosen'den daha yaşlı yüksek rölyef. (2) Miyosen'den yaşlı formasyonlar üzerinde gelişmiş Üst Miyosen aşınım ve dolgu yüzeyleri (D II sistemleri). (3) Üst Miyosen tortulları üzerinde gelişmiş aşınım ve dolgu yüzeyleri (D II sistemleri). (4) Üst Pliyosen yüzeyleri (D III) ve Alt Pleyistosen sekileri (SY). (5) Üst Pleyistosen sekileri (SA) ve Holosen vadi tabanları. (6) Ana fay sistemleri. (7) Fayların olası uzanımları. (8) Genellikle çizgisellikler. (9) Bugünkü akarsular. (10) Bugünkü kıyı çizgisi. (11) Yöredeki bazı şehirler.

Figure 2. Palaeogeomorphologic map of the Çanakkale–Biga district during the Late Pliocene and the Quaternary (Erol, 1992). Legends: (1) High relief older than the Upper Miocene. (2) Upper Miocene denudational and depositional surfaces (D II) that had developed on the formations older than the Miocene. (3) Upper Miocene denudational and depositional surfaces (D II) that had developed on the Upper Miocene sediments. (4) Upper Pliocene surfaces (D III) and the lower Pleistocene terraces (SY). (5) Upper Pleistocene terraces (SA) and the Holocene valley bottoms. (6) Principal fault lines; (7) Probable extension of fault lines. (8) Generally linaments. (9) Recent rivers. (10) Recent coastline. (11) Some cities in the district.

Pliyosen (D III) ve Alt Pleyistosen (D IV) Aşınım ve Birikim Yüzeyleri

Çanakkale Boğazı çevresinde DII yüzeyleri üzerinde oluşan akarsuların, vadilerinin içinde Alt Pliyosen başlarındaki hızlı gömülmesi, Pliyosen sonlarına doğru yavaşlamış, yörede görece bir durağanlık egemen olmuş ve Marmara Havzası'nın eski Çanakkale Akarsuyu'nun döküldüğü güneybatı bölümünde, yani Gelibolu, Çardak ve Bayırköy çevrelerinde küçük bir gösel havza oluşmuştur. Bu yöredeki göl koşulları, Enalt Pleyistosen'de (Çavda evresinde) de sürmüştür.

Çanakkale Boğazı çevresinde D III aşınım yüzeylerinin bugün Boğaz vadisinin iki yanında 200-300 metreler arasında; En Alt Pleyistosen yaşlı (D IV) seki benzeri yüzeylerin Boğazın Anadolu yakasında 200-250 metrelerde; Gelibolu Yarımadası yakasında ise 150-180 metreler arasında bulunduğu gözlenir. Bu gözlemlere göre, D III ve D IV sistemlerine ilişkin seki benzeri akarsu aşınım yüzeylerinin kuzeyden güneye boğaz oluşu içine sokulduğu ve güneye doğru giderek yükseldiği söylenebilir. Bu yüzeylerde, Boğazın Anadolu ve Gelibolu yakalarında 50-70 metreye ulaşan farklar görülmesi, Boğazın içindeki fluvial sistemlerin Gelibolu'daki yaşıtı olan fosilli Çavda acısu depolarının 25-50 metreler arasında görülmesi, bu aşınım şekillerinin oluşumu sırasında hafif de olsa faylarda oynamalar oluştuğunun kanıtı olarak kabul edilir. Marmara Denizi'nin güney kenarında, denizden fay basamakları ile ayrılmış olan yüzeyler, günümüzde KAF'ın Marmara güneyinde kalan bloğunun, Pliyosen sonu Kuvaterner başlarından bugüne değin en az 150-250 m yükseldiğini kanıtlar.

Alt–Orta Pleyistosen Dönemi; Alt–Orta Pleyistosen Yüzeyleri ve Akarsu Sekileri

Çanakkale yöresinde Enalt Pleyistosen D IV yüzeyleri ile Alt Pleyistosen Büyükkır yüksek akarsu şekilleri (SY1) arasında 40–50 m’ye ulaşan bir basamak ve seki depolarında belirgin bir ortam farklılaşması gözlenir. İri, bazen 10-15 cm çaplı volkanik çakıllardan oluşan bir örtüye sahip Büyükkır sekileri, gerçekte bugünkü deniz düzeyine göre 70-80 ve 100-110 m yüksekliktedir ve Orta Pleyistosen Narababa akarsu sekilerinden (SY2) 10-20 m yükseklikteki bir basamakla ayrılırlar. Alt ve Orta Pleyistosen’e ait bu üç akarsu seki basamağının her biri, kendilerini oluşturan o zamanki Boğaz akarsuyunun kuzeyde Gelibolu dolaylarında ulaştığı Marmara havzasının oluşturduğu taban düzeyindeki değişimleri, bu değişimler ise Marmara havzası tabanındaki tektonik derinleşme evrelerini yansıtır.

Marmara havzası kenarlarındaki yüksek seki sistemlerinin özellikleri dikkate alınarak, Alt ve Orta Pleyistosen’de bu havzanın kenarlarının ve Çanakkale Boğazı vadisinin karasal ortam özelliğinde olduğu kabul edilir.

4. Çanakkale Boğazının Jeomorfolojik Gelişimi

Çanakkale Boğazı vadisinin oluşumu, genel olarak Üst Miyosen’i izleyen dönemde başlamış (Şekil 1) ve Üst Pleyistosen’de bu vadinin deniz suları ile istilasına kadar (Mindel–Riss buzularası çağı) derinleşerek sürmüştür. Ancak Çanakkale Boğazı akarsuyunun ve kollarının, tüm Pliyosen ve Alt Pleyistosen boyunca gömülmesi, evreler biçimde olmuş, gömülen akarsular (epijenez) hafif kıvrımlı yapıya ve eski fay çizgilerine uyum göstererek bölgede enine ve boyuna sübsekant vadi sistemleri oluşmuştur (Şekil 2).

Jeomorfolojik kanıtlar, Orta Pleyistosen’in ortalarında Anadolu levhasında ve özellikle KAF kuşağında yerçekli oluşturacak güçte tektonik hareketler olduğunu göstermektedir. Bu tektonik hareketler, Türkiye’nin çeşitli yerlerinde ve bu arada Saros grabeninin Gelibolu kıyılarındaki fay basamaklarının biraz daha yükselmesine, buna karşılık Gökçeada–Bozcaada şelf alanının su altında kalmasına neden olmuştur. Orta Pleyistosen sonlarına doğru alçalan taban düzeyi nedeniyle, güçlenerek Saros fay basamağı üzerinde geri aşındırma yapan akarsulardan birisi Seddülbahir çevresinde, o zamana kadar Kaz Dağı–

Bayramiç–Ezine çevrelerinden yöresinden gelip Gelibolu yönünde kuzeye doğru akmakta olan (Şekil 1) Pliyosen–Alt Pleyistosen yaşlı Boğaz akarsuyunu kaparak, Akdeniz sularının ilk kez, olasılıkla Mindel–Riss buzularası çağında (Tireniyen transgresyonunda), Boğazlar ve Marmara alanını kaplayıp Karadeniz’e ulaşmasına neden olmuştur.

5. Akdeniz’in Çanakkale Boğazı’nı İstilasını ve Denizel Sekiler

Türkiye’nin çeşitli yerlerindeki denizel seki fosillerinin ve sekilerdeki kalışların radyometrik yaşlandırmalarına dayanılarak, eski Çanakkale akarsu vadisinin ilk kez deniz sularıyla istila edilmesi olayının, günümüzden yaklaşık 300,000 yıl önce oluştuğu ve buna da belirgin yer şekilleri oluşturan akarsuların vadilerini derinleştirmesine yol açan göreceli şiddetli tektonik hareketlerin neden olduğu kabul edilmiştir. Buna göre, Üst Pleyistosen’in erken ve geç evreleri, başka sözlerle SA1 Tireniyen (Tireniyen yaşlı Alçak Seki 1) ve SA2 Monastriyen sekileri arasında da tektonik hareketler olmuştur. Bu nedenle Riss regresyonunun Boğazdaki oluşum nedeni, yalnız glasiyal östatik deniz düzeyi değişmesi değildir.

Çanakkale ve Marmara kıyılarında, Akdeniz’in ikinci istilasına ilişkin 8 ve 15 m’lik Riss–Würm Monastriyen seki depolarında belirgin dislokasyonlar görülmez. Marmara Denizi’nin eksenini boyunca doğu–batı doğrultusunda uzanan KAF çizgisinin kuzeyinde ve güneyinde bulunan kıyılardaki bu sekilerin bugünkü yüksekliklerinde belirgin bir seviye farkı yoktur. Buna göre, Üst Pleyistosen’in ikinci evresinde (Riss ve Würm), ilk evresine (Mindel ve Mindel–Riss) oranla görece bir tektonik durgunluk vardır.

Akdeniz sularının, Boğazlar ve Marmara–Karadeniz alanını üçüncü kez istilasını, Geç Pleyistosen ve Holosen’de Versiliyen (Flandrien) transgresyonu sonucunda oluşmuştur. Akdeniz sularının Marmara havzasına ve İstanbul Boğazı’na ulaşmasının son 9000 ile 7000 yıl içinde gerçekleştiği konusunda gözlemler yapılmıştır. Bu evreye ait deniz dibi depolarının faylarla disloke olduğuna gösteren araştırma sonuçları da vardır. Bölgedeki en genç tektonik hareketler konusundaki bu bulguların yanı sıra, bazı jeomorfolojik kanıtlardan da söz edilmektedir. Örneğin, Gelibolu Hamza Koy’da, Gelibolu şehir kıyısında ve Çanakkale kuzeydoğusunda Hasanpaşa Burnunda, 50 cm yüksekliğindeki kıyı izleri ve olasılıkla biyerozyonal kıyı çentikleri belirlenmiştir.

Sonuçlar

Erol (1992)'a göre, Çanakkale Boğazı, Üst Miyosen yaşlı Çanakkale havzasının hafif kıvrımlı tortulları üzerinde, fayların denetimi altında Pliyosen–Alt Pleyistosen’de gelişmiş epijenik (sürempoze) bir akarsu vadisidir. Üst Pleyistosen ve Holosen’de bu vadiyi deniz istila etmiştir.

Çanakkale havzası, Mesozoik yaşlı temel üzerinde, Üst Kretase–Alt Tersiyer’de oluşmuş ve havzada denizel tortullar çökelmiştir. Alt Miyosen, volkanik etkinliğin egemen olduğu karasal bir dönemdir. Orta Miyosen’de KD–GB yönlü havzayı bir acısu gölü kaplamış ve bu gölün tortulları, memeli hayvan fosilleri içeren karasal tortullarla ardalanmıştır. Bu havzanın kenarlarını oluşturan yüksek yerlerde, nemli–sıcak iklimlerin etkisi altında D I aşınım yüzeyleri oluşmuştur. Orta Miyosen sonlarında, KAF zonunun uzantıları olan kenar faylarının etkisiyle, D I aşınım yüzeyleri yükselmiş ve havza ortalarında oluşan daha dar yeni havzada Üst Miyosen tortulları çökelmiştir. Üst Miyosen sonlarına doğru (Messiniyen’de) tüm havzayı kaplayan bir D II sistemi aşınım yüzeyi oluşmuştur. Bu yüzeyin oluşumunu izleyen dönemde ve Alt Pliyosen’de oluşan tektonik hareketler ve yükselmeler nedeniyle, güneydeki Biga Yarımadası yüksekliklerinden kuzeye Marmara’ya doğru akmakta olan akarsular, Pliyosen’den başlayarak D I ve D II yüzeylerini yarmaya başlamıştır (Şekil 1). Bu nedenle, Çanakkale Boğazı ve çevresinin bugünkü jeomorfolojik görünümü, genel olarak Pliyosen’den önceki yapısal çizgiler ve tabaka duruşlarının denetiminde gelişmiş bir akarsu aşındırmasının eseridir. Pliyosen ve sonrasına ilişkin yapısal çizgilerin, özellikle fayların bu gelişim üzerindeki denetimi ikinci derecede önemlidir.

Erol (1992)'a göre, Çanakkale boğaz oluşunun Gelibolu çevresinde, Üst Pliyosen’de bir göl ve Enalt Pleyistosen’de (Çavda) ise bir acısu formasyonu gelişmiş; bu tortulların yaşıtı olan D III ve D IV sistemi aşınım yüzeyleri boğaz oluşu boyunca güneye sokulmuştur. Alt ve Orta Pleyistosen’de, Çanakkale oluşu içinde, kuzeyde derinleşmesi süren Marmara havzasının oluşturduğu daha alçak taban düzeylerine göre gelişen üç akarsu sekisi (SY 1a ve SY 1b; SY 2) oluşmuştur. Orta Pleyistosen’in geç evrelerinde, günümüzden yaklaşık 300,000 yıl önce önemli tektonik hareketlerin ve Saros–Marmara faylarının derinleşmesinin sonucu olarak, Üst Pleyistosen’de Çanakkale Boğazı ve

Marmara Denizi ilk Akdeniz baskınına uğramış ve bu olay Holosen'e kadar iki kez daha yinelenmiştir. Çanakkale Boğazı'nda bu döneme ilişkin üç denizel seviye vardır. Bunlardan Üst Pleyistosen yaşlı Tireniyen sekilerinin (SA 1) depolarının yer yer disloke olmasına karşın, daha alçaktaki Monastriyen sekilerinin (SA 2) duruşları bozulmamıştır. Bu durum, Tireniyen seviyeleri ile Monastriyen sekilerinin oluşum evreleri arasında önemli sayılabilecek tektonik hareketler gerçekleştiğini gösterir. Boğazda Holosen hareketlerini gösteren izler de bulunur.

Kaynakça

- Erol, O. 1959. Çanakkale Boğazı Bölgesinin Jeolojisi. Petrol Dairesi Arşivi, AR/ITG. Yayımlanmamıştır.
- Erol, O., Nuttall, C.P. 1973. Çanakkale yöresinin bazı denizel Kuaterner depoları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* **5-6**: 27-91.
- Erol, O. 1979. Türkiye’de Neojen ve Kuvaterner aşınım dönemleri, bu dönemlerin aşınım yüzeyleri ile yaşıt (korelan) tortullara göre belirlenmesi. *Jeomorfoloji Dergisi* **8**: 1-40.
- Erol, O., İnal, A. 1980. Çanakkale yöresi Karacivan köyü çevresindeki Kuvaterner depoları ve denizel fosilleri. *Jeomorfoloji Dergisi* **9**: 1-35.
- Erol, O. vd. 1981. Morpho-tectonic results of the geomorphological study of the Biga Peninsula, Northwestern Turkey. *Bulletin of the INQUA Neotectonics Commission* **4**: 31-42.
- Erol, O. 1983. Türkiye’nin genç tektonik ve jeomorfolojik gelişimi. *Jeomorfoloji Dergisi* **11**: 1-22.
- Erol, O. 1985. Çanakkale yöresi güney kesiminin jeomorfolojisi. *Jeomorfoloji Dergisi* **13**: 1-8.
- Erol, O. 1987. Çanakkale yöresinde Kuvaterner kıyı oynamaları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) 60. Yıl Armağanı, 179-187, Ankara.
- Erol, O. 1992. Çanakkale yöresinin jeomorfolojik ve neotektonik evrimi. *Türkiye Petrol Jeologları Derneği Bülteni C.4/1*: 147-165.
- Şengör, A.M.C. 1980. Türkiye’nin Neotektoniğinin Esasları. Türkiye Jeoloji Kurumu Yayını. DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, Ankara.

BOZCAADA BAĞCILIĞINDAKİ GELİŞMELER, SORUNLAR VE ÖNERİLER

DEVELOPMENTS, PROBLEMS AND SUGGESTIONS ON THE VINICULTURE OF BOZCAADA

Alper DARDENİZ

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Elman BAHAR

Yrd. Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Levent ŞİMŞEK

Ziraat Mühendisi, Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü

ÖZET

Çanakkale İli, toplam 6.489 hektar bağ alanıyla ülkemizdeki bağ alanlarının % 1.8'ine sahip olup, Bozcaada'nın Çanakkale İli bağ alanları içerisindeki payı ise % 17.2 düzeyinde bulunmaktadır. Bozcaada, Çanakkale İli'ne bağlı 39° 48' kuzey paraleli ile 26° 02' doğu meridyeni arasında bulunan bir ilçemizdir. Çanakkale İli gibi, Bozcaada'nın bağcılık tarihi de oldukça eskidir. Bozcaada da, yakın bir geçmişe kadar adanın 1/3'ünü oluşturan yaklaşık 18.500 dekar bağ alanı, 1997 yılında 10.850 dekara kadar gerilemiş, 2001 yılında ise yeniden artış eğilimine girerek 11.170 dekara ulaşmıştır. Bu artış son bir kaç yıl içerisinde de devam etmiş ve bağ alanları 2005 yılı verilerine göre 11.850 dekara kadar yükselmiştir. Mevcut bağ alanlarının çoğu, alçak ve orta yüksek gövdeli goble yöresel terbiye sistemi ile tesis edilmişlerdir. Bozcaada bağlarının yarısından fazlasını Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi (% 54) oluşturmaktadır. Bu çeşidi sırasıyla Karasakız (Kuntra) (% 42), Vasilaki (% 3) ve Cardinal (% 1) üzüm çeşitleri izlemektedir. Ancak son yıllarda, ada ile özdeşleşmiş olan Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidinden bir kaçış yaşanmakta ve çeşidin yetiştirilme alanları hızla gerilemektedir. Karalahna, Amasya, Italia, Atasarısı, Uslu, Yalova İncisi, Alphonse

Lavelée, Cabernet Sauvignon, Merlot, Gamay, Chardonnay ve Kalecik Karası gibi sofralık ve şaraplık çeşitler ise adada mevcut bulunan ve yaygınlaşma eğiliminde olan diğer üzüm çeşitlerini oluşturmaktadırlar. Son yıllarda, Gökçeada-Bozcaada Kırsal Kalkınma ve İskan Projesi, Bozcaada Bağcılığını Geliştirme Projesi, Bağ Entegre Mücadele Araştırma Uygulama ve Eğitim Projesi ile Organik Tarım Projesi gibi Bozcaada bağcılığını yaşatması planlanan projelerin birbiri ardına hayata geçirilmeye başlandığı görülmektedir. Bununla birlikte, önemli bir kültüre sahip olan Bozcaada bağcılığı halen bir takım sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu makalede, Bozcaada bağcılığındaki gelişmeler ile sorunlar ve çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bozcaada, bağcılık, üzüm

SUMMARY

Çanakkale Province, with a total of 6.489 ha vineyards comprehends the 1.8 % of the vineyards in Turkey and the rate of Bozcaada's vineyards among Çanakkale Province is 17.2%. Bozcaada, that is located in Çanakkale, between the 39⁰48' north latitude and 26⁰02' east latitude, has a total of 42 km² area with no village other than the district center. The viniculture history of Bozcaada is quite old, just like in Çanakkale. The grape bunches on the coins found in Bozcaada and the grape bunch and leaf motives on the 150-200 year old tombs in the castle left from the Greek of Turkish citizens, prove this fact. Almost 18.500 da vineyard in the near past that formed the one third of the island, decreased to 10.850 da in 1997 and increased again in 2001 by reaching an area of 11.170 da. This rise continued in the last few years and according to the data of 2005 the vineyards increased to 11.85 da. The climate of Bozcaada has the typical characteristic of an island and a transition climate. The island has a mild climate in the winters and a cool climate in the summers according to the central district of Çanakkale with this structure. The vineyards that first come into mind in Bozcaada are the Ova, Çayır and Sulubağçe locations. Most of the present vineyards are established with the goble local cultivation system that has a low or medium height. The 'Bozcaada Çavuşu' variety forms more than half (54%) the grape vines of Bozcaada, followed by the Karasakız (Kuntra) (42%), Vasilaki (Anadolu Yapıncağı) (3%) and Cardinal (1%) grape varieties. However, there is an escape from the Bozcaada Çavuşu grape variety in the recent years and therefore the growing area of this variety keeps decreasing. The varieties both for wine and for table grape such as Karalahana, Amasya, Italia, Uslu, Yalova İncisi, Alphonse Lavelée, Cabernet Sauvignon, Merlot, Gamay, Chardonnay and Kalecik Karası have mostly spread in the island and some of them are in the inclination to spread. While winter pruning is made on February and March in Bozcaada, soil tillage is made with the present hand milling cutter. In the island where barnyard manure is not widespread, cultivation is made under arid conditions after 2-3 years following the sowing stage because of the limited water resources. The Çavuş grape is marketed at the beginning of August to the "İstanbul Fresh Fruit and Vegetable Market-Place", inside small wooden crates, through the Cooperative of Bozcaada Development. When the Karakız grape variety which is the fertilization plant of Çavuş

grape, reaches the 11-12 baumé degree; they are treated for dry wine production at the Talay Wining Co. Ltd., Ataol Wining Co. Ltd., Yunatçılar Wining Co. Ltd. and at the new established Corvus Wining Co. Ltd. in the island. In the recent years, it has been observed that the projects planned to revitalize the Bozcaada viticulture, such as the Gökçeada-Bozcaada Rural Development and Settlement Plan, Bozcaada Viticulture Development Plan, Vine Integrated Management Research Application and Education Plan and Organic Agriculture Plan have begun to come into life. Besides, Bozcaada that has an important viticulture still comes across to some problems on this subject. In this article it is aimed to propose developments, problems and suggestions on the viticulture of Bozcaada.

Key words: Bozcaada, viticulture of Bozcaada, grape

Bozcaada Bağcılığı ve Gelişmeler

Çanakkale İli, toplam 6.489 hektar bağ alanıyla ülkemizdeki bağ alanlarının % 1.8'ine sahip olup, Bozcaada'nın Çanakkale İli bağ alanları içerisindeki payı ise % 17.2 düzeyinde bulunmaktadır (Anonim, 1998/a). Bozcaada, Çanakkale İli'ne bağlı, 39⁰ 48' kuzey paraleli ile 26⁰ 02' doğu meridyeni arasında bulunan, toplam 42 km² yüz ölçümüne sahip ve köyü bulunmayan bir ilçemizdir (Anonim, 1996; Anonim, 1998/b). Çanakkale İli'ndeki gibi, Bozcaada'nın bağcılık tarihi de oldukça eskidir. Bozcaada'da bulunan paraların üzerinde üzüm salkımlarının yer alması ve kalesindeki rumlardan kalma 150-200 yıllık bazı mezar taşlarının üzerinde üzüm salkım ve yaprağı motiflerine sıklıkla rastlanması, bunu bize kanıtlamaktadır.

Adanın sahip olduğu yüzölçümünün dağılımı incelendiğinde; 1.478 hektarının tarım arazisi, 115 hektarının orman arazisi, 712 hektarının mera ve otlak alanlar, 1.075 hektarının tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, 296.5 hektarının tarıma elverişsiz arazi (taşlık-çorak arazi) ve 83.5 hektarının ise yerleşim alanı olduğu görülmektedir (Anonim, 2004). Bozcaada halkının geçim kaynakları arasında küçükbaş hayvancılık, sebzeçilik, balıkçılık ve turizm önemli bir yer tutmaktadır. Bozcaada'da 1.500 dekar alanda tarla bitkileri tarımı, 950 dekar alanda zeytincilik, 250 dekar alanda sebze üretimi ve 230 dekar alanda ise meyvecilik yapılmaktadır (Anonim, 2004). Ancak adanın tarihi kadar eski olan bağcılık, halen adanın en önemli geçim kaynağının başında yer almaktadır (Dardeniz, 2002). Bozcaada'nın en yüksek noktası olan 192

rakamlı Göktepe'ye çıkıldığında, mevcut bağ alanlarını net bir Şekilde görebilmek mümkün olmaktadır.

Bozcaada da, yakın bir geçmişe kadar adanın 1/3 n oluşturan yaklaşık 18.500 dekar bağ alanı, 1997 yılında 10.850 dekara kadar gerilemiş, 2001 yılında ise artış eğilimine girerek 11.170 dekara ulaşmıştır. Bu artış son bir kaç yıl içerisinde de devam etmiş ve 2005 yılı verilerine göre Bozcaada'nın yzlmnn % 28,2'si olan 11.850 dekara kadar yükselmiştir. Halen bu bağ alanlarından 1.575 ton/yıl sofralık, 3.780 ton/yıl Şaraplık zm üretilmektedir (Dardeniz, 2002; Anonim, 2005).

Mevcut bağ alanlarının çoğu, alçak ve orta yüksek gövdeli goble yöresel terbiye sistemi ile tesis edilmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi, Bozcaada'nın yıllık 500 mm'ye ancak ulaşan oldukça düŐük bir yağış rejimine sahip olmasıdır. DüŐük oranda bulunan yüksek sistem bağları ise tek ve çift kollu sabit kordon terbiye sistemleri oluşturmaktadır (Dardeniz, 2002). Bozcaada'nın iklimi ada ve geçiş iklimlerinin tipik özelliklerini taŐımakta, bu yapısıyla kışın Çanakkale merkez ilçeye göre daha ılıman, yazın ise daha serin olmakta, oransal nem miktarı da ortalama % 73 ile yüksek bir düzeyde seyretmektedir (Anonim, 1997). Oransal nemin yüksek olması, başta Bozcaada avuŐu üzüm Őeidi olmak üzere, adada yetiştirilmekte olan bütün Őeitlerde kabukların incelmesine ve üzüm kalitesinde artıŐlara yol açmaktadır.

Bozcaada'daki Bozcaada avuŐu üzüm Őeidi yetiştirilen alanlarda yapılan bir araştırmada, toprakların bünye ve pH yönünden asma için uygun, ancak organik madde açısından fakir durumda oldukları tespit edilmiştir. Yine toprakların % 40'ı potasyum bakımından fakir ve tamamı alınabilir fosfor bakımından orta ve fakir grupta yer almışlardır. Fe ve Mn da, toprakların neredeyse tamamında kritik değerlerin altında bulunmuştur (Müftüoğlu ve ark., 2001). Mevcut zm bağlarında, filoksera zararlısının (*Viteus vitifolii* Fitch.) adaya girmesinin ardından önce Rupestris du Lot, daha sonra ise 5 BB Amerikan asma anaçlarının kültür Őeitlerine ana olarak kullanımı yaygınlaŐmıŐtır. Bozcaada'da, aşılı köklü asma fidanı ile tesis edilen bağlar sınırlı olup, kültür Őeitleri, ana dikiminden 2 yıl sonra yarma aŐı ile asma anaçlarının üzerine aŐılanmaktadır (Dardeniz, 2002). Bağ alanları içerisindeki mevcut boŐlukların doldurulması da aynı yöntemle yapılmakta, kültür Őeitleri, ana dikiminden 2 yıl sonra yarma aŐı ile asma anaçlarının üzerine

aşılantmaktadır. Bu uygulama özel bir ihtimam gerektirdiğinden, ada genelinde böyle yetiştirilen omcalara Meremet (Merhamet) ismi verilmektedir (Dardeniz, 2002).

Bozcaada'daki bağ alanları adanın kuzey-kuzeybatı istikametinde bulunan Çayır, Kumbağlar, Boyalık, Kapusuz Bayırı, Kuruçeşme, Azmak, Hacı Musa, Aterindamı, Deliliman, Ova, Sulubahçe ve Başağa gibi belli başlı mevkilerde bulunmaktadır. Ancak ilk akla gelenler Ova, Çayır ve Sulubahçe mevkileri olmaktadır. Bozcaada bağlarının yarısından fazlasını Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi (% 54) oluşturmaktadır, Bu çeşidi sırasıyla Karasakız (Kuntra) (% 42), Vasilaki (Anadolu Yapıncağı) (% 3) ve Cardinal (% 1) üzüm çeşitleri izlemektedir. Karalahna, Amasya, Italia, Atasarısı, Uslu, Yalova İncisi ve Alphonse Lavelée üzüm çeşitleri de, yetiştirilmekte olan diğere önemli çeşitleri oluşturmaktadırlar (Dardeniz, 2002). Son bir kaç yıl içerisinde ise başta Cabernet Sauvignon olmak üzere Merlot, Gamay, Chardonnay ve Kalecik Karası gibi kaliteli şarap veren yerli ve yabancı üzüm çeşitlerinin kalemleri de adaya girmeye başlamış, yeni bağların neredeyse tamamı bu yeni çeşitler ile tesis edilmişlerdir. 2000-2001 yılları içerisinde, bu üzüm çeşitlerine ait toplam 13.000 gözden fazla aşu kaleminin adaya gönderildiği bilinmektedir (Dardeniz, 2002). Bu miktarlar, 2003 ve 2004 yıllarında da artmaya devam etmiştir.

Adadaki goble terbiye sistemi ile kurulmuş bağların büyük kısmı 140 cm x 140 cm aralık ve mesafe ile tesis edilmişlerdir. Ancak son yıllarda, ortadaki bağ sıraları iptal edilmek suretiyle 280 cm x 140 cm gibi aralık ve mesafeler de kazandırılmaya başlanılmıştır. Adadaki işgücünü ekonomik olarak kullanmak ve ilkbahar geç donlarına karşı bir tedbir olmak üzere, bağlarda kasım ayı içerisinde aralama budama yapılmakta, bu uygulama ile yıllık dallar 5-7 göz üzerinden kısaltılmaktadır (Dardeniz, 2002). Kış budamasının tarihi ise genellikle şubat ve mart aylarına rastlamaktadır. Ancak, babalık (tozlayıcı) olarak kullanılan çeşitlerdeki (Karasakız, Vasilaki) budama, bir örnek çiçeklenmenin sağlanabilmesi amacıyla Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidinden daha erken (1 ay) bir tarihte yapılmaktadır. Adadaki mevcut üzüm çeşitleri itibariyle, genellikle 1-3 göz üzerinden kısa budama gerçekleştirilmektedir (Dardeniz, 2002).

Bozcaada bağlarında toprak işleme, 1970'li yılların başında adaya getirilmiş olan el frezeleri kullanılarak yapılmaktadır. Genellikle ahır gübresinin kullanımı çok yaygın değildir. Bağcılık, su kaynaklarının da sınırlı olması nedeniyle, dikimi izleyen ilk 2-3 yılın ardından kurak şartlar altında sürdürülmektedir. Kış budaması ve hasat gibi bazı yoğun zamanlardaki işgücü açığı ise genellikle Bayramiç İlçesi'nden sezonluk yevmiyeli işçiler tutularak karşılanmaktadır (Dardeniz, 2002).

Çavuş üzüm çeşidine babalık çeşit olarak kullanılan çeşitlerin başında gelen Karasakız (Kuntra) üzüm çeşidi, 11-12 bome derecesine ulaşınca, adadaki Talay Şarapçılık A.Şti., Ataol Şarapçılık Koll. Şti. ve Yunatçılar Şarapçılık Koll. Şti.'lerinde işlenerek sek şarap yapımında değerlendirilmektedir. Bu tesisler, 1998 yılından itibaren aldıkları devlet desteği ile çelik soğutucu tanklar, şişeleme, mantarlama, etiketleme ve paketleme gibi eksikliği duyulan bazı modern ünitelere sahip olmuşlardır (Dardeniz, 2002; Dardeniz ve Güven, 2003). Bozcaada'daki bu mevcut şarap fabrikalarına, 2003 yılı itibariyle Corvus Şarapçılık A.Ş.'de eklenmiş, bu şirket, kalite şarap veren çeşitler ile yeni bağ tesisleri (350 da) gerçekleştirmiştir. Bozcaada'daki şarap fabrikalarının sayısının, 2006 yılı üretim sezonunda açılacak 2 yeni fabrikayla birlikte önce 6'ya, 2007 yılında ise 8'e ulaşması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, 2006 yılı için hazırlıkları yapılan ve Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Ortaklığı Projesi ile giderlerinin yarısı hibe yoluyla karşılanacak olan 1 adet pekmez ve 1 adet reçel imalathanesinin de, 2007 yılı içerisinde faaliyete başlayacağı öngörülmektedir (Anonim, 2004).

Bozcaada bağlarının büyük kısmını kaplayan Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi, İtalya'da bir dönem yetiştirilen Prensese isimli yöresel bir üzüm çeşidi olup, ilk olarak Rodos Adası'na, 100 yıl kadar önce de Bozcaada'ya getirildiği bilinmektedir (Dardeniz, 2002; Anonim, 2004). Ancak, dişi çiçekli olması nedeniyle tozlayıcı (babalık) çeşide ihtiyaç göstermesi ve yetiştiriciliğinin güç olması nedeniyle nazlı bir üzüm çeşidi olarak bilinmektedir. Bu çeşide, Bozcaada'da Karasakız (Kuntra) ve Vasilaki (Anadolu Yapıncağı) üzüm çeşitleri 1/6 ve 1/4 oranlarında babalık çeşit olarak kullanılmaktadırlar. Bazı yıllarda, çiçeklenme döneminde sert esen rüzgarlar ile yağış, Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidindeki tane tutumunu azaltarak üzüm verim ve kalitesini

düşürebilmektedir. Bu üzüm çeşidi, serin poyraz rüzgarlarının direkt etkisi altında bulunan Ova ve Çayır gibi kuzey mevkilerde daha geç bir tarihte hasat edilmektedir. 1. kalitedeki salkımlar, goble omcalarının güney ve batı taraflarına bakan ilk salkımlarından elde edilmekte, iyi bir yılda böyle salkımların taneleri iri ve lekesiz olmaktadır. Çok sık veya çok seyrek tane tutmuş olan, ya da üzerinde çok fazla lekesi bulunan salkımlar ise 2. kalite salkımlar olarak değerlendirilmektedir (Dardeniz, 2002). Çavuş üzümü, ağustos ayının başından itibaren Bozcaada Kalkınma Kooperatifi aracılığı ile küçük tahta kasalar içerisinde, İstanbul Yaş Meyve ve Sebze Hali'ne pazarlanmaktadır. Üzümün bir miktarı ise Bozcaada ile Çanakkale İl merkezi ve ilçelerinde pazara sunulmaktadır. Önceki hasat dönemlerinde günde 4-5 kamyon ile sevkiyat yapılırken, yetiştirilme alanlarının da azalması nedeniyle son yıllardaki sevkiyatın günlük 2-3 kamyona kadar düştüğü görülmektedir (Dardeniz, 2002). 2005 yılı içerisinde, Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi İstanbul Yaş Meyve ve Sebze Haline 1,30 YTL/kg'dan pazarlanmış, ancak masraflar düşüldüğünde yetiştiricilerin eline ancak 0,50-0,60 YTL/kg civarında bir kar geçmiştir.

Bozcaada'da, kimyasal ilaçların insan sağlığı ve çevre üzerine olumsuz etkilerini azaltarak, hastalık ve zararlılarla ekonomik ve ekolojik bir mücadelenin yapılabilmesi amacıyla, Tarım İlçe Müdürlüğü tarafından, Bağ Entegre Mücadele Araştırma Uygulama ve Eğitim Projesi adıyla bir proje yürürlüğe konulmuştur. Proje kapsamında mildiyö (*Plasmophora viticola*), külleme (*Uncinula necator*) ve salkım güvesi (*Lebosia botrana* Schiff.)'ne karşı erken uyarı istasyonundan alınan veriler değerlendirilerek yetiştiricilere ulaştırılmakta, erken önlemler sayesinde ekonomik bir mücadelenin yapılabilmesi amaçlanmaktadır (Anonim, 2004). 2005 yılı vejetasyon dönemi içerisinde, Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü tarafından külleme'ye 5, mildiyö'ye 4 ve salkım güvesi'ne karşı 3 defa ilaçlama önerisinde bulunulmuştur.

Bozcaada'daki SİT uygulaması, 1.500 m²'nin üzerindeki bağ arazilerinin şahıslar tarafından satın alınarak, bağ evleri inşa edilmesi suretiyle delinebilmektedir. Bu arazilerin üzerine inşa edilen evlerin sadece yazlık olarak kullanılmaları (yılda 1 ay) neticesinde ve kalifiye elemanların da yetersizliği yüzünden, bazı bağlar bakımsız kalarak üretime katkıda bulunamamaktadır (Dardeniz, 2002; Dardeniz ve ark., 2005). Bununla birlikte, böyle atıl durumdaki bakımsız bağlar, hastalık ve zararlıların diğer

bağlara yayılmasına neden olmaktadır. Bakımsız bağlarla mücadele amacıyla 2005 yılı mart-nisan ayları içerisinde Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü tarafından yapılan kontrollerde, toplam 250 adet farklı parsel ve 950 da büyüklüğündeki bağ alanının atıl durumda olduğu belirlenmiştir. Bunun ardından, bakımsız bağların sahipleri belirlenerek adreslerine ulaşılmış, bakımsız bağlarını sökmeleri veya bakımlarını yaptırılmaları istenerek, Zirai Mücadele Kanunu'nun ilgili hükümlerinin uygulanmasının planlandığı kendilerine tebliğ edilmiştir. Bu sayede, 2005 yılı itibariyle yaklaşık 500 da bakımsız bağın köklenmesi, bir kısmının da bakımlarının yaptırılması sağlanabilmiştir. Bu konudaki çalışmalar, Bozcaada Kaymakamlığı'nın da desteğiyle halen devam ettirilmektedir (Anonim, 2005).

Bozcaada bağ alanlarının bir bölümünde organik tarım uygulanması gündemdedir. 2004 yılında gerçekleştirilmesi planlanan bu proje, personel ve kaynak yetersizliği nedenleriyle uygulanamamıştır. Bozcaada'da organik bağcılığa geçmek için müracaat eden yetiştiricilerin sayısı 30'u, toplam bağ alanı miktarı ise 1.000 dekarı bulmaktadır. Olumlu sonuçların alınması halinde, 3 yıllık bir ön denemenin ardından, ada genelindeki mevcut bağların büyük bölümünde organik tarıma geçilebileceği öngörülmektedir (Anonim, 2004). 2006 yılı mart ayından itibaren, Bozcaada Kaymakamlığı Mahalli İdare Başkanlığı ve Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nün bütçelerinden yeterli desteğin sağlanması ile 3.200 dekar bağda organik tarıma geçilmesi planlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, Bozcaada'da 20 kursiyerin katıldığı bir organik tarım kursu da düzenlenmiştir. Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nce, yetiştiricilere 14.500 YTL tutarında 36.250 kg organik gübre dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca, salkım güvesi mücadelesinde kullanılan 35.000 YTL değerindeki feromon yayıcı kapsüllerin, organik bağcılık yapmak için başvuran üreticilere nisan 2006 içerisinde bedelsiz olarak dağıtılması hedeflenmektedir. Yine nisan ayı içerisinde, organik tarım sertifikasyonu yapan bir şirket ile anlaşma imzalanması ve yaklaşık 3.500 Euro tutacak olan sertifikasyon bedeli ile birlikte, yetiştiricileri yönlendirmek üzere çalıştırılması planlanan danışmana ödenecek bedelin, yine Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nce karşılanması düşünülmektedir (Anonim, 2006).

Bozcaada'da bağcılığının geliştirilmesi ve devamı için, devletçe yürütülen büyük bir bağcılık projesi daha bulunmaktadır. Gökçeada-Bozcaada Kırsal Kalkınma ve İskan Projesi kapsamında, Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nce yeni bağ tesis edecek olan yetiştiricilere karşılıksız

olarak asma fidanı, demir direk ve galvanizli tel temin edilmektedir. Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü tarafından yürütülen ve eski ve yaşlı bağların yerlerine yeni bağ tesisini amaç edinen bu projeye 2000 yılından itibaren hız verilmiştir. Ancak, yüksek sistem bağlar için 2003 yılında dağıtımı yapılması gereken galvanizli tel ve demir direklerin dağıtımı, ödenek yetersizliği nedeniyle yapılamamıştır. Ayrıca 2003 yılında başvurusu yapılan, 2004 yılında ise dağıtılması planlanan ve 202 da'lık bağ alanının ihtiyacı olan 70.000 adet Amerikan asma anacından, yine ödenek yetersizliği nedeniyle ancak 16.000 adedi temin edilerek dağıtımı yapılabilmektedir. Çizelge 1'de, 1996-2004 yılları arasında tesis edilen bağ alanları ile fidan miktarları sunulmuştur (Anonim, 2004).

Çizelge 1. Yıllar itibariyle kurulan bağ alanları ile fidan miktarları

Yıllar	Alan (da)	Fidan Mik.(ad.)	Terbiye Sistemi
1996	55	9.250	Yüksek
1997	168	32.365	Yüksek
1998	104	36.800	Yüksek
1999	131	38.000	Yüksek
2000	16.6	8.080	Goble
	112	26.420	Yüksek
2001	20.6	9.900	Goble
	75.7	16.755	Yüksek
2002	53.7	23.500	Goble
	38.750	157.9	Yüksek
2003	40.5	16.950	Goble
	142	37.450	Yüksek
2004	33.6	16.000	Goble
	24,8	5.525	Yüksek
Toplam	165	74.430	Goble
Toplam	970.4	241.315	Yüksek
G.Toplam	1135.4	315.745	

2004 yılı aralık ayında, Bozcaada Kaymakamlığı Mahalli İdare Başkanlığı ile Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nün ortaklaşa başlattığı Bozcaada Bağcılığını Geliştirme Projesi kapsamında, ücretleri 2005 yılı kasım ayında ödenmek üzere 54.750 adet 1103 P köklü Amerikan asma fidanı, Cabernet Sauvignon, Merlot, Öküzgözü ve Kalecik Karası üzüm çeşitlerine ait toplam 8.360 adet aşılı köklü asma fidanı ve 31.500 adet (mayıs 2005) kaplı asma fidanı yetiştiricilere ulaştırılmıştır (Anonim, 2005). Bu projenin dışında, yetiştiricilerin kendi girişimleriyle adaya getirmiş oldukları 15.000 adet köklü Amerikan asma fidanı ve 8.000 adet kaplı asma fidanı daha mevcut bulunmaktadır. Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nün 2005 yılı başında mevcut proje kapsamında getirdiği 16.000 adet fidan da buna dahil edildiğinde, son 1 yıl içinde Bozcaada'ya toplam 133.650 adet fidan girişinin yapılmış olduğu belirlenmiştir. Bu rakam, ülkemizde bir yılda üretilen asma fidanı toplamının yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır. Bozcaada'ya girişi gerçekleşen bu asma fidanlarıyla, yaklaşık 450 dekarlık alanda bağ yenilenmesi ve yeni bağ tesisleri gerçekleştirilmiş bulunmaktadır (Anonim, 2005).

Getirilen kaplı fidanlarla, Bozcaada Kaymakamlığı'nca tahsis edilen 16 dekarlık arazi üzerine, 7 farklı yerli ve yabancı şaraplık üzüm çeşidinden oluşan bir adaptasyon bağı tesisi yapılmıştır. Bu çeşitler Öküzgözü, Boğazkere, Chardonnay, Cabernet Franc, Shiraz, Kalecik Karası ve Narince üzüm çeşitleridir. Ayrıca Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü, 2.5 dekarlık alanda, toplam 10 çeşitten oluşan yeni bir sofralık üzüm deneme bağı da tesis etmiş bulunmaktadır (Anonim, 2006).

Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidinin erken hasadı sonucunda meydana gelebilecek olumsuzlukların önüne geçebilmek amacıyla, Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nce % SÇKM'yi ölçen 3 adet el refraktometresinin alımı yapılmış ve yapılan kontrollerde Bozcaada'da yeterli olgunluğa erişmeden hasat edilmiş olan üzümlerin satışının önüne geçilmiştir.

Geçen yıl maddi imkansızlıklar nedeniyle yapılamayan geleneksel Bozcaada Bağbozumu Festivali, Bozcaada Kaymakamlığı'nın da desteği ile 08.09.2005 tarihinde yeniden gerçekleştirilmiş, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyelerinin de katıldığı bir panel ile yöre yetiştiricilerine bağcılık konusunda değerli bilgiler verilmiştir.

Bağcılığın Geliştirilmesine Yönelik Öneriler

Bozcaada'da, tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan 10.750 dekar alan bulunmakta olup (Anonim, 2004), bu arazilerin tarıma ve özellikle de bağcılığa açılması planlanmaktadır. Ancak Bozcaada'da, farklı 2-3 sınıf üst toprağın varlığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle, bağcılığın geliştirilmesine yönelik önlemlerin belki de en başında, büyük bir proje kapsamında mevcut bağlar ile tarıma açılması öngörülen yeni alanlarda mevkilere göre toprak ve yaprak analizlerinin yapılması gelmektedir. 0-30, 0-60 ve 0-90 cm derinliklerden alınacak olan toprak örneklerinin analizleri sonucunda, adadaki mevkiiler bazında uygun anaç ve çeşit seçimi ile birlikte, besin maddesi noksanlıklarının da tespiti yapılmış olacaktır. Bundan sonraki aşamada ise yetiştiricilik, terbiye sistemleri, hastalık ve zararlılarla mücadele, kültürel uygulamalar, hasat ve pazarlama gibi diğer sorunların çözümü amaçlanmalıdır.

Bozcaada'da yaygın şekilde kullanılmakta olan mevcut el frezeleri toprağı hep aynı seviyeden işledikleri için, toprakta zamanla bir pulluk tabanı meydana gelmektedir. Bu durum, omcalar tarafından suyun kök bölgesine uygun şekilde alımını engellediğinden, kısıtlı miktarda yağış alan adada, toprağı farklı derinliklerden işleyecek yeni alet ve ekipmanların dizaynının yapılması gerekli görülmektedir.

Yeni tesis edilen yüksek sistem bazı bağlarda 1.5 m. x 1.0 m. gibi sıra arası ve üzeri mesafelerin uygulanmaya başlandığı dikkati çekmektedir. Şaraplık üzüm çeşitlerinde, omcalar arasındaki rekabeti arttırarak kaliteyi yükseltebilmek için sık dikim tercih edilmelidir. Ancak, uygulanacak sıra arası ve üzeri mesafeler üzüm çeşidine, yetiştiriciliğın amacına, adanın mevkiine, eğimine, adadaki alet ve ekipmanlar ile araştırma sonuçlarına göre belirlenmelidir.

Bozcaada'da külleme ve mildiyö erken uyarı istasyonları mevcuttur. Bozcaada'da yapılan tespitler sonucunda, bazı bağların çevresinde bağın hava almasını engelleyebilecek yoğunlukta ağaç ve çalılarının bulunduğu, ayrıca bir çok bağda da kış budamasından kalan budama artıklarının imha edilmeksizin bağ kenarında bekletildikleri görülmüştür. Bütün bu faktörler adadaki külleme yoğunluğunu arttırdığından, bu yıl olduğu gibi külleme için uygun iklim şartlarının oluştuğı senelerde daha dikkatli davranılmalı, omcaların hava almalarının temini için yaz budamalarına gereken önem gösterilmelidir. Bununla birlikte bağların çevresindeki

ağaç ve çalılar temizlenmeli, budama artıkları ise daha kış döneminde yakılarak imha edilmelidir. Bozcaada'da, omca üzerinde uzun süre bekletilen üzümlerde kurşuni küf (*Botrytis cinerea* Pers.) mantarı da oldukça sık görülerek üzümlerin çürümesine yol açmaktadır. Bu mantar, salkım güvesi mücadelesinin iyi yapılmadığı bağlarda zararlının oluşturduğu yara yerlerinden girerek, özellikle sık taneli üzüm çeşitlerinin salkımlarında çürümeler yapmaktadır. Bozcaada bağlarında da görülen ölükol hastalığı için kış ilaçlaması ile birlikte iyi bir mildiyö mücadelesi yapılmalıdır. Ölü kol ile bulaşık baş ve kollar kış budamasında en son budanmalı, budama aletleri alkol veya ispirto ile dezenfekte edilmelidir.

Yabancı turistler, kendilerinde de yaygın olarak üretilen üzüm çeşitlerinin şaraplarını ülkemizde de içmeyi çok fazla arzu etmemektedirler. Bu nedenle, kendi yöresel üzüm çeşitlerimiz ön plana çıkartılarak, yerli ve yabancı üzüm çeşidi şaraplarıyla yapılacak kupaj çalışmalarına da yer verilmesi önerilebilir.

Yüksek sistem bağcılık, dişi çiçek yapısına sahip olan Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi dışındaki diğer erdişi çiçekli çeşitlerin hepsinde teşvik edilip desteklenmelidir. Yüksek sistem bağlarda, özellikle yüksek verim ve kalite sağlayan tek ve çift kollu sabit kordon terbiye sistemlerinin tercih edilmeleri avantajlı olabilir. Ancak bu sistemlerdeki gövde yüksekliği, adadaki iklim şartları da göz önünde bulundurularak araştırma sonuçlarına göre belirlenmelidir.

Son yıllarda, renkli üzüm çeşitleri beyaz çeşitlere kıyasla daha fazla talep edilip daha yüksek fiyatlardan alıcı bulabilmektedirler. Bunun nedeni, renkli üzüm çeşitlerindeki antioksidan maddelerin beyaz çeşitlere göre daha yüksek olmasıdır. Örneğin, kansere karşı koruyucu olduğu bilinen Resveratrol, kırmızı üzüm çeşitlerinin kabuk ve çekirdeklerinde beyaz çeşitlere nazaran 10 kat daha yüksektir. Bu nedenle, yeni plantasyonlarda renkli üzüm çeşitlerine daha fazla yer verilmelidir. Ancak, beyaz üzüm çeşitlerindeki azalış sonucunda gen kaynaklarımızın bir bölümünün zamanla kaybolması söz konusu olabileceğinden, dikkatli ve ölçülü bir üretim planlamasına gidilmesi gereklidir. Bu kapsamda, Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidinden kaçışın önüne geçilmesi de son derece önemlidir. Bakımının zahmetli olmasının yanı sıra, üst üste yaşanan

verim düşüklüklerinin de, bu üzüm çeşidinin yetiştirilme alanlarının azalmasına yol açmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak Bozcaada'nın, Bozcaada Çavuşu üzüm çeşidi ile özdeşleştiği unutulmamalı, yetiştiricilik ve pazarlama ile ilgili mevcut sorunların çözümü sağlanmaya çalışılmalıdır.

Renkli (kırmızı) çeşitlerden olan Cardinal üzüm çeşidi, Bozcaada'da son yıllarda daha da önem kazanmaya başlayan sofralık bir çeşittir. Bozcaada'da, 1 gözden kısa budama gerçekleştirilen omcalardan yüksek bir kalite elde edilmekte, gece-gündüz ısı farkları nedeniyle Antosiyanin renk pigmentlerinin de çalışmasıyla, son derece iyi bir renk oluşumu ve yüksek % SÇKM birikimi sağlanabilmektedir. Çok talep edilerek yüksek fiyattan alıcı bulabilmesi ve adada kalite yapması nedeniyle, Cardinal üzüm çeşidi yetiştirilen alanların artırılmasının yerinde bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

Bozcaada'daki bağlarda, çoğu zaman ihmal edilen yaz budamalarına gereken özen gösterilmelidir. Şaraplık veya sofralık çeşitlerde yüksek doğuşun gerçekleştiği yıllarda somak, tane ve salkım seyreltmesine gidilerek üzümün kalitesi yükseltilmelidir. Özellikle uzun salkım oluşturan sofralık çeşitlerde, dünyada çok yaygın olan bir uygulama ile salkım uçları belirli oranlarda kesilerek salkım eninin genişletilmesi, tanelerin irileştirilmesi ve bir örnek salkımların elde edilmesi amaçlanmalıdır.

Ülkemizde bulunan 37 adet standart üzüm çeşidinde klon seleksiyonu çalışması yürütülmüş ve bunlardan 24'ünün seleksiyonları tamamlanmıştır. Bozcaada'da kurulacak olan yeni plantasyonlarda Amasya Beyazı, Bozcaada Çavuşu, Karasakız, Hafız Ali, Kozak Beyazı, Müşküle, Yapıncak, Kalecik Karası ve Semillon gibi üzüm çeşitleri için, verim ve kalite yönünden üstün olan klonların kalem ve fidanları tercih edilmelidir.

Bozcaada'daki üzüm çeşitlerinde yapılan erken hasat, ürün ve fiyat kayıplarına neden olmaktadır. % SÇKM miktarlarının el refraktometresi yardımıyla ölçülmesi, mevcut sorunun çözülmesini sağlayacaktır. Bu amaçla, Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü'nce el refraktometreleri temin edilmiş bulunmaktadır. Böylece üzüm çeşitlerinin olgunlukları takip edilerek, en uygun hasat tarihinin belirlenmesi de mümkün olabilecektir.

Ülkemiz, yaklaşık 80.000 ton civarındaki sofralık üzüm ihracatını Rusya ve Almanya başta olmak üzere daha çok Avrupa ülkelerine yapmaktadır. En önemli ihraç çeşidimiz ise Sultani Çekirdeksiz'dir. Adadaki üretimde, dış ülkelere ihracat şansı bulunan Autumn Royal (9 g), Alphonse Lavellée (8-9 g), Barlinka, Crimson Seedless, Italia, Red Globe (12-14 g) ve Thompson Seedless (Uzun, 2004) gibi, özellikle geç turfanda sofralık üzüm çeşitlerine de yer verilmeye başlanması gerekmektedir.

Bunun yanısıra, Bozcaada'daki genç neslin de bağıcılığı sürekli kılmak için özendirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınarak adadaki istihdamın artırılması gereklidir.

Kaynakça

- Anonim**, 1996. Bozcaada (Tenedos) Türkiye Broşürü. Seyhan Grafik Sanatlar Müdürlüğü Matbaası, s 6-9.
- Anonim**, 1997. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Türkiye İklim Kataloğu. DMİGM Yayını. Ankara.
- Anonim**, 1998/a. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çanakkale Tarım İl Müdürlüğü Ham Verileri.
- Anonim**, 1998/b. Çanakkale Tanıtım Projesi, Çanakkale Valiliği. Gaye İç ve Dış Tic. A.Ş., s 120, Çanakkale.
- Anonim**, 2004. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü Brifing Dosyası. Bozcaada.
- Anonim**, 2005. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Bozcaada Tarım İlçe Müdürlüğü Faaliyet Raporları. Bozcaada.
- Anonim**, 2006. İlçe Tarım Müdürlüğü 2005-2006 Yılı Çalışmaları.Bozcaada.
- Dardeniz, A.,** Kaynaş, K., Ateş, F., 2001. Çanakkale İli Bağcılığı'nın Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Bahçe Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 1-2. s 25-35. Yalova.
- Dardeniz, A.,** Güven, S., 2003. Karasakız Üzüm Çeşidinin Çanakkale Ekonomisindeki Yeri ve Önemi İle Başlıca Değerlendirilme Şekilleri. Ekin Dergisi. Türk-Koop. Ekin. Yıl: 7, Sayı: 26. s 62-68.
- Dardeniz, A.,** Şeker, M., Uslu, A., Yücel, Z., 2005. Çanakkale İli Bağcılığının Mevcut Durumu, Gen Kaynakları Potansiyeli, Bağcılık Ekonomiyeye Olan Katkıları ve Son Gelişmeler. ÇOMÜ Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı. Sayı 3, Mart. s 246-254. Çanakkale.
- Müftüoğlu, N.M., Demirer, T., Ateş, F.,** 2001. Bozcaada İlçesi'nde (Çanakkale) Bozcaada Çavuşu Yetiştirilen Alanlarda Beslenme Problemlerinin Belirlenmesi. Türk Koop. EKİN.
- Uzun, İ.,** 2004. Dünya Sofralık Üzüm Ticareti ve İhracata Elverişli Sofralık Üzüm Çeşitleri. Hasad; Aylık Gıda, Tarım ve Hayvancılık Dergisi. Yıl: 20 (231): 48-52.